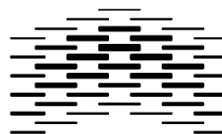

SKOLENS DEMOKRATIOPPDRAG

**Grunnskolenes opplæring om, gjennom,
for og til demokrati: En studie av
grunnskolelærerutdanningens bidrag**

**MASTEROPPGAVE I SKOLERETTET
UTDANNINGSVITENSKAP
MED FORDYPNING I SAMFUNNSFAG**

**HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS**

**SARA KRISTENSEN GRØDEM
NOVEMBER, 2015**

**FAKULTET FOR LÆRERUTDANNING
OG INTERNASJONALE STUDIER**

INNHOLDSFORTEGNELSE

FORORD	5
OPPGAVENS STRUKTUR	6
1 INNLEDNING	7
1.1 Bakgrunn for valg av tema	7
1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål	8
1.3 Avklaringer	10
1.3.1 Kompetansebegrepet.....	10
1.3.2 Demokratibegrepet	11
2 POLITISKE STYRINGSKONFERANSER OM DEMOKRATIOPPLÆRING I GRUNNSKOLEN	13
2.1 Opplæringsloven	13
2.2 St.meld. nr. 20 (2012-2013) – På rett vei. Kvalitet og mangfold i fellesskolen	14
2.3 Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring	14
2.4 NOU 2011: 20 - Ungdom makt og medvirkning	18
3 DEMOKRATIOPPLÆRING I GRUNNSKOLELÆRERUTDANNINGEN	19
3.1 St.meld. nr.11 (2008-2009) – Læreren, rollen og utdanningen	19
3.2 Forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanningene 1.-7. trinn og 5.-10. trinn .	20
3.3 Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene	21
3.3.1 Fag og innhold for grunnskolelærerutdanningene 1.-7.trinn og 5.-10.trinn	21
3.4 Demokratiopplæring i praksisopplæringen	26
4 TEORETISK RAMMEVERK –TIDLIGERE FORSKNING OG KARTLEGGING, HOVEDBEGREPER	28
4.1 Tidligere forskning og kartlegging	28
4.1.1 Rapporter fra følgegruppen for lærerutdanningsreformen.....	29
4.1.2 Civic Education Study (2001)	29
4.1.3 International Civic and Citizenship Education Study, 2009.....	31
4.2 Hovedbegreper	33
4.2.1 Opplæring <i>til</i> demokratisk deltakelse	33
4.2.2 Opplæring til demokratisk medborgerskap	37
4.2.3 Elevmedvirkning – et bidrag <i>til</i> demokratisk deltakelse <i>gjennom</i> demokratiske prosesser	38
4.2.4 Kvalifisering – hvordan utvikles kvalifikasjoner til å utføre demokratiopplæring?.....	40
4.3 Sosialkonstruktivisme i skolens demokratiopplæring	44
5 KILDER OG METODE	46
5.1 Kilder	46
5.1.1 Studenter ved grunnskolelærerutdanningen	46
5.1.2 Forelesere ved grunnskolelærerutdanningen	46
5.2 Valg av metode	47

5.2.1	Spørreundersøkelser	47
5.2.2	Undersøkelse av lokale fagplaner	48
5.3	Datainnsamling	49
5.3.1	Studentinformasjon	51
5.3.2	Bakgrunnsinformasjon – forelesere	52
5.4	Operasjonalisering og måling	53
5.5	Validitet	53
5.5.1	Spørreundersøkelse 1- studenters oppfatning	55
5.5.2	Spørreundersøkelse 2- foreleseres oppfatning	57
5.6	Reliabilitet	58
6	DRØFTING AV EMPIRISKE FUNN	60
6.1	Forskningsspørsmål 1: <i>Hvordan oppfatter og forstår studentene begrepene ”demokratisk deltakelse”, ”demokratisk medborgerskap” og ”elevmedvirkning”?</i>	60
6.1.1	Studenters forståelse og oppfatning av begrepet <i>demokratisk deltakelse</i>	60
6.1.2	Studenters forståelse og oppfatning av begrepet <i>demokratisk medborgerskap</i>	62
6.1.3	Studenters forståelse og oppfatning av begrepet <i>elevmedvirkning</i>	63
6.1.4	I hvilken grad har studentene, basert på egen oppfatning, fått mer kjennskap til begrepene <i>demokratisk deltakelse, demokratisk medborgerskap, elevmedvirkning og demokratiopplæring</i> gjennom grunnskolelærerutdanningen?	68
6.2	Forskningsspørsmål 2: <i>Hvordan legger grunnskolelærerutdanningen gjennom lokale fagplaner til rette for studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring?</i>	71
6.3	Forskningsspørsmål 3: <i>Hvordan oppfatter og forstår studentene formålet med demokratiopplæring i grunnskolen?</i>	76
6.3.1	Studentenes oppfatning av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen	76
6.3.2	Studentenes oppfatning av hvilke fag i grunnskolen og grunnskolelærerutdanningen som er de viktigste i demokratiopplæringen	79
6.3.3	Studentenes oppfatning av hva som er det viktigste med demokratiopplæring	82
6.4	Forskningsspørsmål 4: <i>Hvordan oppfatter studentene grunnskolelærerutdanningens bidrag til deres kompetanse til å utføre opplæring om, gjennom, for og til demokrati?</i>	84
6.4.1	Studentenes opplevelse av grunnskolelærerutdanningens bidrag til kunnskaper, ferdigheter og oppslutning om demokratiske verdier og holdninger	85
6.4.2	I hvilken grad kan studentenes svar i spørreundersøkelsen være påvirket av kunnskap og holdninger de har møtt i grunnskolelærerutdanningen?	86
6.4.3	Studentenes oppfatning av praksisopplæringens bidrag til deres kompetanse til å utføre demokratiopplæring	87
6.4.4	Studentenes meninger om hva demokratiopplæringen <i>faktisk</i> legger mest vekt på i utdanningen, kontra hva de mener den <i>bør</i> legge mest vekt på	89
6.4.5	I hvilken grad opplever studentene at grunnskolelærerutdanningen generelt har bidratt til å kvalifisere dem for å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere?	92
6.5	Forskningsspørsmål 6: <i>Hva er foreleseres meninger om eget og andres fags betydning for demokratiopplæring?</i>	93
6.5.1	Foreleseres oppfatning av hvilke fag i grunnskolen og grunnskolelærerutdanningen som er de viktigste i demokratiopplæringen	93
6.5.2	Foreleseres tanker om eget fags betydning for demokratiopplæringen	94
6.5.3	Foreleseres oppfatning av Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring	95

6.6	Forskningsspørsmål 5: Hva er foreleseres oppfatning av hva grunnskolelærerutdanningen gjør for å kvalifisere studenter til å utføre demokratiopplæring? Hvordan bidrar de til studentenes kompetanse?.....	97
6.6.1	Forelesernes oppfatning av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen	97
6.6.2	Forelesernes oppfatning av hva som er det viktigste med demokratiopplæring.....	99
6.6.3	Foreleseres oppfatning av grunnskolelærerutdanningens bidrag til studentenes kunnskaper og oppslutning om demokratiske verdier og holdninger	101
6.6.4	Foreleseres oppfatning av praksisopplæringens bidrag til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring	103
6.6.5	Foreleseres meninger om hva demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen faktisk legger mest vekt på, kontra hva de mener den bør legge mest vekt på	104
6.6.6	I hvilken grad opplever foreleserne at grunnskolelærerutdanningen generelt bidrar til å kvalifisere studenter for å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere?.....	105
7	AVSLUTTENDE KOMMENTAR.....	107
7.1	Hvordan forbereder grunnskolelærerutdanningen studenter til å utføre demokratiopplæring?	107
7.2	Hvordan oppfatter studentene utdanningens bidrag til å kvalifisere dem til å utføre demokratiopplæring?	112
	SITATER FRA RESPONDENTER	115
	LITTERATURLISTE.....	116
	Vedlegg 1 – Sitater fra studentenes spørreundersøkelse	120
	Vedlegg 2 – Sitater fra forelesernes spørreundersøkelse.....	121
	Vedlegg 3 – Spørreundersøkelse studenter	122
	Vedlegg 4 – Spørreundersøkelse forelesere	137
	Vedlegg 5 – Bekreftelse på endringsmelding fra NSD	147
	Vedlegg 6 - Kvittering fra NSD.....	148

FORORD

Denne masteroppgaven omhandler hvordan grunnskolelærerutdanningen forbereder studenter til skolens demokratioppdrag. Men før vi begir oss ut på dette er det flere som må takkes.

Masteroppgaven markerer slutten på en spennende, femårig utdannelse. Gjennom grunnskolelærerutdanningen har jeg møtt personer, både studenter, forelesere og praksislærere med verdier og holdninger som har bidratt til å forme meg de siste årene. Jeg har lært mye av mange og ser frem til å utvikle lærerkompetansen. Takk til dere.

Jeg vil takke familien min som har motivert og støttet meg i interessen for demokratiopplæring, og valget om å bli lærer. Dere gir meg verdier jeg er takknemlig for, tillit og til stadighet både morsomme og saklige diskusjoner. Jeg setter stor pris på dere.

Magnus må også takkes. Du har vært tålmodig i en travel tid med dette arbeidet, støttet og oppmuntret meg. Ikke minst har du bidratt når det tekniske (eller min tålmodighet for dette) har sviktet.

Takk til Kaia for et godt og viktig råd på veien. Du er god å ha.

Rolf Mikkelsen skal også ha en takk. Du inspirerte meg til valg av tema for masteroppgaven. Takk for at du i startfasen tok deg tid til å diskutere problemstillingene mine med meg.

Sist, men ikke minst, skal Theo Koritzinsky ha en stor takk. Som veileder er du inspirerende, forberedt, grundig og konstruktiv. Jeg er takknemlig for interessante og lærerike veiledningstimer med deg.

OPPGAVENS STRUKTUR

Denne masteroppgaven består av syv kapitler. Innledningsvis vil jeg presentere bakgrunn for valg av tema, oppgavens problemstillinger og forskningsspørsmål, samt noen nødvendige avklaringer. I neste kapittel belyser jeg viktige politiske styringsdokumenter som legger føringer for demokratiopplæring i grunnskolen. Jeg anser dette som et viktig grunnlag for å følge opp oppgavens hovedproblemstillinger og forskningsspørsmål. Oppgavens tredje kapittel tar for seg føringer for demokratiopplæring i grunnskolelærerutdanningen, blant annet gjennom Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene. Det fjerde kapitlet fungerer som et teoretisk rammeverk og består av tidligere forskning og kartlegging, samt teoretiske perspektiver jeg anser som nødvendige for å belyse sentrale begreper. De politiske styringsdokumentene er sammen med det teoretiske rammeverket nødvendig for en videre drøfting av empiriske funn. I neste kapittel presenteres og drøftes valgt metode og kilder som benyttes for å følge opp oppgavens problemstillinger. Deretter vil jeg i oppgavens sjette kapittel drøfte mine empiriske funn. Som avsluttende kommentar, og oppgavens siste kapittel, vil jeg forsøke å følge opp oppgavens hovedproblemstillinger med en sammenfatning av det jeg anser som de viktigste empiriske funnene, med belegg fra teoretisk rammeverk og politiske styringsdokumenter.

1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Etter 4 år i grunnskolelærerutdanningen (5.-10.trinn) og som nyutdannet adjunkt, står jeg ovenfor en rekke spennende utfordringer. Én av disse utfordringene er å skulle oppdra demokratiske medborgere. Allerede i 1920 gjorde Stortinget et viktig vedtak om skolens samfunnsmandat. Det ble bestemt at skolen skulle legge grunnlag for økt politisk engasjement og demokratisk deltakelse (Solhaug & Børhaug, 2012, p. 15). Fremdeles har dagens skole som mandat å utvikle elevenes demokratiske kompetanse og forberede barn og unge til deltakelse i et demokratisk samfunn.

Skolens viktigste styringsdokumenter stadfester at demokratiopplæring skal være en integrert del av skolehverdagen i alle fag, og at lærere har et særlig ansvar for å oppdra demokratiske medborgere. Opplæringsloven sier at opplæringen skal fremme demokrati, og at elevene har rett til medvirkning (Opplæringsloven, 2008). I samsvar med Opplæringsloven legger Kunnskapsløftet føringer for demokratiopplæring i alle sine deler: Generell del av læreplanen, Prinsipper for opplæringen og Læreplaner for fag. Elever skal oppdras til demokratiske medborgere ved å utvikle demokratiske holdninger, ha kunnskap om demokrati og erfaring med demokratiske prosesser. Som lærer kommer jeg ikke utenom dette spennende, lovpålagte ansvaret. Med andre ord må jeg kvalifisere til denne oppgaven. Jeg må ha kompetanse til å gi elevene kunnskap om demokrati, formidle demokratiske verdier og holdninger, bidra til elevers erfaring med demokratiske prosesser, og skape forståelse for hensikten med medvirkning og deltakelse.

Etter å ha fått innsikt og interesse for mandatet jeg har som lærer, har jeg forsøkt å tenke tilbake på min egen skolegang. Jeg kan huske elevrådsarbeid og ”Barn og unges kommunestyre”. Likevel kan jeg ikke huske å ha blitt bevisstgjort på å ha deltatt i andre demokratiske prosesser enn å velge elevrådsrepresentanter og ulike aktiviteter ved avstemming. Men fra Samfunnsfaget har jeg fått kunnskap om det Norske politiske systemet og partipolitikk. Betyr det at skolen har oppdratt meg til en god demokratisk medborger? Har jeg lært verdien av demokratisk deltakelse, eller hva en demokratisk prosess er, utover å avgi min stemme ved politiske valg?

Som nyutdannet lærer i dagens skole har jeg en viktig jobb med å fremme demokratiet gjennom opplæringen. Personlige kvalifikasjoner, nødvendige kunnskaper, holdninger og ferdigheter fra grunnskolelærerutdanningen, i tillegg til en videreutvikling av kompetansen gjennom selve jobben, skal gjøre nyutdannede lærere i stand til å utføre demokratiopplæring. På bakgrunn av dette ønsker jeg i denne masteroppgaven å undersøke hvordan den nye grunnskolelærerutdanningen, ved ett lærested, forbereder studenter til å utføre skolens demokratioppdrag.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Formålet med denne masteroppgaven er å belyse hvordan grunnskolelærerutdanningen bidrar til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Med dette utgangspunktet har oppgaven fått to overordnede problemstillinger:

1. *Hvordan forbereder grunnskolelærerutdanningen studenter til å utføre demokratiopplæring?*
2. *Hvordan oppfatter studentene utdanningens bidrag til å kvalifisere dem til å utføre demokratiopplæring?*

Et konkret og isolert læringsutbytte fra grunnskolelærerutdanningen er umulig å identifisere helt objektivt ettersom studentene alltid vil bære med seg en ”forhåndsbagasje”. Studentene vil alltid ha et visst forhold til demokrati og demokratiske verdier før de begynner på grunnskolelærerutdanningen. Dette kan også gjelde formålet med demokratiopplæring. Dessuten blir studenter påvirket på andre måter enn bare gjennom grunnskolelærerutdanningen i løpet av de fire årene de utdanner seg til lærere.

Av begrensingshensyn har jeg kun mulighet til å utføre dette prosjektet ved ett lærested. Jeg håper likevel at forskningen min vil kunne gi et fokus på skolens demokratioppdrag og kompetansebidraget fra grunnskolelærerutdanningen.

Én intensjon med denne masteroppgaven er å undersøke om det er manglende sammenheng og/eller spenning i grunnskolelærerutdanningen mellom opplæring *om*, *gjennom*, *for* og *til* demokrati. Det er et formål med opplæringen å oppdra elever *til* å delta i samfunnet. I hvilken

grad legger grunnskolelærerutdanningen vekt på å la studenter få erfaringer *gjennom* demokratiske prosesser, som et bidrag til nødvendige ferdigheter og handlingsdyktighet? I hvilken grad vektlegges demokratiske verdier og utvikling av holdninger *for* demokrati? Eller er det kunnskaper *om* det demokratiske samfunnet som først og fremst utgjør utdanningens bidrag til studentenes profesjonelle kompetanse?

Det blir nødvendig å undersøke hvordan studentene selv opplever seg kvalifisert til jobben med utgangspunkt i hva som har vært grunnskolelærerutdanningens bidrag. På bakgrunn av hva sentrale politiske styringsdokumenter skriver om demokratiopplæring, vil jeg belyse grunnskolelærerstudenters oppfatning av i hvilken grad de har tilegnet seg verdier, holdninger, kunnskaper og ferdigheter som bidrag til deres kompetanse gjennom utdanningen. Som en integrert del av utdanningen er det viktig å kartlegge studentenes oppfatning av praksisopplæringens bidrag, i tillegg til innhold i forelesninger ved lærestedet.

Jeg ser det også som nødvendig å kartlegge hvordan studenter oppfatter og forstår sentrale begreper med avgjørende betydning for demokratiopplæring. Dette er begreper som *demokratisk deltakelse, demokratisk medborgerskap og elevmedvirkning* og *demokratiopplæring*. I hvilken grad opplever de å ha fått mer kjennskap til disse begrepene gjennom utdanningen? For å kunne skape et bredere bilde av hvordan grunnskolelærerutdanningen bidrar til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring, vil jeg i tillegg undersøke hvilken oppfatning forelesere har om demokratiopplæring. Hva er deres oppfatning av utdanningens bidrag til studentenes kompetanse? På denne måten kan studenter og foreleseres oppfatning sammenlignes. Det vil også være hensiktsmessig å undersøke hvordan demokratiopplæring legges til rette for i lokale fagplaner ved lærestedet.

Dette har ledet meg til følgende forskningsspørsmål som utgangspunkt for oppgavens empiriske del:

1. *Hvordan oppfatter og forstår studentene begrepene demokratisk deltakelse, demokratisk medborgerskap, elevmedvirkning og demokratiopplæring?*

2. *Hvordan legger grunnskolelærerutdanningen gjennom lokale fagplaner til rette for studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring?*
3. *Hvordan oppfatter og forstår studentene formålet med demokratiopplæring i grunnskolen?*
4. *Hvordan oppfatter studentene grunnskolelærerutdanningens bidrag til deres kompetanse til å utføre opplæring om, gjennom, for og til demokrati?*
5. *Hva er foreleseres meninger om eget og andres fags betydning for demokratiopplæring?*
6. *Hva er foreleseres oppfatning av hva grunnskolelærerutdanningen gjør for å kvalifisere studenter til å utføre demokratiopplæring? Hvordan bidrar de til studentenes kompetanse?*

1.3 Avklaringer

Av begrensningshensyn, og for å tydeliggjøre enkelte forhold i oppgaven, har jeg valgt å starte med et par avklaringer. Jeg vil nedenfor forsøke å kort avklare hva jeg i oppgaven legger i begrepet *kompetanse* og begrepet *demokrati*.

1.3.1 Kompetansebegrepet

Vi lærere skal ha kompetanse til å tilrettelegge undervisning som fremmer demokratiet. Men kompetansebegrepet rommer mange sider ved menneskelige evner, og begrepet lar seg vanskelig forklare ettersom det fins mange ulike måter å tilnærme seg begrepet på.

Med begrepet kompetanse er det vanlig å mene det et menneske er i stand til å utføre, delta i, tilegne seg, reflektere omkring og oppleve seg i stand til (Engh, 2004). Hvert fag i skolen er utstyrt med kompetansemål fra Kunnskapsløftet. Det legges opp til kunnskap og holdninger i samspill med ferdigheter for å gi elever nødvendig kompetanse. De samme faktorene gjelder for Nasjonale retningslinjer for fag i grunnskolelærerutdanningen, hvor kunnskap og ferdigheter utdypes som *generell kompetanse* studentene skal ha etter endt utdanning.

Det å være lærer krever profesjonell kompetanse. Profesjonell kompetanse forbinder man gjerne med en kombinasjon av handlingsdyktighet og innsikt innenfor en avgrenset kontekst som kompetansen gjelder for (Dale, 2007). Både kunnskap *om* demokrati, verdier og holdninger *for*, og erfaring *gjennom* demokrati er viktig for å gi elever opplæring *til* demokratisk deltakelse. Lærere må ha profesjonell kompetanse for å utføre opplæring som skal fremme disse aspektene ved det jeg kaller skolens demokratioppdrag.

Når jeg i denne avhandlingen spør hvordan grunnskolelærerutdanningen forbereder studenter til å utføre demokratiopplæring, ønsker jeg å belyse hvilket kompetansebidrag utdanningen ved ett lærested gir, og hvordan det inviterer til et møte med studentenes personlige kompetanse. Den personlige kompetansen kan også betraktes som ”forhåndsbagasjen” studentene har med seg, deres personlige kvalifikasjoner som er med på å kvalifisere dem til lærerjobben. Kompetansebidraget fra grunnskolelærerutdanningen anser jeg som et viktig bidrag til nødvendig profesjonell kompetanse ettersom føringer for demokratiopplæring er styrt av både lov og læreplan, innenfor en avgrenset kontekst slik Dale poengterer (Dale, 2007). Hvis ikke grunnskolelærerutdanningen skal være arenaen hvor det legges til rette for å tilegne studenter nødvendig kunnskap, verdier, holdninger og ferdigheter til den fremtidige jobben de er pålagt, skal de da lære det av seg selv?

1.3.2 Demokratibegrepet

Som teoretisk rammeverk for oppgaven ser jeg verdien av å belyse ulike demokratiperspektiv som kan være fruktbare for demokratiopplæringen. Derfor har jeg av begrensningshensyn ikke prioritert en historisk gjennomgang av flere ulike definisjoner og teorier om hva demokrati er. Jeg vil likevel forsøke å gi en kort avklaring av begrepets betydning for oppgaven.

Først og fremst vil jeg understreke at det er utfordrende å definere selve begrepet *demokrati*. Det finnes mange ulike teorier og forståelser for hva begrepet betyr. Teorier rundt demokrati har også endret seg i historiens løp ettersom demokrati er et sosialt konstruert fenomen (Madsen & Biseth, 2014). Man kan si at demokrati praktiseres i større eller mindre grad, og er en prosess som stadig må fornyes og utvikles videre (Koritzinsky T., 2014). Ett likhetstrekk i mange demokratiteorier som brukes i dag er at demokrati er en måte å styre et samfunn på, hvor borgerne har grunnleggende rettigheter garantert for alle. Videre kan demokrati forstås

som et politisk verktøy som har individets selvoppholdelse og beskyttelse mot mulig statstyranni i fokus (Madsen & Biseth, 2014). I motsetning til autoritære systemer gir demokratiet rom for innflytelse, direkte eller indirekte.

”Demokrati er et samfunnsmessig styresett der medlemmene i det store og hele deltar, eller kan delta, direkte og indirekte i å ta beslutninger som angår dem” (Cohen, gjengitt i Solhaug & Børhaug, 2012, p. 30).

Demokratiet sikrer rettigheter, men forutsetter også forpliktelser. Dermed forutsetter demokratiet menneskelige kvaliteter og innstillinger som gjør en distinkt oppseding til demokrati nødvendig (Øystese, 1970). Én grunntanke ved ulike demokratiperspektiv er at demokratiet bygger på ”det felles beste”. At det finnes ulike demokratiperspektiv understreker blant annet delte oppfatninger omkring selve bestemmelsesprosessen, som eksempelvis gjennom flertallsvedtak. Øystese skriver at forskjellen på et flertallsdiktatur og ”det gode demokrati” er at det siste respekterer minoriteters rettigheter og viser omsorg for at minoritetene skal få sine rettigheter tilgodesett så langt det er praktisk gjennomførlig (Øystese, 1970). Formålet med demokratiopplæring i skolen bygger i stor grad på et felles verdigrunnlag, og en slik demokratorientering er sentral for denne oppgaven. Hvilke demokratiperspektiv jeg anser som fruktbare for demokratiopplæringen skal jeg komme tilbake til i oppgavens 4. kapittel.

2 POLITISKE STYRINGSdokumenter OM DEMOKRATIOPPLÆRING I GRUNNSKOLEN

Et samfunnsmessig oppdrag formuleres ofte som politiske intensjoner. Skolens mandat skal forberede elevene og gi dem ferdigheter til deltakelse i et demokratisk samfunn. I dette kapitlet vil jeg primært ta for meg det samfunnsmessige oppdraget om at skolen skal styrke demokratiet og oppdra demokratiske medborgere. Opplæringsloven og Kunnskapsløftet er de viktigste styringsdokumentene lærere skal forholde seg til. Jeg ser det som nødvendig å belyse føringer og intensjoner med demokratiopplæringen gjennom disse dokumentene. Utover disse vil jeg også løfte frem andre sentrale styringsdokumenter som peker på formålet med demokratiopplæring.

2.1 Opplæringsloven

Lov og forskrift omhandler rettigheter og plikter når det gjelder opplæringen, og angir de plikter kommuner og fylkeskommuner har som ansvarlige for å oppfylle elevenes rettigheter til grunnskoleopplæring (Utdanningsforbundet, 2010). I grunnskolen skal opplæringen i følge Opplæringsloven være i samsvar med Læreplanverket for Kunnskapsløftet (Forskrift til opplæringsloven, 2006). Når det gjelder Forskrift til Opplæringsloven og demokratiopplæring står det blant annet hjemlet i § 1-4a. *Tid til arbeid med elevråd og elevmedverknad* at alle elever skal ha mulighet og tid til å arbeide med saker som er knyttet til elevdemokrati og medvirkning i opplæringen (Forskrift til opplæringsloven, 2006).

Videre sier opplæringsloven at elevene skal lære å tenke kritisk, handle etisk og miljøbevisst, og elevene skal ha medansvar og rett til medvirkning. Alle former for diskriminering skal motarbeides. Det presiseres i loven at lærere skal møte elevene med tillit, respekt og krav. Elevene skal gis utfordringer som fremmer dannelse og lærelyst (Opplæringsloven, 2008).

“ Opplæringa skal gi innsikt i kulturelt mangfald og vise respekt for den einsskilde si overtyding. Ho skal fremje demokrati, likestilling og vitskapleg tenkjemåte.

Elevane og lærlingane skal utvikle kunnskap, dugleik og holdningar for å kunne meistre liva sine og for å kunne delta i arbeid og fellesskap i samfunnet. Dei skal få utfalde skaparglede, engasjement og utforskartrøng” (Opplæringsloven §1-1, 2008).

2.2 St.meld. nr. 20 (2012-2013) – På rett vei. Kvalitet og mangfold i fellesskolen

Denne stortingsmeldingen nevnes for å beskrive intensjoner med demokratiopplæringen. Kort oppsummert understreker stortingsmeldingen et behov om å styrke opplæring i demokratisk medborgerskap. Meldingen skriver i sin innledning at utdanningssystemet skal gjenspeile det samfunnet vi ønsker oss, og fellesskolen er et resultat av aktive politiske valg og prioriteringer (St.meld. nr. 20 (2012-2013), 2013). Utdanningssystemet skal i sin helhet bygge opp under demokratiske prinsipper og løfte frem de verdiene det norske samfunn strekker seg mot. Meldingen utdyper at skolen skal gi elevene en allsidig utvikling med evne til å ta vare på og utvikle sitt eget liv, til å vise omsorg, handle rett mot andre og bidra i samfunnet. Opplæringen skal ruste elevene til å kombinere kunnskap og ferdigheter med holdninger og etisk orienteringsevne. Den skal i følge stortingsmeldingen fungere som en nøkkel til å motvirke sosial ulikhet og til å skape et mer rettferdig samfunn.

“Skolen skal bidra til å gjøre norske elever og lærlinger til aktive medborgere i dagens og framtidens samfunn. Å stimulere til medbestemmelse og deltakelse i demokratiet i og utenfor skolen, for eksempel gjennom engasjement i elevråd, organisasjoner og frivillig sektor, er en viktig del av demokratiopplæringen. Elevene og lærlingene skal få en forståelse for den norske samfunnsmodellen, der enkeltmennesket ikke bare skal få sin rett, men samtidig ha et selvstendig ansvar for å bidra til fellesskapets beste, for menneskerettighetene og det demokratiske systemet”

(St.meld. nr. 20 (2012-2013), 2013, p. 11).

Meldingen konkretiserer at skolen skal bidra til å gjøre norske elever til aktive medborgere i dagens og framtidens samfunn. Kunnskap om demokratiske verdier og menneskerettigheter fremheves som viktige forutsetninger for å bevare og forsterke den norske samfunnsmodellen. Stortingsmeldingen understreker at det er viktig å stimulere til medbestemmelse og deltakelse i demokratiet, i og utenfor skolen (St.meld. nr. 20 (2012-2013), 2013).

2.3 Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring

Generell del av læreplanen

Kunnskapsløftet krever at demokratiopplæring skal være integrert i opplæringen. Læreplanens generelle del utdyper formålsparagrafen i Opplæringsloven og inneholder det verdimesige,

kulturelle og kunnskapsmessige grunnlaget for grunnskolen og videregående opplæring (Utdanningsdirektoratet, 2011). Allerede i den generelle delens innledning skriver læreplanen at opplæringen må fremme demokrati:

“Ho må fremje demokrati, nasjonal identitet og internasjonalt medvit. Ho skal utvikle samhør med andre folk om menneska sitt felles livsmiljø, slik at vårt land blir eit skapande medlem av verdssamfunnet” (Kunnskapsløftet, 2013, *Generell del av opplæringen*, p. 2).

Den generelle delen av læreplanen nevner også allmenndanning som nødvendig for å styrke evner og holdninger som gir samfunnet rikere sjanser til å vokse i fremtiden (Kunnskapsløftet, 2013). I følge den generelle delen fungerer allmenndanning som et ledd til å fremme demokratiet og elevenes medborgerskap. Læreplanen argumenterer for at en felles forståelse er den dannelsen alle må være fortrolige med dersom samfunnet skal forbli demokratisk og samfunnsmedlemmene myndige. Videre poengterer læreplanen at skolen har en hovedrolle i å formidle en slik felles bakgrunnsinformasjon som del av den allmenne dannelsen. Dette er viktig for å ikke skape forskjeller i kompetanse som kan utgjøre udemokratisk manipulasjon og sosiale ulikheter (Kunnskapsløftet, 2013. *Den generelle delen*, p. 15).

Prinsipper for opplæringen

I læreplanverkets Prinsipper for opplæringen, skriver Kunnskapsløftet at disse prinsippene sammenfatter og utdyper bestemmelser i Opplæringsloven, forskrift til loven samt læreplanverket for opplæringen. Prinsipper for opplæringen må sees i lys av det samlede regelverket (Kunnskapsløftet, 2013. *Prinsipper for opplæringen*, p. 1).

“Skolen og lærebedriften skal stimulere elevene og lærlingene/lærekandidatene i deres personlige utvikling og identitet, i det å utvikle etisk, sosial og kulturell kompetanse og evne til demokratiforståelse og demokratisk deltakelse” (Kunnskapsløftet, 2013. *Prinsipper for opplæringen*, p. 4).

Under punktet for *Sosial og kulturell kompetanse* poengteres det at elevene skal delta i demokratiske prosesser og dermed kunne utvikle demokratisk sinnelag, og forstå betydningen av aktiv og engasjert deltakelse i et mangfoldig samfunn (Kunnskapsløftet, 2006). Prinsipper for opplæringen har et eget punkt for elevmedvirkning hvor læreplanen skriver at skolen skal forberede elevene på deltakelse i demokratiske beslutningsprosesser og stimulere til

samfunnsengasjement både nasjonalt og internasjonalt. Opplæringen skal bidra til at elevene utvikler kunnskaper om demokratiske prinsipper og institusjoner. Læreplanen skriver videre at skolen skal legge til rette for at elevene får erfaring med ulike former for deltakelse og medvirkning i demokratiske prosesser både i det daglige arbeidet og ved deltakelse i representative organer. I denne sammenheng innebærer elevmedvirkning deltakelse i beslutninger som gjelder individets og gruppens læring, og dette forutsetter kjennskap til valgmuligheter og mulige konsekvenser (Kunnskapsløftet, 2013. *Prinsipper for opplæringen*, p. 4).

Læreplaner for fag

Når det gjelder læreplaner for de enkelte fag, fremmes også demokratiopplæring i formålet med flere av fagene. For å belyse på hvilke områder fag har ansvar for demokratiopplæring, vil jeg nedenfor vise til konkrete eksempler fra Kunnskapsløftets formål med fagene Norsk, Engelsk, Matematikk, Naturfag og Samfunnsfag.

Lærere må være rustet til å praktisere undervisning som tilfredsstillende lærerplanens føringer for demokratiopplæring, og under formål med Norsk skriver læreplanen: *”Gjennom aktiv bruk av det Norske språket innlemmes barn og unge i kultur og samfunnsliv, og rustes til deltakelse i arbeidsliv og demokratiske prosesser”* (Kunnskapsløftet, 2013: *Læreplan i Norsk*, p. 2).

Under formålet med Engelsk konkretiserer læreplanen at dette både er et redskapsfag og et dannelsesfag. Dette begrunnes med at språk- og kulturkompetanse anses som en del av allmenndannelsen og bidrar til å styrke demokratisk engasjement og medborgerskap.

Læreplanen skriver:

”Utviklingen av kommunikative og språklige ferdigheter og kulturell innsikt kan fremme økt samhandling, forståelse og respekt mellom mennesker med ulik kulturbakgrunn. Slik blir språk- og kulturkompetanse en del av allmenndannelsen og bidrar til å styrke demokratisk engasjement og medborgerskap” (Kunnskapsløftet, 2013: *Læreplan i Engelsk*, p. 2).

Matematikk er også et fag med ansvar for skolens samfunnsmandat. Begrepet demokrati nevnes eksplisitt og faget skal ha et undervisningsinnhold med integrert demokratiopplæring:

“Faget grip inn i mange vitale samfunnsområde, som medisin, økonomi, teknologi, kommunikasjon, energiforvaltning og byggeverksemd. Solid kompetanse i Matematikk er

dermed ein føresetnad for utvikling av samfunnet. Eit aktivt demokrati treng borgarar som kan setje seg inn i, forstå og kritisk vurdere kvantitativ informasjon, statistiske analysar og økonomiske prognosar. På den måten er matematisk kompetanse nødvendig for å forstå og kunne påverke prosessar i samfunnet” (Kunnskapsløftet, 2013: Læreplan i Matematikk, p.2).

Under formålet med Naturfag nevner ikke læreplanen selve begrepet demokrati, men inneholder mål med svært relevant betydning for demokratisk deltakelse i samfunnet:

”Samtidig skal Naturfag bidra til at barn og unge utvikler kunnskaper og holdninger som gir dem et gjennomtenkt syn på samspillet mellom natur, individ, teknologi, samfunn og forskning. Dette er viktig for den enkeltes mulighet til å forstå ulike typer naturvitenskapelig og teknologisk informasjon. Dette skal gi den enkelte et grunnlag for å delta i prosesser i samfunnet” (Kunnskapsløftet, 2013: Læreplan i Naturfag, p. 2).

Samfunnsfag har naturligvis et særlig ansvar for å fremme kunnskap om demokrati. Læreplanen fastslår i tillegg at faget særlig skal stimulere *til*, og gi erfaring *med*, aktivt medborgerskap og demokratisk deltakelse.

“I eit demokratisk samfunn er verdier som medverknad og likeverd viktige prinsipp. Sentralt i arbeidet med Samfunnsfaget står forståing av og oppslutning om grunnleggjande menneskerettar, demokratiske verdier og likestilling. Faget skal stimulere til og gje erfaring med aktivt medborgarskap og demokratisk deltaking” (Kunnskapsløftet, 2013: Læreplan i Samfunnsfag, p. 2).

Igjen ser vi at kunnskap om demokrati ikke er tilstrekkelig for demokratiopplæringen. Faget skal bidra *til* demokrati og elevene skal, i samsvar med Opplæringsloven og Kunnskapsløftet, lære *gjennom* demokrati. Læreplanen understreker at verdier som medvirkning og likeverd er viktige prinsipper i et demokratisk samfunn. Det er nødvendig at også dette faget stimulerer til holdninger og erfaringer rundt disse verdiene.

2.4 NOU 2011: 20 - Ungdom makt og medvirkning

Hensikten med å nevne denne rapporten er å løfte frem nettopp medvirkning som en nødvendig faktor for demokratiopplæringen. Rapporten støtter seg til både Stray og Vestby og peker på at demokratiundervisningen må omfatte læring *om, for* og *gjennom* demokrati (NOU 2011: 20, 2011). Målet med denne rapporten var å utrede spørsmål knyttet til unges makt og deltakelse i samfunnet på en systematisk og kunnskapsbasert måte. Bakgrunnen for utredningen er FNs konvensjon om barnets rettigheter (Barnekonvensjonen) og barn og unges rett til å si sin mening og å bli hørt. FNs barnekomité anbefalte norske myndigheter å styrke barn og unges muligheter til deltakelse, samt sikre at deres synspunkt blir vektlagt (NOU 2011: 20, 2011). Av blant annet denne grunn er jeg interessert i hvordan grunnskolelærerutdanningen bidrar til å sikre at dette realiseres.

Jeg opplever i tillegg at rapporten gir en god forklaring av aspektene ved opplæring *om gjennom, for* og *til* demokrati:

“Opplæring om demokrati er det de fleste forbinder med demokratiundervisning, dvs. undervisning om demokratiets historie, om valg og andre institusjonelle ordninger og om hvordan politiske prosesser foregår. Opplæring for demokrati handler blant annet om å stimulere elevene til kritisk tenkning, å lære dem å undersøke problemstillinger fra flere sider samt å kunne skille mellom fakta og vurderinger. Opplæring gjennom demokratisk praksis handler om den forståelsen elever får av demokrati gjennom å være deltakende selv” (NOU 2011: 20, 2011, p. 22).

Rapporten henviser til læreplanen som skriver at opplæringen skal gi elevene erfaring med ulike former for deltakelse og medvirkning i demokratiske prosesser. Videre nevner rapporten det formelle elevdemokratiet som er pålagt skolene gjennom Opplæringsloven. I tillegg gjør den rede for demokratiambisjonene i Kunnskapsløftet og skriver at både i Den generelle delen av læreplanen og i Prinsipper for opplæringen er demokrati fremhevet som en grunnleggende verdi. Rapporten understreker at skolen skal forberede elevene på å delta i demokratiske beslutningsprosesser og stimuleres til samfunnsengasjement (NOU 2011: 20, 2011).

3 DEMOKRATIOPPLÆRING I GRUNNSKOLELÆRERUTDANNINGEN

På lik linje med styringsdokumenter for grunnskolen er det nødvendig å belyse føringer for demokratiopplæring i grunnskolelærerutdanningen. Først og fremst vil jeg løfte frem intensjoner med den nye grunnskolelærerutdanningen ved å vise til *St.meld. nr 11 (2008-2009)*. Jeg vil også belyse hvilke føringer Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene har gitt de norske lærestedene. Dette er viktig for å peke på hva det er forventet at lærerstudenter skal være kvalifisert til når det gjelder demokratiopplæring. Praksisopplæringen er i tillegg en svært viktig del av forberedelsen til læreryrket og studentenes kompetanse. Det er derfor nødvendig å belyse hva denne delen av grunnskolelærerutdanningen skal bidra med.

3.1 St.meld. nr.11 (2008-2009) – Læreren, rollen og utdanningen

Hovedsakelig begrunner stortingsmeldingen behovet for ny lærerutdanning for grunnskolen f.o.m 2010. Det legges til grunn at daværende allmennlærerutdanning var for bred til å gi studentene nødvendig faglig og pedagogisk kompetanse for alle trinn og fag i skolen. Og det er nettopp kompetansebidraget fra den nye grunnskolelærerutdanningen jeg undersøker i denne masteroppgaven.

Meldingen skriver at læreren skal forberede barn og unge til videre utdanning og virke i familie-, samfunns- og arbeidsliv. Skolens rolle i samfunnet, skolens formål og lærernes kompetanse er i følge meldingen avgjørende for å imøtekomme skolens oppgave. Jeg må derfor understreke at én av disse oppgavene handler om å styrke demokratiet.

”For å sikre at samfunnets forventninger til skolen realiseres, er det en grunnleggende forutsetning at lærerne har god innsikt i egen rolle og skolens betydning i samfunnet, og at de utøver sin rolle i tråd med skolens styringsdokumenter og verdigrunnlag. Dette innebærer også å være bevisst sin rolle av holdninger til for eksempel likestilling og inkludering” (St.meld. nr. 11 (2008-2009), 2009, p. 12).

God innsikt i egen rolle vil jeg påstå er svært viktig for å forstå og være i stand til å utføre skolens demokratioppdrag. Stortingsmeldingen understreker at en god og relevant

lærerutdanning er det viktigste virkemiddelet for å sikre skolen velkvalifiserte lærere. Det er derfor nødvendig at grunnskolelærerutdanningen legger til rette for studentenes innsikt i skolens rolle som demokratiforbereidende arena. Hva betyr det for rollen som lærer? Meldingen skriver at evalueringer av lærerutdanningen viser at man står ovenfor viktige utfordringer som er nødvendige å ta tak i. Blant annet har pedagogikkfaget blitt utvidet til et nytt obligatorisk pedagogikkfag – *Pedagogikk og elevkunnskap* (PEL). Meldingen skriver at faget må være det sentrale og samlende faget i lærerutdanningen. Hvilke føringer som faktisk er lagt for PEL-faget når det gjelder demokratiopplæring vil jeg presentere senere i kapittelet.

Videre poengterer meldingen at elever er en mangfoldig, sammensatt gruppe både faglig, emosjonelt og sosialt. *”Det er viktig at dette mangfoldet blir brukt til å utvikle et læringsmiljø preget av toleranse, respekt, anerkjennelse, kulturforståelse og demokratiforståelse”* (St.meld. nr. 11 (2008-2009), 2009, p. 13). Meldingen understreker at lærerrollen er krevende, og kompleksiteten i yrket stiller store krav til lærerutdanningene. Disse kravene må i følge meldingen reflekteres i utdanningens forventninger til studentene, til ledelsens og fagpersonalets forpliktelser overfor lærerutdanningsoppdraget. Av denne grunn vil jeg nedenfor ta for meg hvilke krav som faktisk stilles lærerutdanningene når det gjelder studentenes kompetanse til demokratiopplæring.

3.2 Forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanningene 1.-7. trinn og 5.-10. trinn

Rammeplanen har som formål å sikre at lærerutdanningsinstitusjonene tilbyr integrerte, profesjonsrettete og forskningsbaserte grunnskolelærerutdanninger av høy faglig kvalitet. Det understrekes at utdanningene skal forholde seg til Opplæringsloven og gjeldende læreplanverk (Forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanningene, 2010).

Under området for ”generell kompetanse” står det i rammeplanen at kandidaten skal kunne: *”stimulere til demokratiforståelse, demokratisk deltakelse og evne til kritisk refleksjon tilpasset aktuelle klassetrinn”* (Forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 3). En slik formulering fra rammeplanen legger tydelig føringer for grunnskolelærerutdanningens bidrag til studentenes kompetanse til demokratiopplæring. Utdanningen skal gjøre studentene i stand til å stimulere til demokratiforståelse og demokratisk deltakelse. Ettersom læringsutbyttet er beskrevet som ”generell kompetanse”, og

rammeplanen gjelder for begge utdanningene, er dette kompetanse alle studenter skal tilnærme seg i løpet av utdanningen, både kandidater på 1.-7.trinn og de som utdanner seg til lærere for 5.-10.trinn.

3.3 Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene

Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene skal sikre en nasjonalt koordinert lærerutdanning som oppfyller kravene til kvalitet i grunnskolelærerutdanningene. I følge forskrift skal grunnskolelærerutdanningene være to klart definerte og differensierte utdanninger. Derfor er det utviklet to sett med retningslinjer for hver av utdanningene. De felles retningslinjene skriver at den enkelte institusjon skal utarbeide programplaner med bestemmelser om faglig innhold, praksisopplæring, organisering av arbeidsformer og vurderingsordninger. Videre påpeker retningslinjene at institusjonens programplaner skal være i samsvar med forskrift og nasjonale retningslinjer (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Med andre ord er det institusjonenes ansvar å bruke retningslinjene som føringer for at opplæringen oppfyller krav til kvalitet, forholder seg til gjeldende læreplanverk, samt Opplæringsloven når det gjelder mandatet for skolens demokratioppdrag.

3.3.1 Fag og innhold for grunnskolelærerutdanningene 1.-7.trinn og 5.-10.trinn

I retningslinjenes føringer for de ulike fagene formuleres forventet læringsutbytte som beskriver hva studentene skal kunne, og være i stand til, etter gjennomførte emner i utdanningene. Dette formuleres gjennom områder for ”kunnskap”, ”ferdigheter” og ”generell kompetanse”. Gjennom fagplaner fra nasjonale retningslinjer for begge utdanningene, vil jeg ta for meg hva ulike fag skal kvalifisere studentene til når det gjelder demokratiopplæring. Jeg vil primært belyse fag hvor det nevnes noe av relevans for studentenes kompetanse til demokratiopplæring.

Pedagogikk og elevkunnskap

Pedagogikk og elevkunnskap (PEL) er et felles fag for begge utdanningene. Faget skal i følge de nasjonale retningslinjene være samlende og utgjøre den lærerfaglige plattformen i grunnskolelærerutdanningen, sammen med de andre fagene og praksisopplæringen (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Fagets kjerne er hvordan oppdragelse

og undervisning kan bidra til alle elevers faglige, sosiale og personlige læring og utvikling. Nasjonale retningslinjer skriver at faget skal ”*gi innsikt i skolens oppgaver, organisasjon, formål og mandat*”. Videre skal faget ”*danne et grunnlag for praktisk-pedagogisk virksomhet, i tillegg til å være et kulturfag som kopler perspektiv på historie, kultur og politikk med oppdragelse, utdanning og danning*” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 16). Slik jeg forstår det betyr dette at PEL har et overordna ansvar for å gi studentene opplæring i hvorfor og hvordan skolen skal utdanne til demokrati.

Emnet PEL 3 skal gi studenten ”*kunnskap om demokrati, dannelse og utvikling av identitet*”. Under samme område står det videre at studenten skal ha ”*kunnskap om sosialt, språklig, kulturelt og religiøst mangfold*” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 20). Dette er viktig for å støtte elevenes læring i en inkluderende skole preget av dialog, toleranse og respekt for den enkelte. Faget skal i følge retningslinjene stimulere til forståelse for betydningen av hva dette har å si for skolens virksomhet i en internasjonalt verden. Disse læringsutbytteformuleringene vil være av sentral betydning for studentenes kompetanse til demokratiopplæring.

Studenten skal også ”*ha kunnskap om sentrale faser og strategier i skolens historiske utvikling, og om skolens og utdanningens mandat og funksjon til ulike tider i Norge*” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 20). Det er av sentral betydning at studentene i denne sammenheng får kunnskap om skolens demokratioppdrag og intensjoner med demokratiopplæring sett fra et historisk perspektiv. Skolen har gjennom flere år utviklet seg til en demokratiforbereidende arena. Slik jeg ser det vil kunnskap om ulike faser med demokratiopplæring i skolens historiske utvikling, kunne bidra til forståelsen for mandatet vi står ovenfor i dag. Det ville vært av stor verdi dersom de nasjonale retningslinjene konkret nevnte hvordan skolens historiske utvikling kan bidra til innsikt i rollen som lærer og plikten til demokratiopplæring.

Når det gjelder ferdigheter skriver retningslinjene at PEL 3 skal bidra til studentenes ”*ferdigheter til å stimulere til forståelse av demokrati og til demokratisk deltakelse, samt å treffe begrunnede verdivalg*” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 20). Slik jeg ser det er dette en klar parallell til innhold i praksisopplæringen.

Lærestedene må legge til rette for at studentene utvikler nødvendige ferdigheter til en helhetlig kompetanse.

Norsk

Under punktet ”generell kompetanse” for Norsk 1, skriver retningslinjene at studenten skal ”kunne legge til rette for at arbeidet med språk og litteratur kan styrke identiteten til elevene og oppfordre dem til aktiv deltakelse i det offentlige liv” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 31). Til forskjell fra utdanningen for 1.-7.trinn formulerer retningslinjene i Norsk 2 for 5.-10.trinn, at studenten skal ”kunne se faget i et større danningsperspektiv og undervisningen som en del av opplæringen i et aktivt deltakerdemokrati” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 5.-10.trinn, 2010, p. 33). Dette er av sentral betydning for studentenes kompetanse til demokratiopplæring.

Matematikk

For emnet Matematikk 1 (både 1-7 og 5-10) skriver retningslinjene som ”generell kompetanse” at studenten skal ha ”innsikt i matematikkfagets betydning for deltakelse i et demokratisk samfunn”. Under samme område skriver retningslinjene at studenten skal ha ”forståelse for matematikkfagets betydning som allmenndannende fag og dets samspill med kultur, filosofi og samfunnsutvikling” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 36). Dette samsvarer med hva Kunnskapsløftet skriver om allmenndannelse som et viktig ledd i oppdragelsen til demokratisk medborgerskap.

Kroppsøving

Gjennom emnet Kroppsøving 1 skal studentene ”kunne vurdere analytisk og kritisk hvordan Kroppsøving sammen med andre skolefag bidrar til elevenes allmenndanning” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 49). Igjen samsvarer dette med læreplanen som fremhever allmenndannelse som et ledd til å oppdra demokratiske medborgere (Kunnskapsløftet, 2013). Dermed kan faget bidra til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring.

Slik jeg ser det kan Kroppsøving bidra til erfaring med verdien av lagsamarbeid, noe som kan fremme respekt for ulike evner og mestringsnivå. Kroppsøving er en arena hvor man kan vise ulike sider av seg selv, og elever kan lære av hverandres ferdigheter. I tillegg er det viktig å

fremme verdier rundt sunne kroppsideal. Det er viktig å lære elever å respektere og forstå verdien av at vi alle er ulike både med og uten klær. Kroppsøving er et fag hvor man er avhengig av å ta hensyn til hverandre. Man må lære seg å være tålmodig og forstå verdien av ”fair play”. Jeg vil påstå at det er verdifullt for demokratiopplæringen å måtte tenke på andre fremfor seg selv, og på denne måten lære god lagånd. Det kan likevel være naivt å konkludere med at lærestedene tolker fagplanen for Kroppsøving slik at studenter opplever faget som et demokratiforberedende fag. Her kunne de nasjonale retningslinjene tydeliggjort fagets potensial til demokratiopplæring.

Religion, Livssyn og Etikk

De nasjonale retningslinjene for RLE 1 (1-7) skriver under området for ”generell kompetanse” at studenten skal ha *”forståelse for rollen som verdiformidler i et flerkulturelt samfunn”* (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 1.-7.-trinn, 2010, p. 70). Ettersom vårt flerkulturelle samfunn er et demokratisk samfunn, vil jeg påstå at dette også vil innebære forståelse for rollen som verdiformidler i et demokratisk- flerkulturelt samfunn. Det vil være naturlig at demokratiske verdier kommer frem i en slik verdiformidling. Til forskjell fra de tidligere nevnte fagene formulerer retningslinjene for RLE 1 at studenten skal ha *”kunnskap om menneskerettighetene, FNs barnekonvensjon og diskusjonene om ulike konsekvenser av disse”* (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 1.-7.-trinn, 2010, p. 69).

Under samme område for RLE 2 skriver retningslinjene at studenten skal ha *”kunnskap om FNs internasjonale konvensjoner om menneskerettighetene og aktuell diskusjon om menneskerettighetsbegrepet”* (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 1.-7.-trinn, 2010, p. 73). Menneskerettighetene, som nasjonale retningslinjer for begge utdanningenes kompetanseområder nevner, bygger opp under demokratiske prinsipper. Demokratiet skal beskytte menneskerettighetene. Som tidligere nevnt fremhever St. meld. nr. 20 at menneskerettigheter er viktige forutsetninger for å bevare og forsterke den norske samfunnsmodellen (St.meld. nr. 20 (2012-2013), 2013). I tillegg skriver de nasjonale retningslinjene for RLE at studenten skal *”ha kunnskap om religiøse, humanistiske og naturalistiske verdiperspektiver i møte med aktuelle utfordringer som spørsmål om liv og død, kjønn og likestilling, seksualitet, økonomi, miljø og ressursbruk”* (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 1.-7.-trinn, 2010, p. 71). Slik jeg ser det er dette faktorer som spiller viktige roller i demokratiet vårt.

Læringsutbyttet for RLE i utdanningen 5-10 er formulert på samme måte som i retningslinjene for utdanningen 1-7. Retningslinjene skriver naturligvis at studentene skal være i stand til å tilpasse undervisningsinnholdet og opplæringen til elever på 5.-10.trinn. Til forskjell fra RLE 2 for 1-7, skriver retningslinjene for 5-10 at *”det kan være en viss vektlegging av spørsmål om medborgerskap og danningsspørsmål i et flerkulturelt og særlig flerreligiøst samfunn”* (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 5.-10.trinn, 2010, p. 73). Jeg vil derimot understreke at dette faget *bør* vektlegge slike spørsmål.

Dessverre nevnes dette kun som et mulig emne, ikke som forventet kompetanseområde eller læringsutbytte. Jeg forstår dette som at retningslinjene uttrykker at RLE-faget *kan* være et bidrag til studenters demokratiforståelse og kompetanse til å utføre demokratiopplæring. På samme måte som med Kroppsøvfaget burde det demokratifremmende potensialet kommet tydeligere frem.

Samfunnsfag

Arbeidet med Samfunnsfag skal i følge retningslinjene fremme studentenes samfunnskompetanse og evne til å være medborger i et flerkulturelt samfunn. Retningslinjene for Samfunnsfag 1 formulerer dette punktet som samfunnskompetanse. Retningslinjene skriver at studentene skal *”tilegne seg kunnskap om barns rettigheter, demokrati, politisk og økonomisk deltakelse”* (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 74). De samme formuleringene gjelder for begge studieløp.

Når det gjelder ferdigheter som skal tilegnes gjennom emnet Samfunnsfag 1, skal studenten *”kunne legge til rette for opplæring om samfunnsforhold i et flerkulturelt og globalt perspektiv, med vekt på menneskerettigheter og demokratiske prinsipper”* (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 74). Vi har tidligere sett at mye av det samme nevnes i føringene for RLE, og jeg vil igjen påpeke hvorfor dette faget også burde få et mer konkret ansvar for demokratiopplæring. Videre skal samfunnsfagstudenten ha ferdigheter til å *”kunne arbeide med samfunnsverdier og holdninger i grunnskolens Samfunnsfag”* (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 74). Som generell kompetanse skal studenten *”kunne reflektere kritisk over Samfunnsfaglige spørsmål og stimulere til kritisk tenkning”* (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 75).

Samfunnsfag 2 bygger videre på emnet Samfunnsfag 1 (på samme måte som de andre fagene med to emner) og skal gi en fordypning i Samfunnsfaget bestående av kunnskap og metode. For dette emnet skriver retningslinjene for 1-7 at ”*studenten skal ha ferdigheter til å kritisk kunne vurdere egen faglig praksis i forhold til gjeldende læreplan i Samfunnsfag i grunnskolen*” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 1.-7.-trinn, 2010, p. 75). Det er derimot interessant at dette ikke er formulert som ”ferdigheter” for Samfunnsfag 2 i retningslinjene for 5-10. Det er heller ikke formulert som ”ferdigheter” for Samfunnsfag 1 for denne utdanningen. Hvorfor er det kun studenter som går utdanningen for 1.-7. trinn som skal ha ferdigheter til dette? Er dette glemt som punkt for utdanningen 5-10, eller er det et bevisst mål for kun den ene studentgruppen? Her kan Kunnskapsløftets føringer for Samfunnsfag ha stor innvirkning på studentenes forståelse for hva som er nødvendig kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Slik jeg ser det burde dette være mål for alle fag i begge utdanningene.

Det er i tillegg viktig at ikke bare samfunnsfaget tar ansvar for demokratiopplæringen alene. Alle lærere skal kvalifisere til en lærerpraksis som verdiformidlere og tilretteleggere for demokratiforståelse og demokratisk deltakelse. Den generelle delen av læreplanen må integreres i alle fag. Det vil bli interessant å se hvilke forhold som kommer frem gjennom empiriske funn senere i oppgaven. I hvilken grad opplever studenter fra ulike fag å få tilstrekkelig kompetanse til å utføre demokratiopplæring?

3.4 Demokratiopplæring i praksisopplæringen

For praksisopplæringen understreker de nasjonale retningslinjene at grunnskolelærerutdanningene er *grunn*utdanninger, og at læringsutbytte i de ulike studieår må vurderes på bakgrunn av dette. Utdanningen skal tidlig tilrettelegge for progresjon når det gjelder forventet læringsutbytte tidlig i studiet. Men gjennom veiledning av nyutdannede lærere, praktisk yrkesutøvelse, kollegialt samarbeid og videreutdanning, vil lærerkompetansen utvikles videre (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 23). Med andre ord skal ikke studentenes kompetanse være ”ferdig” etter endt utdanning. Den vil alltid være i stadig utvikling. Hva dette betyr for grunnskolelærerutdanningens bidrag til studentenes kvalifikasjoner vil jeg komme tilbake til i neste kapittel.

Praksisopplæringen skal ha en integrerende funksjon i grunnskolelærerutdanningene.

Retningslinjene påpeker at dette forutsetter et samarbeid mellom praksislærere, studenter og faglærere. Praksisopplæringen skal videre være relevant for og integrert i fagene. Den skal i følge de nasjonale retningslinjene betraktes som en læringsarena på linje med undervisning ved lærestedene. Det er lærerutdanningsinstitusjonenes ansvar å sørge for at studentene får undervise i fag de har hatt opplæring i.

Retningslinjene beskriver forventet læringsutbytte i praksisopplæringen etter 1., 2. og 4. studieår for hver av grunnskolelærerutdanningene (1-7 og 5-10). I følge retningslinjene skal hovedtema i første studieår være *Lærerrollen, lærerarbeidet og det didaktiske møtet mellom elev og lærer*. Hovedtema i andre studieår er *Eleven og elevmangfoldet*. I tredje og fjerde studieår skriver retningslinjene at *Skolen som organisasjon, det profesjonelle fellesskapet og samarbeid med foresatte og andre sentrale instanser utenfor skolen* skal være hovedtema (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 23). Praksisopplæringens hovedtemaer gjenspeiler hovedtemaer for Pedagogikk og elevkunnskap for det enkelte studieår. Retningslinjene presiserer at det skal være nær kopling mellom innhold og arbeidsmåter i dette faget og praksisopplæringen (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 23).

Retningslinjene skriver at ett hovedtema i praksisopplæringen for 3. og 4. studieår er *Skole- og elevdemokrati, foresatte og elevers rettigheter*. Studenten skal i følge retningslinjene ha ”kunnskap om skolen som organisasjon og samfunnsinstitusjon” og som generell kompetanse skal studenten ”kunne vurdere skolen i forhold til samfunnsmandatet”. (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 26) Disse læringsutbytteformuleringene for praksisopplæringen vil i stor grad kunne bidra til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Dette stiller krav til lærestedene.

Å kunne vurdere skolen i forhold til samfunnsmandatet krever forståelse og innsikt i hva mandatet er, og hvordan dette kan praktiseres. For å sikre en utdanning hvor studenter får nødvendig erfaring, ville det vært hensiktsmessig dersom de nasjonale retningslinjene ga tydeligere uttrykk for viktigheten av opplæring *gjennom* demokratiske prosesser, og hvorfor ferdigheter til å utføre demokratiopplæring er viktig i praksisopplæringen.

4 TEORETISK RAMMEVERK –TIDLIGERE FORSKNING OG KARTLEGGING, HOVEDBEGREPER

I dette kapitlet skal jeg ta for meg tidligere relevant forskning og kartlegging av demokratiopplæring. I tillegg vil jeg ta for meg oppgavens hovedbegreper i lys av relevant teori. Som nevnt innledningsvis ser jeg det som nødvendig å belyse begreper som er sentrale i styringsdokumenter som utgjør mandatet for demokratiopplæring. Disse begrepene er *demokratisk deltakelse, demokratisk medborgerskap og elevmedvirkning*. Begrepet *demokratiopplæring*, som også er nevnt i oppgavens første forskningsspørsmål (s. 9), er et gjennomgående begrep for oppgaven. Derfor vil ikke dette begrepet ha et eget punkt i kapitlet.

For å belyse hva som kan forventes av grunnskolelærerutdanningens kompetansebidrag til demokratiopplæring, er det også nødvendig å drøfte begrepet *kvalifisering*. Som avsluttende punkt i dette kapitlet vil jeg belyse hvordan et sosialkonstruktivistisk læringsperspektiv spiller en sentral rolle for demokratiopplæringen i grunnskolen og grunnskolelærerutdanningen. Jeg vil senere bruke innholdet i dette kapitlet, i tillegg til føringer i politiske styringsdokumenter, som teoretisk rammeverk for videre drøfting av oppgavens empiriske funn.

4.1 Tidligere forskning og kartlegging

Det finnes svært lite forskning om hvilket kompetansebidrag grunnskolelærerutdanningen gir studenter til å utføre demokratiopplæring, eller hvordan studenter opplever å bli kvalifisert til denne oppgaven. Det finnes derimot noe forskning når det gjelder elevers demokratikompetanse, samt læreres oppfatning av demokratiopplæring i skolen som er verdt å belyse. En nasjonal følgegruppe for de nye grunnskolelærerutdanningene har også kartlagt enkelte forhold som er verdt å nevne. Men i hvilken grad opplever grunnskolelærerstudenter at de utvikler holdninger, kunnskaper og ferdigheter gjennom utdanningen for å oppdra demokratiske medborgere? Dette er spørsmål jeg skal forsøke å besvare og som ikke har blitt forsket på tidligere.

4.1.1 Rapporter fra følgegruppen for lærerutdanningsreformen

Kunnskapsdepartementet har oppnevnt en nasjonal følgegruppe som skal følge innføringen av de nye grunnskolelærerutdanningene gjennom de fem første årene. Gruppen skal sikre at reformen gjennomføres etter Stortingets intensjoner og i tråd med gjeldende styringsdokumenter (Kunnskapsdepartementet, 2010). Følgegruppen belyser hvilke forskjeller som eksisterer ved de ulike institusjonene og studerer forventinger til studentene i PEL-faget på tvers av læresteder. Dette gjør de ved å sammenligne arbeidskrav, pensum og eksamen i faget.

Følgegruppens 2. rapport nevner to læringsutbytteformuleringer som særlig er tatt med i emneplanene i PEL, hvor det ene er relevant for demokratiopplæring; *”Studenten har kunnskap om demokrati, danning og utvikling av identitet og betydningen dette har for skolens virksomhet i en internasjonalisert verden”* (Følgegruppen for lærerutdanningsreformen, 2012, p. 93). Rapporten skriver at punktet finnes hovedsakelig i PEL 3 for GLU 1.-7.trinn og GLU 5.-10-trinn ved 3 av 20 institusjoner, og bare for GLU 5.-10.trinn ved ytterligere 3 institusjoner.

Dette kan bety at følgegruppen har gjort funn som tyder på at lærerutdanningsinstitusjoner ikke fokuserer nok på demokratiopplæring. Det er med andre ord ikke gitt at studenter tilegner seg kunnskaper og ferdigheter for demokratiopplæring basert på lokale fagplaner ved enkelte læresteder. Rapporten sier ikke noe om studentenes oppfatning av hvilket bidrag utdanningen gir. Dette skal derimot jeg forsøke å gjøre i denne masteroppgaven. Som nevnt innledningsvis ser jeg det som nødvendig å undersøke det aktuelle lærestedets lokale fagplaner, blant annet på bakgrunn av det refererte. Det er viktig å undersøke om dette lærestedet er ett av få læresteder som nevner demokratiopplæring i sin lokale fagplan. Dette vil også kunne ha betydning for studentenes oppfatning av utdanningens kompetansebidrag til å utføre demokratiopplæring, gitt at undervisningen er i tråd med fagplanene.

4.1.2 Civic Education Study (2001)

I 1999 ble 3200 norske 9.klassinger bedt om å ta stilling til utsagn om demokrati gjennom undersøkelsen, Civic Education Study, som ble gjennomført i 28 land. Den norske rapporten ble bestilt av Kirke-, Utdannings- og Forskningsdepartementet og Læringscenteret, og utarbeidet av en gruppe ved Institutt for Lærerutdanning ved Universitetet i Oslo (Mikkelsen,

Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001). Hensikten med undersøkelsen var å belyse 14-15-åringers kunnskaper om demokrati, oppfatninger av demokrati som styreform, ungdommenes holdninger til kvinners, innvandreres og anti-demokratiske gruppers rettigheter. Gjennom undersøkelsen ønsket man å få et bilde av elevenes holdning til egen nasjon, tillit til myndighetene og deres interesse og engasjement (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001). Sist men ikke minst kartlegger rapporten elevenes oppfatning av deltakelse i skolesamfunnet og av læringsmiljøet i klasserommet.

Kapitlene i Civic-undersøkelsen tar blant annet for seg hva demokratisk beredskap er, demokratiske verdier og oppfatninger, holdninger som er betydningsfulle for demokrati og medborgerskap, kunnskaper og ferdigheter, og elevenes interesse og engasjement. Selv om denne masteroppgaven tar utgangspunkt i dagens gjeldende læreplan og forskrifter, gir studien en god presentasjon av unge skoleelevers oppfatninger om demokrati og medborgerskap, og tilnærminger til begreper som er svært sentrale for min oppgave. Studien omfatter ikke særlig teori rundt begrepene, men funnene i seg selv er interessante.

Det kommer blant annet frem av studien at norske elever har positive holdninger til landet sitt, og ligger på ”verdenstoppen” i likestillingsorientering. Generelt viser studien at norske elever har gode kunnskaper om demokrati. Likevel har studien kartlagt et særlig interessant funn. De norske elevene uttrykker en vesentlig sterkere tillit til myndighetene enn gjennomsnittet av elever i andre land. Samtidig skårer de norske elevene, sammen med elevene fra de øvrige nordiske landene, lavest i Europa både på politisk interesse og på flere indikatorer for framtidig politisk deltakelse (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001, p. 210).

Jeg ønsker å spekulere i om dette kan være et resultat av manglende forståelse eller erfaring med verdien av deltakelse. Elever som ikke erfarer demokrati gjennom demokratiske prosesser, vil heller ikke oppleve verdien av å delta. Det er svært viktig at vi ikke er passive deltakere i demokratiet, men bruker muligheten til innflytelse utover valgdeltakelse. Undervisning som kun bygger kunnskap om demokrati vil ikke spille på elevenes mulighet til deltakelse, men kan derimot skape en uheldig forståelse for at *sånn er det*. Jeg må påpeke at læreplanen legger vekt på *aktivt* medborgerskap. Våre elever er morgendagens samfunnsborgere og må stimuleres til deltakelse og engasjement.

Andre funn fra Civic-undersøkelsen viser at rundt 80% av skolelærere fra 150 skoler ytrer at

deres demokratiopplæring vektlegger *kunnskapsformidling*. Kun 20% svarer derimot at opplæring i *demokratisk deltakelse og verdier* er en prioritet. Et annet interessant funn er at kun 7% mener at demokratiopplæring *bør* legge hovedvekt på kunnskapsformidling. Hele 90% mener at undervisningen bør fokusere på *elevenes kritiske tenkning, elevenes sosiale og politiske deltakelse, samt utvikling av demokratier verdier*.

Tabell 1: Lærernes oppfatning av innholdet i demokratiundervisningen. Tall i prosent. Tallene er hentet fra en større tabell i undersøkelsen.

	Kunnskaper om samfunnet	Elevenes kritiske tenkning	Elevenes politiske og sosiale deltakelse	Utvikling av verdier
”Demokratiopplæringen ved skolen <i>legger</i> mest vekt på”	79	5	2	14
”Demokratiopplæringen ved skolen <i>bør</i> legge mest vekt på”	7	37	29	27

(Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001, p. 267)

Av disse svarene kommer det frem at kunnskap *om* demokrati primært er elevenes læringsutbytte, til tross for at lærerne mener hovedvekten bør være *gjennom* erfaring med demokratiske prosesser, trening *til* politisk deltakelse og utvikling av demokratiske holdninger og verdier *for* demokrati. Kan dette ha en sammenheng med studentenes tillit til myndighetene og den delvis lave interessen for politisk deltakelse? Koritzinsky understreker likevel et optimistisk fremtidsperspektiv ettersom lærernes svar viser en *vilje* til å legge større vekt på elevenes kritiske tenkning, sosiale og politiske deltakelse og verdiutvikling (Koritzinsky T., 2014, p. 117). Senere i masteroppgaven vil det bli interessant å se om studenter og foreleseres er av samme oppfatning, 6 år etter denne studien. I så fall, i hvilken grad imøtekommer grunnskolelærerutdanningen denne viljen til å utføre jobben?

4.1.3 International Civic and Citizenship Education Study, 2009

Den internasjonale studien, ICCS (International Civic and Citizenship Education Study) fra 2009 er en oppfølging av Civic-studien fra 1999 nevnt ovenfor. ICCS-studien presenterer innsamlet data fra 6000 norske elevers svar på 8. og 9.trinn i april 2009. Undersøkelsen ble gjennomført i 38 land fra fem verdensdeler. Rapporten er del av et oppdrag initiert og

delfinansiert av Utdanningsdirektoratet gjennom Avdeling for forskning og internasjonalt arbeid, skrevet av en forskningsgruppe fra Det utdanningsvitenskapelige fakultetet ved Universitetet i Oslo (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011). Dette er to medlemmer av gruppen som også stod for Civic Education Study som referert til.

Rapporten presenterer elevsvar slik som Civic-undersøkelsen fra 1999, men inneholder også flere lærersvar samt ledersvar. Analysen gjøres på bakgrunn av skolenes arbeid med utdanning til demokrati og medborgerskap, og på bakgrunn av hjemmeforhold og elevenes liv utenfor skolen (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011). I denne undersøkelsen er begrepet *demokratisk beredskap* sentralt. Begrepet defineres som evne og vilje til engasjement og handling, som bygger på et omfattende sett av kunnskaper, ferdigheter, og oppfatninger og på en orientering mot bestemte verdier og holdninger (NOU 2011: 20, 2011).

Et interessant funn fra denne undersøkelsen er relativt stor forskjell mellom skoleklasser i opplevelsen av et åpent klasseromsklima. Elevene fikk mulighet til å uttrykke seg om i hvilken grad de opplever at lærere tar opp politiske saker og oppmuntrer elevene til diskusjon. Omtrent halvparten av elevene svarte at dette ikke forekom svært ofte (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011, p. 99). Man kan argumentere for at svært mange elever opplever at de faktisk gis muligheten til dette. Jeg er likevel opptatt av den andre halvparten *ikke* gis denne muligheten. Jeg opplever det som interessant å drøfte hvorfor det er slik. Er det tilfeldig hvilke lærere som har evne til å utføre demokratiopplæring i et ”åpent” klasserom? Syv av ti lærere uttrykket likevel at *evnen til å stå for det man selv mener* er det viktigste med demokratiopplæringen. Det kan derfor være en tendens til at det man viser vilje til er utfordrende å utføre. Jeg vil derfor understreke hvor viktig det er at grunnskolelærerutdanningen bidrar til studentenes kompetanse til å legge til rette for politiske diskusjoner som del av demokratiopplæringen.

Et annet interessant funn er lærerne som mente at *utvikling av politisk deltakelse* er det minst viktige i demokratiundervisningen (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011, p. 184). Kan dette ha en sammenheng med hvorfor rett under halvparten av elevene ikke opplevde at lærere tok opp politiske saker til diskusjon? Etter mitt synspunkt vil slike diskusjoner gi elevene erfaring med nettopp det *å stå for det*

man selv mener om saker som angår samfunnet, som lærerne ytret var viktig. Dette er etter min oppfatning svært fruktbart for å oppdra engasjerte demokratiske medborgere.

4.2 Hovedbegreper

Jeg skal nedenfor ta for meg sentrale begreper for skolens demokratioppdrag. I lys av relevant teori vil jeg som nevnt ta for meg begrepene *demokratisk deltakelse*, *demokratisk medborgerskap*, *elevmedvirkning* og *kvalifisering*.

4.2.1 Opplæring *til* demokratisk deltakelse

Ettersom læreplanen pålegger lærere å fremme demokratiet og aktiv deltaking, er det viktig å gi elevene erfaring *gjennom* demokratiske prosesser. Solhaug og Børhaug argumenterer for at lærere og skoler bør være bevisst på hvilken måte de velger å undervise og hvilket demokratiperspektiv man ønsker å fremme (Solhaug & Børhaug, 2012). Det er nødvendig at elever får opplæring *gjennom* demokratiske prosesser på veien *for* og *til* demokratisk deltakelse. På bakgrunn av dette har jeg valgt å belyse to demokratiperspektiv jeg anser som de mest fruktbare for å utføre skolens demokratioppdrag – deltakerdemokrati og dialogdemokrati. Jeg vil likevel argumentere for å trekke inn aspekter ved flere demokratorienteringer, men med de to nevnte demokratiperspektivene i spissen.

Deltakerdemokrati

Solhaug og Børhaug skriver at demokratiet forutsetter deltakelse på en eller annen måte, og variasjonen av deltakelse vil berøre kvaliteten på demokratiet. De understreker at elever bør få delta i samfunnsaktiviteter og debatter om aktuelle og kontroversielle spørsmål. I følge dem vil dette reflektere et mer deltakende syn på demokrati, utover den enkle valgundervisningen, og vil kunne stimulere til demokratisk deltakelse i samfunnet (Solhaug & Børhaug, 2012). Dette støtter det jeg tidligere har nevnt i forbindelse med funn fra Civic- og ICCS-undersøkelsene om verdien av et åpent klasseromsklima og deltakende praksis (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001) (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011). Lærere må styrke elevenes demokratiforståelse gjennom deltakelse og medvirkning. Slik jeg ser det vil kvaliteten på demokratiopplæringen berøres av i hvilken grad elever gis denne muligheten, på samme måte som Solhaug og Børhaug mener at kvaliteten i demokratiet berøres av hvor stor grad deltakelse forekommer.

Jeg vil påstå at dersom elever ikke gis mulighet til erfaring med demokratiske prosesser, eller ikke får medvirke i beslutninger som angår dem i opplæringen, vil de heller ikke bli bevisst på verdien av deltakelse.

Deltakelse -utover valgdeltakelse- kan betraktes både som en reaksjon på, og som et supplement til, en representativ demokratiopplæring (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011). Et representativt demokrati er en indirekte styreform hvor politiske beslutninger blir fattet av folkevalgte representanter, et system vi kjenner godt (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001, p. 26). Kjennetegn ved dette perspektivet er politiske rettigheter som ytringsfrihet, forsamlingsfrihet og organisasjonsfrihet. Et annet kjennetegn er frie valg som innebærer åpen konkurranse mellom partier og kandidater og reelle alternativer. Dette betyr at borgeren kan velge mellom flere partilister. Folkevalgt myndighet betyr at den representative forsamling har kontroll over lovgivning, skattlegging og budsjett, samt uavhengige domstoler og et rettsvesen alle har tilgang til (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001, p. 26).

Men å kun fremme dette ene demokratiperspektivet vil ikke være å praktisere en demokratiopplæring som inviterer elever til bredere og mer aktiv deltakelse. Jeg vil kalle dette opplæring *om* demokrati, samfunns- og samtidsspørsmål. Ønsker vi å utdanne medborgere som kun deltar ved å avgi sin stemme ved valg? Er vi fornøyd med funnene fra Civicundersøkelsen hvor det viste seg at norske elever skårer lavest i Europa både på politisk interesse og på flere indikatorer for framtidig politisk deltakelse? (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001). Faren i et demokrati er nettopp at få deltar for å påvirke den politiske prosessen, og noen få beslutningstakere får svært mye makt. Derfor vil jeg argumentere for en demokratiopplæring som stimulerer til demokratisk deltakelse i større grad enn gjennom et representativt demokratiperspektiv. Frihetsbegrepet i en deltakerdemokratisk orientering handler nettopp om muligheter for å delta.

Den liberalistiske demokratitradisjonen som setter individets frihet høyt må også nevnes. Ett kjennetegn er å avgrense statens makt (Eriksen og Weigård, 1999. Gjengitt i Pettersvold, 2014). Gjennom dette perspektivet betyr demokrati retten til å forsvare sine egne interesser i forhold til individer eller staten (Briseid, 2012). Individer har ulike interesser som kan komme i motsetning til hverandre, og til statsmakten. Begrepet *folkestyre* har en direkte betydning for dette perspektivet. Folket styrer sine egne liv og hvert individ i samfunnet bestemmer over

seg selv. På denne måten er man ikke et ”offer” for flertallets ønsker. I skolesammenheng kan dette bety at elever kan gjøre som de selv vil, uten å følge beslutninger som er tatt for hele gruppa, eller som fellesskapet har bestemt.

Når det gjelder dagens formål med demokratiopplæringen, er ikke dette i stor grad basert på en liberalistisk demokratitradisjon. Derfor vil jeg heller ikke argumentere for en demokratiopplæring ene og alene basert på en slik orientering. Briseid skriver derimot at individperspektivet er tilstede i læreplanens føringer for opplæringen. For å møte individuelle behov legges det eksempelvis opp til at både fellesstoffet og det lokale lærestoffet skal tilpasses den enkeltes behov. Men hovedsakelig er individperspektivet rettet mot individet som demokratisk aktør i en fellesskapsramme verdimest og kulturelt (Briseid, 2012).

Ved å i stedet fremme et deltakerdemokratisk perspektiv som fruktbart for demokratiopplæringen, vil jeg også nevne nødvendigheten av å fremme aspekter ved et kommunitaristisk demokratiperspektiv. Dette perspektivet fremmes i stor grad gjennom læreplanen. Slik jeg ser det kan dette perspektivet i opplæringen fungere som et fundament for videre demokratisk deltakelse. Denne tilnærmingen legger vekt på å etablere et felles etisk grunnlag, noe Kunnskapsløftet også legger føringer for.

Kommunitaristene hevder at et demokrati som ikke er rammet inn av felles normer, verdier og solidaritet, vil kunne åpne for overgrep mot mindretallsgrupper, som igjen vil kunne reagere med å avvise demokratiske spilleregler (Briseid, 2012, p. 53). Briseid skriver at hovedtendensen i Den generelle delen av læreplanen er basert på en kommunitaristisk tenkning. Å forankre elevene i samfunnets grunnverdier og å etablere identitet og tilhørighet hos elevene står sentralt (Briseid, 2012). Felles referanserammer, som tidligere nevnt, er et viktig utgangspunkt som del av elevens allmenndannelse (Kunnskapsløftet, 2013).

Solhaug og Børhaug skriver at vilkåret for at makta spres fra noen få til mange, er at folk deltar i å utforme og påvirke (Solhaug & Børhaug, 2012). Gjennom samfunnets grunnverdier og felles referanserammer er det dette vi skal gi elevene forståelse for og erfaring med. Styrken i en deltakerdemokratisk tenkning er at å involvere seg personlig kan gi politiske erfaringer med at deltakelse er viktig og nyttig (Solhaug & Børhaug, 2012). Det er nettopp dette målet demokratiopplæringen tar sikte på. Som del av et fellesskap skal vi gi elever

erfaring med demokratisk deltakelse ved å dyrke deres forhold til demokrati gjennom forståelse for nytteverdien av dette.

Dialogdemokrati

Dialogdemokratiet, eller det *deliberative* perspektivet på demokrati, er det andre perspektivet jeg vil løfte frem som fruktbart for demokratiopplæringen. Også for dette perspektivet vil jeg bruke Solhaug og Børhaug (2012) som generell referanse. I følge dem bygger demokratiperspektivet på forståelsen av mennesket som et sosialt vesen og behovet for å løse spørsmål av felles interesse. John Dewey mente at demokrati er mer enn en form for styre, men også en nærværende livsform som preges av samtale og fellesskap (Gjengitt i Solhaug & Børhaug, 2012). Utviklingen av samfunnet er avhengig av hvordan mennesker forholder seg til hverandre. Med andre ord blir samfunnet det vi mennesker gjør det til. Solhaug og Børhaug skriver at Deweys demokratibegrep løfter frem forståelsen av at alle sosiale fellesskap har en grad av felles interesse. Menneskets sosiale natur i tråd med felles interesser, og ulike former for gjensidig avhengighet, skaper et behov for å løse felles oppgaver.

Jürgen Habermas, tilhenger av samme demokratiperspektiv, poengterer at valg og avstemming nødvendigvis ikke løser utfordringen med å fremme det felles beste. Han peker på at mindretallets syn i varierende grad blir tatt hensyn til, og representerer nødvendigvis ikke flertallets syn det felles beste, men kun synet til flertallet (Gjengitt i Solhaug & Børhaug, 2012). Han forklarer at det nødvendigvis ikke trenger å være konkurranse mellom antallet som støtter det ene eller det andre synet, men en kvalitativ vurdering av argumentene. Solhaug og Børhaug skriver at dette forutsetter dialog mellom likeverdige partnere, som respekterer samtaleetiske regler, og et kriterium for beslutningen er ”det bedre argument”. Det er mulig Habermas sitt perspektiv er noe urealistisk naivt og harmoniserende. Likevel vil jeg påstå at de samtaleetiske regler for gode dialoger og diskusjoner, og å ta hensyn til andres synspunkt, er viktige verdier å formidle til elever gjennom demokratiopplæringen.

Basert på Solhaug og Børhaugs oppfatning går de samtaleetiske reglene ut på at man snakker sant, at man er oppriktig i det man sier, og at det partene uttaler må være riktig i forhold til konteksten de befinner seg i. Enigheten deltakerne da kommer frem til har legitimitet nettopp som følge av respekten for de samtaleetiske reglene, og at alle er enig i at ”det bedre argument” skal være avgjørende. Som nevnt viser funn fra ICCS-undersøkelsen at elever i liten grad opplever å bli oppmuntret til diskusjon omkring politiske saker (Mikkelsen,

Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011). Å legge til rette for slike debatter i klasserommet kan etter min oppfatning gi elever erfaring med saklig og viktig diskusjon, respekt for andres synspunkt, kritisk tenkning, evne til å leve med kompromisser, og læring i å ta hensyn til andre.

Gjennom synet på dialogdemokrati kan elevene få erfaring med å aktivt delta i debatter og avgjørelser etter samtaleetiske regler, og argumentere seg frem til det felles beste. På denne måten kan man også unngå den typiske håndsopprekkingsmetoden, hvor noen vil bli skuffet og ikke tatt hensyn til. Samtidig bygger perspektivet på en deltakerorientering, hvor elevene kan se verdien av å delta og engasjere seg, ikke minst bli gitt muligheten. De vil kunne erfare at deltakelse gjennom debatt er viktig og nyttig. Gjennom dette perspektivet kan opplæringen åpne for mulighet til innflytelse. Slik jeg ser det er det en fornuftig oppfordring fra Solhaug og Børhaug å la elevene bli med å vurdere de demokratiske prosessene de har vært gjennom, og at lærere tydeliggjør disse erfaringene for å gjøre elevene bevisst på sin demokratiske deltakelse, og om de foretrekker en passiv eller aktiv deltakelse som medborgere (Solhaug & Børhaug, 2012).

Felles verdier, dialog og deltakelse – et fruktbart samspill i demokratiopplæringen

Som lærer må man være bevisst på hvordan man ønsker å legge til rette for elevenes demokratikompetanse. Det er viktig å understreke at bare ett syn på demokrati, eksempelvis representativt demokrati eller en liberalistisk orientering, ikke er tilstrekkelig for en helhetlig demokratiopplæring. For at demokratiet skal fungere er det avhengig av en rekke faktorer, og ingen av dem er tilstrekkelige i seg selv. Men de er likevel nødvendige (Koritzinsky T., 2014). Dette bør også gjenspeile demokratiopplæringen. Slik jeg ser det kan en opplæring gjennom formidling av felles verdier (aspekter ved et kommunitaristisk demokratiperspektiv), en deltakerdemokratisk orientering, og et dialogperspektiv på demokrati, bidra til en fruktbar demokratiopplæring. Men for å skape innsikt og forståelse for ulike faktorer som bidrar til at demokratiet skal fungere, og i tråd med læreplanen, må opplæringen også suppleres med aspekter fra flere demokratiperspektiv.

4.2.2 Opplæring til demokratisk medborgerskap

Det finnes i likhet med demokratibegrepet, ulike forståelser for hva begrepet *demokratisk medborgerskap* betyr. Demokrati og medborgerskap er begreper som gjensidig påvirker og er

avhengige av hverandre. Demokratisk medborgerskap må sees i sammenheng med individets tilhørighet i et politisk fellesskap (Stray, 2010). Internasjonale institusjoner som EU og UNESCO legger vekt på viktigheten av utdanning til demokratisk medborgerskap. Det legges til grunn at dette er av betydning for å styrke demokratisk utvikling, sameksistens, fred og verdipluralisme. Forholdet mellom undervisning og demokratisk medborgerskap løftes frem som essensielt for nasjoners demokratiske utvikling og stabilitet (Stray, 2010).

Utdanning spiller en nøkkelrolle i å fremme Europarådets kjerneverdier som folkestyre, menneskerettigheter og rettstaten. Jeg vil derfor løfte frem Europarådets rekommandasjon når det gjelder demokratisk medborgerskap i utdanning. I 2010 vedtok Europarådets 47 medlemsstater *Europarådets pakt for menneskerettighetsundervisning og opplæring til demokratisk medborgerskap*. Pakten er ikke rettslig bindende, men er et svært viktig referansepunkt for alle som har med medborgerskap- og menneskerettighetsundervisning å gjøre (Europarådet, 2010).

”Opplæring til demokratisk medborgerskap” (education for democratic citizenship, EDC) innebærer utdanning, opplæring, bevisstgjøring, informasjon, framgangsmåter og aktiviteter som, ved å utruste elever med kunnskaper og ferdigheter og utvikle forståelse, holdninger og atferd, har som mål å gjøre dem i stand til å utøve og forsvare sine demokratiske rettigheter og plikter i samfunnet, til å sette pris på mangfold og til å delta aktivt i det demokratiske livet, med det for øye å fremme og verne folkestyret og rettstaten” (Europarådet, 2010, p. 10).

Dette sitatet er paktens definisjon av formålet med opplæring til *demokratisk medborgerskap*. Denne opplæringen legger i følge paktens hovedsakelig vekt på demokratiske rettigheter, plikter og aktiv deltakelse når det gjelder sivile, politiske, sosiale, økonomiske, rettslige og kulturelle samfunnsområder (Europarådet, 2010). Jeg vil støtte meg til dette sitatet ettersom det forklarer svært sentrale aspekter ved skolens plass i samfunnet.

4.2.3 Elevmedvirkning – et bidrag til demokratisk deltakelse gjennom demokratiske prosesser

Retten til å medvirke er formalisert i valgregler, medbestemmelsesavtaler i arbeidslivet, og i opplæringsloven i skolen (Solhaug & Børhaug, 2012). Som tidligere nevnt er det et formål med opplæringen at elevene skal ha medansvar og rett til medvirkning (Opplæringsloven,

2008). Dagens læreplan presiserer at elevene skal utvikle evne til demokratiforståelse og demokratisk deltakelse (Kunnskapsløftet, 2013). I NOU 2011:20 *Ungdom, makt og medvirkning* sier Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet at opplæring gjennom demokratisk praksis handler om den forståelsen elever får av demokrati gjennom å være deltakende selv (NOU 2011: 20, 2011). Dette er svært viktig. Som lærer må man la elevene få uttrykke sin mening, lytte til dem med respekt, betrakte deres erfaringer som gyldig kunnskap og gi dem reell innflytelse som bidrag til deres demokratiforståelse (Vestby, 2003).

Skolen skal være en demokratiforberedende arena. Å la elevene medvirke i opplæringen bygger på aspektet om opplæring *gjennom* demokrati ved å stimulere *til* deltakelse. Lønstad peker på hvor viktig det er å delta og få erfaring med demokratiske prosesser (Lønstad, 2008). Jeg vil likevel presisere at deltakelse ikke må forstås på lik linje med det å *medvirke*. Lærere kan legge opp til at elever skal *delta* i et opplegg hvor formålet er å gi dem erfaring med demokratiske prosesser. Men elevene har nødvendigvis ikke hatt et medansvar til opplegget. Det er læreren som har bestemt hva som skal gjøres og hvordan. Det essensielle er å la dem *medvirke*, ikke bare delta i det læreren har bestemt. Det er viktig at elevene erfarer hva det vil si å bidra til å bestemme. Dette kan også åpne opp for å lære verdien av å se egne ”feil”, argumentere, lytte til andres synspunkt og komme frem til en bedre løsning basert på hva som ikke har fungert. Å evaluere egne beslutninger, egen medvirkning, anser jeg som verdifullt for demokratiopplæringen.

Backe skriver at retten til medvirkning er en individuell rettighet, ikke bare en rett til representasjon i ulike organer. Lærere må kunne akseptere elevene som aktører for å skape demokratifremmende strukturer i skolen (Backe, 2010). Utfordringen blir å legge til rette for elevenes medvirkning i hverdagen. I følge Backes synspunkt er det spennende ved denne utfordringen at barn er forskjellige, med forskjellige behov og interesser. Medvirkning i hverdagen vil ha ulik betydning for dem. Et paradoks er likevel at det er lærerne som skal tilrettelegge for medvirkning, og som bestemmer *når* elevene skal medvirke og *hva* de skal få medvirkning til. Elevmedvirkning er ofte basert på lærernes oppfatning av hva barns medvirkning bør være (Backe, 2010).

Slik jeg forstår Backe blir det nødvendig at læreren også lar elevene bestemme hva som er viktig for dem å få medvirkning til. Dette forutsetter en lærer, som i et asymmetrisk maktforhold, tør å gi elevene mulighet til å medvirke der elevene selv opplever det som

verdifullt. Det avgjørende blir læreres kvalifikasjoner til klasseledelse og det å kunne se på denne rollen som tilrettelegger for elevenes meninger og deltakelse i et fellesskap. Læreren er ansvarlig for elevenes rett til medvirkning, samtidig som læreren skal være lederen i klasserommet. Læreren og elevene skal ikke ha like mye makt, men læreren må kunne bruke sin maktposisjon til fordel for elevenes rett til å medvirke.

Vestby forklarer dette forholdet på en fruktbar måte. Hun skriver at medvirkningspraksis er mye mer enn definerte beslutningssituasjoner og avstemninger. Å tilegne elever demokratisk kompetanse forutsetter at de unge læres opp gjennom å erfare deltakelse, forhandling mellom motstridende interesser, medinnflytelse og medansvar for egne beslutninger (Vestby, 2003). Hun trekker en parallell mellom medvirkningspraktisering i skolen og brukermedvirkning på andre arenaer. Hun forklarer at begrepet ”empowerment” viser til brukernes potensiale for å selv bidra med innsikt, erfaringer og opplevelser av egen situasjon for å endre eller forbedre den. Dermed skjer en maktforskyvning, i vårt tilfelle en myndiggjøring av elevene, som innebærer å gi verdighet til de medvirkende aktører ved at deres synspunkt verdsettes (Vestby, 2003). Å lytte til elevenes erfaringer og oppfatninger er i følge Vestby en sosial øvelse som blir praktisert svært forskjellig avhengig av hvordan læreren forvalter sin maktposisjon. Det er verdt å nevne at Vestby skriver at medvirkning som begrep og samhandlingsform gir mer assosiasjoner til demokrati fremfor maktutøvelse. Det krever at læreren ”strekker ut en hånd” og gir de unge mulighet til innflytelse (Vestby, 2003).

4.2.4 Kvalifisering – hvordan utvikles kvalifikasjoner til å utføre demokratiopplæring?

I sammenheng med denne masteroppgaven handler begrepet *kvalifisering* om hvordan man kvalifiserer til profesjonen som lærer, og hva som kan være utdanningens bidrag til å kvalifisere til jobben. Begrepet *profesjon* er både deskriptivt og normativt. Det viser til sentrale trekk ved et yrke, i tillegg til at det uttrykker forventninger om hvordan yrket skal utøves (Haug, 2010). Begrepet signaliserer kvalitet, og målet med kvalifiseringen er at lærere skal ha høy kompetanse og være i stand til å gi elever opplæringen de har krav på.

Haug skriver at lærerkvalifisering har et svakt forskningsmessig grunnlag å bygge på. Det har vært lite fokus på orientering om kvalifisering for lærerarbeidet. Han mener det har blitt konkludert med at grunnutdanningen har vært tilstrekkelig, eller at det har vært et ansvar for

den enkelte å holde seg oppdatert (Haug, 2010). Mulig denne slutningen er noe "lettvint" av Haug. Det er likevel fornuftig å peke på at man ikke har god nok innsikt i studentenes opplevelse av utdanningens kompetansebidrag.

Haug poengterer at mye av debatten rundt lærerkvalifisering har gått ut på at det som skjer i utdanningen er den viktigste forberedelsen til yrket. Med den oppfatning av at det finnes gode måter å legge til rette for kvalifisering på, er det lagt stor vekt på å utvikle nasjonale rammeplaner og organisere utdanningen på bestemte måter. Hva disse måtene er har det vært stor interesse for, men er i liten grad et resultat av forskningsbasert kunnskap (Haug, 2010). Her tar Haug opp viktige faktorer for å kunne forbedre og utvikle lærerutdanningens potensial. Basert på dette argumentet er det svært viktig for meg å undersøke hva som skjer i grunnskolelærerutdanningen når det gjelder kompetansebidraget til demokratiopplæring.

På en annen side tar Haug for seg en retning innen profesjonssosiologien som legger vekt på at den formelle utdanningen har liten verdi for kompetansen. Terum og Heggen skriver også at ut fra et sosialiseringperspektiv kan det reises tvil til hvor viktig utdanningen er for profesjonsutøvelsen (Terum & Heggen, 2010). Her menes det at utdanning kun er *veien* til yrket. Det mest tradisjonelle profesjonssosiologiske perspektivet på kvalifisering, med utgangspunkt i at kunnskaper, verdier og ferdigheter tilegnet gjennom høyere yrkesutdanning, kan i følge dette synes ikke overføres direkte til yrkespraksis (Haug, 2010). Mange lærere opplever et praksissjokk den første tiden i jobben som lærer, noe som i følge dette perspektivet beviser at utdanningen ikke kan forberede studenter tilstrekkelig. Erfaringene fra tiden som elev, og erfaringene fra læreryrket er mer betydningsfulle enn lærerutdanningen for å forstå resultatet av kvalifiseringen. Skal man da kritisere lærerkompetansen vil hovedkritikken rettes mot reglene for hvem som blir tatt inn i utdanningen, og mot manglende fokus på behovet for oppfølging og veiledning i yrket, ikke mot innholdet i utdanningen (Haug, 2010).

Lærerutdanningen er en utdanning som i særlig grad har blitt forstått som en kortvarig prosess i et langt liv. Studentene har eleverfaringer på over 12 000 timer og vært i relasjon med opp mot 50 lærere (Terum & Heggen, 2010). I følge Terum og Heggen er lærerstudenter i en særstilling i forhold til andre studenter ved at de har mange års skoleerfaring som elever, og har allerede dannet seg bilder av gode lærere basert på egne erfaringer i skoletiden som elev. Dermed argumenteres det for at lærerstudenter, i større grad enn andre studenter, har fått

muligheten til å utvikle rollemodeller før selve profesjonsutdanningen. Erfaringer med ulike lærere, og lærere man knytter visse bånd med, vil ha avgjørende verdi for hvordan man forstår yrkesrollen. Terum og Heggen peker på tradisjonen knyttet til studiene av ”*How college affects students*”, som har samme utgangspunkt. I denne forskningen har det vært viktig å forstå hvordan akademisk kunnskap og sosial integrasjon påvirker studentenes valg, deres tilegnelse av kunnskap og evne til å resonnerer, samt verdier og holdninger. Når det gjelder profesjonsteorien på et generelt grunnlag har utdanningen blitt vektlagt som en sosialiseringsagent (Terum & Heggen, 2010).

Østrem skriver at forhistorien er medvirkende til oppfatninger om rett og galt, viktig og mindre viktig. Forhistorien vi trekker med oss inn i en utdanning antas å ha betydning for hvordan vi tolker og skaper mening i utdanningen (Østrem, 2010). Jeg støtter meg til at oppfatninger utvikler seg i hverdagslivet i samspill med omgivelsene våre. I oppgavens innledning nevnte jeg også at studentene alltid vil bære med seg en forhåndsbagasje. Et sentralt aspekt ved læringsforskning er at vi lærer ved å relatere ny kunnskap og erfaring til det vi vet og kan fra før (Smeby, 2010). Sagt på en annen måte innebærer læring å utvikle meningsfulle sammenhenger og gjøre ny kunnskap og erfaringer til våre egne.

Slik jeg forstår Smeby vil studenters forforståelse av demokrati og demokratiopplæring kunne videreutvikles til yrkesrelevant kunnskap og praktiske ferdigheter, dersom det legges til rette for det. Smeby understreker at ved en slik forståelse av læring er det rimelig å anta at yrkesrelevants i studiet ved selve utdanningsinstitusjonen, ikke minst utdanningspraksis, har betydning for utvikling av praktiske synteser og tilegnelse av både de teoretiske og de praktiske aspektene ved profesjonskunnskapen. Han argumenterer for at det er rimelig å anta at profesjonsutdanningenes yrkesrelevants bidrar til at studentene utvikler praktiske synteser. Jeg vil støtte meg til at yrkesrelevants går ut på at studentene lærer å se meningsfulle sammenhenger mellom teoretiske og praktiske aspekter ved det profesjonelle kunnskapsgrunnlaget, og mellom det de lærer ved utdanningsinstitusjonen (Smeby, 2010).

Jeg er også enig med Haug i at profesjonskvalifisering foregår på ulike arenaer. Hvem som blir rekruttert til yrket, innholdet i lærerutdanningen og erfaringer fra selve jobben er alle vesentlige faktorer for å kvalifisere til å være lærer (Haug, 2010). Likevel fraskriver Haugs synspunkt lærerutdanningen mye viktig ansvar, til dels også Terum og Heggens synspunkt. Innholdet i lærerutdanningen, slik jeg ser det, er den arenaen med størst ansvar for å gi

studenter viktig erfaring med demokratiopplæring for å skape forståelse, innsikt og ferdigheter til jobben de skal utføre. Det handler om bygge opp en trygghet jeg anser som svært viktig. Som forberedende arena må grunnskolelærerutdanningen bidra til at studenter tar med seg verdier, holdninger, kunnskap og ferdigheter videre inn i yrket. Skolenes praksis må hele tiden utvikles i takt med samfunnet, dermed må også grunnskolelærerutdanningen sørge for å forberede studenter best mulig i tråd med skolens gjeldende samfunnsmandat.

Jeg er kritisk til den ene fremstillingen til Haug, hvor lærerutdanningen ikke gis særlig tillit til å kunne bidra med kunnskaper, verdier og ferdigheter som kan overføres direkte til yrkespraksis. At den formelle utdanningen har liten verdi for kompetansen, vil jeg si er i overkant pessimistisk. Jeg vil heller understreke at det er svært viktig at grunnskolelærerutdanningen gir nettopp kunnskaper og ferdigheter, verdier og holdninger. Dette kan bygge på studentens personlige kompetanse og bidra til utviklingen av en helhetlig kompetanse til å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere. *Hvem* som blir rekruttert til yrket, *innholdet* i grunnskolelærerutdanningen og *erfaringer* fra yrket er vesentlig for å kvalifisere til å være lærer. Vi må se disse tre faktorene som del av kvalifiseringsprosessen. Grunnskolelærerutdanningen kan ikke alene utvikle studentenes kompetanse til demokratiopplæring, men den er et nødvendig bidrag. Den er selve forberedelsen.

I følge Civic-undersøkelsen, referert ovenfor, er det for lite fokus på opplæring *gjennom* demokrati, selv om lærerne ytret at dette var svært viktig (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001). Dermed blir det helt avgjørende at lærerutdanningen tar ansvar for å bidra til at studentene kvalifiserer til en slik opplæring. De må gis erfaring med demokratiske prosesser og utdanningen må stimulere til forståelse for verdien av dette. Det kan ikke være opp til den enkelte lærerstudent, og hans eller hennes individuelle syn på demokratiopplæring, å realisere Opplæringsloven og Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring. Heller ikke den enkelte skoleledelse kan ta hele ansvaret for å legge til rette for læreres kompetanse til demokratiopplæring.

Grunnskolelærerutdanningen er et viktig bindeledd i dette gjensidige avhengighetsforholdet. Det er en kort prosess i et langt liv, men likevel en svært viktig prosess. Ettersom samfunnet og intensjoner med opplæringen er i stadig utvikling, må grunnskolelærerutdanningen bidra til kvalifiserte lærere for skolens demokratioppdrag. Jeg må igjen nevne at dette gjenspeiler hva Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene skriver om praksisopplæringen. Her

blir det poengtert at lærerkompetansen vil videreutvikles gjennom veiledning av nyutdannede lærere, praktisk yrkesutøvelse, kollegialt samarbeid og videreutdanning (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 23). Jeg er derfor enig når Haug understreker at bildet om kvalifisering til læreryrket er stort og sammensatt. Desto viktigere blir det å undersøke hva utdanningen faktisk bidrar med når det gjelder studentenes kompetanse til demokratiopplæring.

Stortingsmelding nr.11 hevder som nevnt at en god og relevant lærerutdanning er det viktigste virkemiddelet for å sikre skolen velkvalifiserte lærere (St.meld. nr. 11 (2008-2009), 2009). Jeg vil avslutte med å understreke at målet med kvalifiseringen er at lærere skal ha høy kompetanse og være i stand til å gi elever kvalitetsfull opplæring. Det er nødvendig å gi grunnskolelærerstudenter mulighet til å erfare sammenheng mellom teori og praksis for å utvikle forventede ferdigheter til å utføre demokratiopplæring.

4.3 Sosialkonstruktivisme i skolens demokratioppdrag

Den generelle delen av læreplanen uttrykker et konstruktivistisk kunnskaps- og læringssyn. Dette perspektivet på læring legger vekt på hvordan kunnskapsutvikling gradvis og aktivt konstrueres av hvert enkelt menneske (Koritzinsky T., 2014). I følge Koritzinsky er et sentralt trekk ved dette læringssynet at kunnskap- og ferdighetsoppbygging skjer på grunnlag av elevers tidligere erfaring, viten, forståelse, ferdigheter, holdninger og interesser (Koritzinsky T., 2014, p. 33). I tillegg utvikler elever kunnskap, ferdigheter og holdninger i et samspill med blant annet venner, familie, massemedier og lokalsamfunn.

“Å forklare noe nytt innebærer å forankre det til noe kjent. Dette oppfylles ved at læreren bruker uttrykk, bilder, analogier, metaforer og eksempler som gir mening for eleven. Ny kunnskap må hektes tett sammen med den som alt sitter - det eleven vet, kan og tror fra før”. (Kunnskapsløftet, 2013, Den generelle delen, p. 11)

Jeg ønsker å kople det sosialkonstruktivistiske læringssynet til demokratiopplæring. Et konstruktivistisk læringssyn legger vekt på at elever og studenters læring må koples på deres interesser og erfaringer. I tillegg foregår de individuelle læringsprosessene i et sosialt samspill. Igjen må jeg nevne ”forhåndsbagasjen”, det jeg i oppgavens avklaringer også kalte *personlig* kompetanse. På samme måte som grunnskolelærerutdanningen må imøtekomme

studentenes *personlige* kompetanse for å utvikle en nødvendig *profesjonell* kompetanse, må lærere spille på elevers forhåndsbagasje for å tilegne dem ny kunnskap, verdier, holdninger og erfaringer gjennom demokratiopplæringen.

Det er viktig at lærere lar demokratiopplæringen engasjere elevenes interesser, opplevelser og erfaringer. Demokratiopplæringen må i tillegg foregå gjennom demokratiske prosesser og må være elevaktiverende. Gjennom et sosialkonstruktivistisk læringsperspektiv må elever få medvirke til det de selv har interesse for. Jeg vil også påstå at dette er viktig for demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen. Det er viktig at utdanningen gjenspeiler den opplæringen studenter skal praktisere med elever i skolen. På samme måte må man benytte studentenes forhåndsbagasje, deres personlige kompetanse og kvalifikasjoner, for å utvikle den helhetlige kompetansen til demokratiopplæringen.

5 KILDER OG METODE

I dette kapittelet vil jeg redegjøre for hvilke kilder og metoder jeg har benyttet meg av for å forsøke å følge opp oppgavens problemstillinger. Jeg vil redegjøre for valg og vurderinger før og under forskningsprosessen. Slike valg består av hvilke kilder jeg har brukt og hvorfor, innsamling av data og hvordan metodene har blitt gjennomført. Mine to problemstillinger etterfølges av seks forskningsspørsmål. Jeg skal ta for meg hvordan disse spørsmålene forsøkes å besvares gjennom valgt metode. Det er også nødvendig å belyse mulighetene til operasjonalisering og måling, mulige fallgruver, validitet og reliabilitet.

5.1 Kilder

5.1.1 Studenter ved grunnskolelærerutdanningen

For å kunne samle relevant data for å belyse problemstillingene mine har jeg valgt å bruke 4.årsstudenter ved grunnskolelærerutdanningen, samt 4. og 5.års masterstudenter som respondenter. Disse studentgruppene har til felles at de er i sine siste år i utdanningen. De vil dermed kunne ha et godt grunnlag for å uttrykke sin oppfatning av grunnskolelærerutdanningens bidrag til deres kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Etersom alle lærere skal ha kompetanse til å utføre demokratiopplæring har det vært ønskelig med respons fra studenter fra alle fag i begge grunnskolelærerutdanningene.

5.1.2 Forelesere ved grunnskolelærerutdanningen

Som nevnt understreker St.meld. nr.11 (2008-2009) – *Læreren, rollen og utdanningen* at lærerrollen er krevende, og kompleksiteten i yrket stiller store krav til lærerutdanningene. Derfor anser jeg også forelesere som viktige kilder for å best mulig kartlegge hvordan grunnskolelærerutdanningen forbereder studenter til demokratiopplæring. Jeg har prøvd å få svar fra forelesere fra alle fag i utdanningen. Det er av stor verdi å belyse deres oppfatning av hvordan utdanningen legger til rette for studentenes kompetanse til demokratiopplæring. Det er svært interessant å få innblikk i deres oppfatning av demokratiopplæring generelt og hvilken rolle de ulike fagene spiller for kompetansebidraget, både i grunnskolen og i grunnskolelærerutdanningen. På samme måte som det vil bli spennende å undersøke eventuelle variasjoner mellom studenters oppfatning, vil det være svært interessant å

sammenligne forelesernes oppfatninger innad i faggruppene, og forskjeller i oppfatninger mellom studenter og forelesere.

5.2 Valg av metode

Det har vært viktig å finne metoder som på best mulig måte kan belyse kompetansebidraget grunnskolelærerutdanningen gir studenter til å utføre demokratiopplæring. Det ville vært for omfattende og tidkrevende å undersøke hvordan grunnskolelærerutdanningen på landsbasis bidrar til studentenes kompetanse. Derfor har jeg måttet avgrense mitt prosjekt til ett lærested, som av etiske hensyn ikke navngis. Prosjektet er godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Se vedlegg 5.

Som nevnt innledningsvis er det problematisk å objektivt identifisere et konkret og isolert læringsutbytte fra grunnskolelærerutdanningen ettersom studentene alltid bærer med seg en ”forhåndsbagasje”. Studentene er ikke tomme esker som skal fylles opp når de starter utdanningen. De skal derimot få kjennskap til, og erfaring med, det som er nødvendig for å utvikle en god lærerkompetanse. Jeg har dermed vurdert det som mest hensiktsmessig å få innsikt i studentenes forståelse for demokratiopplæring basert på deres oppfatning av hva som har vært grunnskolelærerutdanningens bidrag. Å sammenligne disse oppfatningene med forelesernes, ser jeg på som verdifullt for å kunne få en bred oversikt over kompetansebidraget fra utdanningen.

5.2.1 Spørreundersøkelser

I starten av prosjektet tok jeg utgangspunkt i kvalitativ metode. En fordel med kvalitativ metode er at den vektlegger detaljer, nyanserikdom og det unike ved hver enkelt respondent. Metoden åpner opp for innsikt i den enkelte respondents fortolkninger og meninger. Med andre ord, den individuelle og unike forståelsen av et forhold (Jacobsen, 2000, p. 115). Tanken var å foreta dybdeintervju av en gruppe 4.årsstudenter i tillegg til forelesere ved grunnskolelærerutdanningen. Men etter å ha gjennomført pilotintervju, nærmere ettertanke og rådføring, anså jeg dette valget av kilder og metode som for snevert. Jeg ville møtt på for store generaliseringsproblemer. Det ville ikke vært mulig å kunne si noe om ”hva som skjer” i grunnskolelærerutdanningen ved dette lærestedet, utenom de få intervjuobjektene oppfatning.

Av ulike hensyn har jeg derfor valgt å bruke en mer kvantitativ forskningsmetode, ved siden av å undersøke lokale fagplaner som kan angå opplæring *om, gjennom, for og til* demokrati. Kvantitativ metode har som fordel at informasjonen kan standardiseres og er lettere å behandle ved hjelp av datamaskiner. Ved hjelp av dataprogrammer kan man få oversikt over et stort og komplekst materiale (Jacobsen, 2000, p. 119). Denne metoden åpner opp for å kunne si mye mer om variasjoner og sammenhenger mellom ulike forhold.

Spørreundersøkelser ble vurdert som den mest effektive metoden ettersom studentene har ulike fagkombinasjoner, og ettersom jeg ønsket respons fra studenter fra alle fag. Ikke minst vil spørreundersøkelser gi mulighet for flere deltakere. Dette vil gi flere og mer varierte data som er mer håndterlige å behandle opp mot oppgavens problemstillinger og forskningsspørsmål. I tillegg vil det å sammenligne variabler være mer gjennomførbart. Styrken ved kvantitativ metode er at vi kan si noe om hvor utbredt et fenomen er, og om utbredelsen av fenomenet varierer mellom ulike sosiale grupper (Tuft, 2011).

Ettersom jeg også har valgt å bruke forelesere ved grunnskolelærerutdanningen som kilder, vil det være mulig å sammenligne disse funnene med funn fra studentenes spørreundersøkelse. Foreleserne blir derfor stilt mange av de samme spørsmålene som studentene. Spørreundersøkelser gjør det mulig for meg å undersøke i hvilken grad forelesere og studenter fra samme fag har ulike eller like oppfatninger, om det er samsvar mellom forelesernes og studentenes oppfatninger generelt, eller om de er sprikende. Det vil eksempelvis være interessant å få innsikt i hvilke oppfatninger studenter og forelesere har av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen. Dette er bare noen av mulighetene kvantitativ metode åpner opp for, og som jeg har ambisjoner om skal kunne bidra til å følge opp problemstillingene mine. Likevel har det vært nødvendig å få en dypere innsikt i studentenes og forelesernes oppfatning av ulike forhold. Derfor er noen av spørsmålene rettet mot bare studentene eller bare foreleserne.

5.2.2 Undersøkelse av lokale fagplaner

For å kunne skape et bredt, lokalt bilde av grunnskolelærerutdanningens kompetansebidrag til demokratiopplæring, har jeg i tillegg til spørreundersøkelser valgt å undersøke lokale fagplaner ved lærestedet. Å undersøke slike planer er blant annet hensiktsmessig for å si noe om hva som kan forventes av studentene. I tillegg er det verdifullt å sammenligne lokale

fagplaner med Nasjonale retningslinjer for fag i grunnskolelærerutdanningen. I følge de nasjonale retningslinjene skal lokale fagplaner sikre kvalitet i utdanningen. Det blir nødvendig å undersøke i hvilken grad studentenes og forelesernes oppfatninger samsvarer med de lokale fagplanenes fokus på demokratiopplæring.

Jeg tror det kan være viktig å ha i bakhodet at det ikke er gitt at alle studenter er tilstede i alle forelesninger, eller får med seg det som er sentralt for utdanningens bidrag til demokratiopplæring i pensumlitteratur. Dette *kan* slå ut ved enkelte svar i spørreundersøkelsen. Samtidig er det heller ikke gitt at forelesere i de ulike fagene fokuserer på demokratiopplæring i like stor grad som fagplanene eventuelt legger føringer for. Det kan i tillegg hende forelesere fokuserer mer på demokratiopplæring enn det de lokale fagplanene legger føringer for. Det er likevel viktig å undersøke hva som *faktisk* er lærestedets fokus på studentenes kompetanse til demokratiopplæring gjennom lokale fagplaner, for så å sammenligne dette med *hovedtendensene* blant studentenes og forelesernes oppfatninger. For å få tak i informasjonen har jeg benyttet meg av institusjonens hjemmeside hvor fagplanene ligger tilgjengelig. Av anonymiseringshensyn kan jeg derfor ikke referere til disse fagplanene. Det vil likevel bli interessant å se om dette er ett av lærestedene som legger vekt på demokratiopplæring, som Følgegruppen for lærerutdanningsreformen har gjort funn på (Følgegruppen for lærerutdanningsreformen, 2012).

5.3 Datainnsamling

Ettersom oppgaven tar for seg problemstillinger som ikke har blitt forsket på tidligere, har det vært nødvendig å samle inn primærdata. Primærdata er data som forskeren eller studenten selv samler inn (Tufte, 2011, p. 76). Egne data har blitt samlet inn ved hjelp av digitale spørreskjemaer. Datainnsamlingen kommer hovedsakelig fra to spørreundersøkelser utformet i det digitale verktøyet "Limesurvey". Tufte skriver at innsamling av primærdata, spesielt surveydata, kan være tid- og ressurskrevende. Men muligheten for å samle data via internett har endret noe på dette.

Ved hjelp av e-postadresser har det vært mulig å sende ut lenke til spørreundersøkelsene. E-postene med tilgang til spørreundersøkelsen ble sendt ut i mai måned, 2015.

Det har derimot vært svært utfordrende for meg som student å få tak i e-postadresser til de aktuelle studentene. Regelverket tillater ikke tilgang til disse. Flere forelesere fra ulike fag ved grunnskolelærerutdanningen har heldigvis vært behjelpelige med å dele lenken til undersøkelsen med sine 4.års- og masterstudenter. Noen har til og med satt av tid i forelesning til å la studentene besvare undersøkelsen. Forelesernes hjelp har mest sannsynlig bidratt til stor del av svarprosenten. Lenken til spørreskjemaene har også blitt lagt ut på institusjonens digitale læringsplattform to ganger. Her har spørreundersøkelsen vært tilgjengelig for den aktuelle studentgruppen. Til dette har jeg fått hjelp av ”Instituttlederstøtte” som det kalles, og rådgiver ved det aktuelle fakultetet. For å sikre flest mulig svar har det også blitt sendt ut to purringer til studentenes e-post. Til slutt fikk jeg svar fra 74 studenter hvorav alle fag er representert.

Å sende ut forelesernes spørreskjema via lenke var en lettere oppgave. E-postadressene til fagansvarlige ved institusjonen er offentlige. Fagansvarlige har mottatt e-post med lenke til undersøkelsen og blitt bedt om å videresende til alle forelesere i faget. De aller fleste har videresendt denne lenken. Likevel opplevde jeg lav svarprosent. Jeg tok kontakt med Instituttlederstøtte for å få hjelp til å sende lenken til samtlige forelesere for fag ved utdanningen. Dette resulterte i noe bedre respons, men det var nødvendig med to purringer også til foreleserne. Til slutt fikk jeg svar fra 30 forelesere, spredd på 8 fag. Hvilke fag de representerer vil jeg komme tilbake til.

Jeg har gjort meg opp noen tanker om hvorfor svarprosenten var såpass lav i starten. På tidspunktet undersøkelsen ble sendt ut var de fleste studentene i en eksamensforberedende periode, noe som kan ha hatt innvirkning på de som ikke fikk i oppgave å besvare undersøkelsen i forelesning. Av egen erfaring vet jeg også at man mottar flere slike henvendelser til studentmailen, og det er ikke sikkert motivasjonen for å svare alltid er like høy.

Det samme kan gjelde foreleserne. Dette er en travel tid i semesteret. Det kan også hende at man ikke opplever nok ansvar for en tilfeldig student som ber om 10 minutter av deres tid. Jeg har forståelse for at man er opptatt med egne studentgrupper. De ansatte ved fakultetet som har hjulpet meg, har etter all sannsynlighet, bidratt til at flere forelesere deltok i spørreundersøkelsen. Dette er jeg takknemlig for og hadde ikke klart meg foruten.

5.3.1 Studentinformasjon

I alt har 74 studenter besvart spørreundersøkelsen. 11 studenter gikk 3. året på grunnskolelærerutdanningen når de deltok. Disse respondentenes svar har ikke hatt innvirkning på det samlede resultatet. 5 studenter som deltok gikk 4. året på masterutdanningen og 7 av studentene tok masterutdanningen på sitt 5. år. Resten av studentene gikk sitt 4. år ved den ordinære utdanningen. Studenter fra begge utdanningene har blitt bedt om å svare på spørreundersøkelsen. 38% av deltakerne har gått utdanningsløpet for 1.-7.trinn og 65% har gått utdanningen for 5.-10. trinn. Blant deltakerne i studentenes spørreundersøkelse var 68% kvinner og 32% menn.

Tabellen viser hvor stor andel i prosent som har besvart undersøkelsen fra de ulike fagene. Når det gjelder studentenes faglige bakgrunn har samtlige (100% av deltakerne) 60 studiepoeng i PEL. Her har studentene det samme grunnlaget for å besvare spørsmål i undersøkelsen. Dette er viktig å presisere ettersom PEL skal være det samlede faget i utdanningen. Studentene har ulike fagkombinasjoner med flere fag. I tabellen ser vi at mange studenter har bakgrunn fra Norsk og Matematikk. Dette er naturlig ettersom alle studentene ved 1.-7. har hatt disse to fagene. Alle studenter fra 5.-10. har måttet velge mellom Matematikk eller Norsk ved studiestart. RLE og Kroppsøving er også godt representert i undersøkelsen. Selv om de andre fagene er noe underrepresentert, er det likevel verdifullt å ha fått respons fra alle fag.

Tabell 1: Respons fra studenter fra ulike fag. Svar i prosent.

Fag	Deltakerandel i prosent
PEL	100%
Norsk	57%
Matematikk	65%
Samfunnsfag	66%
Naturfag	18%
RLE	35%
Engelsk	18%
Kunst og Håndverk	7%
Mat og Helse	4%
Kroppsøving	22%
Drama	2%
Musikk	12%

Studenter fra utdanningen 1.-7. trinn

Av de 28 studentene fra utdanningen 1-7 har alle hatt både Norsk og Matematikk. 16 av studentene har hatt Samfunnsfag, 9 har hatt Naturfag, 9 har hatt RLE, 5 har hatt Engelsk, 3 har hatt Kunst og Håndverk, 9 har hatt Kroppsøving, 1 har hatt Drama og 6 studenter har hatt Musikk.

Studenter fra utdanningen 5.-10. trinn

46 studenter som besvarte spørreundersøkelsen gikk utdanningen 5-10. Av disse har 16 studenter hatt Norsk, 23 studenter har hatt Matematikk, 35 studenter har hatt Samfunnsfag, 9 studenter har hatt Naturfag, 17 har hatt RLE, 8 har hatt Engelsk, 2 har hatt Kunst og Håndverk, 2 har hatt Mat og Helse, 15 har hatt Kroppsøving, 1 har hatt Drama og 6 studenter har hatt Musikk.

5.3.2 Bakgrunnsinformasjon – forelesere

30 forelesere har deltatt i spørreundersøkelsen som ble sendt til dem. Av disse respondentene var 63% kvinner og 37% menn. Tabellen viser at PEL, Norsk og Kroppsøving er godt representert med flere enn 5 forelesere fra hvert fag. Matematikk og Samfunnsfag har like mange respondenter og har en god representasjon i undersøkelsen. Dessverre har jeg ikke fått respons fra forelesere fra alle fag.

Jeg ser en sammenheng mellom forelesere fra fag som ikke har besvart spørreundersøkelsen, og lav svarprosent fra studenter i disse fagene. Her har jeg sannsynligvis møtt på den første mulige fallgruven. Jeg har vært avhengig av kommunikasjon mellom forelesere og studenter. Det er mulig at forelesere fra disse fagene ikke har delt spørreundersøkelsen med sine studenter og oppfordret dem til å svare. Men undersøkelsen ble også lagt ut på studentenes læringsplattform, og ble senere sendt til dem, noe som mest sannsynlig har bidratt til at flere studenter i disse fagene har besvart likevel.

Tabell 2: Respons fra forelesere fra ulike fag. Tall i prosent.

Fag	Deltakerandel i prosent
PEL	23%
Norsk	17%
Matematikk	13%
Samfunnsfag	13%
Naturfag	6%
RLE	10%
Engelsk	3%
Kunst og Håndverk	0%
Mat og Helse	0%
Kroppsøving	20%
Drama	0%
Musikk	0%

5.4 Operasjonalisering og måling

Når det gjelder respons på begge undersøkelsene har jeg dessverre ikke oppnådd stor nok svarprosent til å kunne generalisere. Jeg hadde håpet at ca. 70% av de aktuelle respondentene ville delta i spørreundersøkelsene. Likevel har jeg mottatt god nok respons til å kunne si noe om *tendenser* rundt det som skjer i grunnskolelærerutdanningen. Jeg har fått viktige *indikasjoner* på hvordan grunnskolelærerutdanningen forbereder studenter til å utføre demokratiopplæring, og hva som er studentenes oppfatning av grunnskolelærerutdanningens kompetansebidrag.

Heldigvis har jeg forberedt meg på at deltakelsen kunne bli noe lav. Dette vil alltid være et mulig utfall ved frivillige spørreundersøkelser. Dersom jeg kun hadde laget én spørreundersøkelse til studentene, ville jeg hatt et mindre grunnlag å følge opp problemstillingene mine med. Derfor anså jeg forelesers oppfatninger som hensiktsmessig å undersøke i tillegg. Dette åpner opp for et sammenligningsgrunnlag, noe som vil kunne gi et bredere bilde av forholdene jeg har valgt å forske på. Dette har dessverre ikke mange nok studenter eller forelesere deltatt, noe som har begrenset generaliseringsmuligheter. Men lokale fagplaner har også blitt vurdert som en viktig pekepinn på hvordan grunnskolelærerutdanningen fokuserer på studentenes kompetanse til demokratiopplæring. Til tross for lave generaliseringsmuligheter, anser jeg likevel de ulike innfallsvinklene som viktige bidrag til å skape et bredt bilde for å følge opp oppgavens problemstillinger.

5.5 Validitet

Validitet handler om i hvilken grad vi måler det vi ønsker å måle. Derfor har det vært viktig å ta høyde for mulige fallgruver i arbeidet med spørreundersøkelsene. Dette gjelder både selve utformingen av spørsmål, utsendelse, gjennomføring, analyse og tolkning av empiriske funn. Nedenfor vil jeg drøfte disse opp mot oppgavens validitet og reliabilitet, og løfte frem viktige momenter ved selve prosessen i arbeidet med spørreundersøkelsene.

Det er viktig å utforme spørsmål som måler det vi er ute etter å måle. I kvantitativ metode er måling viktig fordi egenskaper må kategoriseres på en mest mulig eksakt måte (Tuftes, 2011, p. 80). Det er likevel viktig å understreke at forskere alltid vil være plassert i en sammenheng. Dette betyr at både faglig og personlig bakgrunn vil kunne påvirke hvilke tema man velger å forske på, hvilket perspektiv man velger i forskningen, samt tolkninger og funn. Etersom jeg

selv er student ved grunnskolelærerutdanningen, og har oppfatninger basert på egen erfaring, har det vært nødvendig å ha et åpent sinn for å få best mulig innsikt i datamaterialet. Det har også vært viktig å ikke stille spørsmål som vil lede respondenter i sosialt ønskelig retning. Alle typer svar må oppleves som greit å svare. Særlig ledende og ubalanserte spørsmål kan få respondenter til å svare i en spesiell retning.

Opgavens to hovedproblemstillinger viser at jeg kun er interessert i:

- *Hvordan forbereder grunnskolelærerutdanningen studenter til å utføre demokratiopplæring?*
- *Hvordan oppfatter studentene utdanningens bidrag til å kvalifisere dem til å utføre demokratiopplæring?*

Problemstillingene mine søker å få svar på *hva som skjer*, ikke om situasjonen er *god nok*. Jeg er opptatt av at dette skal kunne slå begge veier. Personlig har jeg kun med erfaring fra PEL, Norsk og Samfunnsfag, i tillegg til 30 studiepoeng i Samfunnsfag fra masterutdanningen. Det er også nevneverdig at deler av utdanningen min har foregått ved et annen lærested. Dette bidrar til at jeg ikke vil være preget av egen erfaring fra den aktuelle lærerutdanningsinstitusjonen i like stor grad som hvis jeg hadde gått alle mine 5 år der. Andre studenter vil i tillegg ha erfaring fra helt andre fagkombinasjoner enn meg selv. Det eneste faget alle studentene har til felles er PEL. Det er dermed svært mulig at respondentene har ulike erfaringer og oppfatninger om grunnskolelærerutdanningens bidrag til deres kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Dette har gjort undersøkelsen enda mer spennende å utføre.

På samme måte som med problemstillingene har det vært viktig å ikke stille ledende spørsmål i undersøkelsene. Men det har vært vanskelig, nesten uunngåelig, å ikke stille spørsmål som jeg selv hadde forventninger til. Dette er eksempelvis spørsmål om hva som er det viktigste med *demokratiopplæring* i grunnskolen. Jeg vil påstå at de fleste lærerstudenter vil kunne ha fornuftige tanker rundt dette. Likevel er det av stor verdi å kunne se en tendens til at studentene viser vilje, hva de har lært tidligere, fornuftige tanker og engasjement, for så å kunne måle i hvilken grad de oppfatter at dette er basert på kunnskaper, ferdigheter eller holdninger grunnskolelærerutdanningen har gitt dem. Det er eksempelvis forskjell på å ha

fornuftige tanker rundt hva som er det viktigste med demokratiopplæring, kontra oppfatninger av utdanningens bidrag til ferdigheter for å utføre dette.

De fleste av spørsmålene er formulert med *i hvilken grad* de oppfatter ulike forhold. Dermed har jeg forsøkt å unngå forenklede ja/nei-spørsmål som; *har grunnskolelærerutdanningen gitt deg ferdigheter til å utføre demokratiske prosesser i klasserommet?* (se vedlegg 3 og 4). Det samme gjelder spørreundersøkelsen til foreleserne. I tillegg har jeg, for å fange opp eventuelle mangler eller respondenters behov for å ytre seg ytterligere, åpnet opp for dette på slutten av begge spørreundersøkelsene (se vedlegg 1 og 2).

Når det gjelder spørsmål hvor studentene fikk mulighet til å støtte svaralternativet *til en viss grad*, viste det seg tidlig at dette var et alternativ mange studenter ofte benyttet seg av. På én side kan man argumentere for at man har formulert et alternativ som studentene fant det naturlig å slutte seg til. På en annen side har det vært vanskelig å vite om dette heller mest mot *i stor grad* eller *i liten grad*. Det har vært utfordrende å vurdere når man ”pusher” respondentene den eller den andre veien, eller om dette svaralternativet var riktig å bruke fra min side. Jeg sitter likevel igjen med at svaralternativet *i stor grad* og *i liten grad* har vært alternativer studentene har blitt gitt *muligheten* til å svare. Med andre ord noe de kunne ha svart dersom dette var noe de var fortrolige med. Det gir heldigvis en pekepinn i seg selv.

5.5.1 Spørreundersøkelse 1- studenters oppfatning

Jeg har forsøkt å besvare de fleste av oppgavens forskningsspørsmål gjennom spørreundersøkelsene. Av oppgavens seks forskningsspørsmål er disse tre forsøkt å besvares gjennom studentenes spørreundersøkelse:

- *Hvordan oppfatter og forstår studentene begrepene demokratisk deltakelse, demokratisk medborgerskap, elevmedvirkning og demokratiopplæring?*
- *Hvordan oppfatter og forstår studentene formålet med demokratiopplæring i grunnskolen?*
- *Hvordan oppfatter studentene grunnskolelærerutdanningens bidrag til deres kompetanse til å utføre opplæring om, gjennom, for og til demokrati?*

Under utformingen av spørreundersøkelsen ble spørsmål og påstander delt inn i spørsmålsgrupper. Jeg valgte å dele spørreundersøkelsene inn i slike grupper for å få en god oversikt og for å enkelt kunne knytte dette opp mot oppgavens forskningsspørsmål, overskrifter og undertitler. Når det gjelder studentenes undersøkelse ble disse gruppene navngitt som:

1. *Studentinformasjon*
2. *Demokratisk medborgerskap*
3. *Demokratisk deltakelse*
4. *Elevmedvirkning*
5. *Demokratiopplæring i grunnskolen*
6. *Demokratiopplæring i grunnskolelærerutdanningen*

(Se vedlegg 3)

Begrepene *demokratisk medborgerskap*, *demokratisk deltakelse* og *elevmedvirkning* er satt i sammenheng med studentenes holdninger til disse, deres betydning for demokratiopplæring i grunnskolen, i tillegg til oppfatninger av begrepenes betydning for studentenes kompetansebidrag fra grunnskolelærerutdanningen.

Begrepet *demokratiopplæring*, er altså delt inn i to grupper i spørreundersøkelsen. *Demokratiopplæring i grunnskolen* og *Demokratiopplæring i grunnskolelærerutdanningen*. Det er viktig å sammenligne respondentenes svar på eksempelvis hvilke fag de oppfatter som de viktigste for demokratiopplæringen i *grunnskolen*, og hvilke fag de oppfatter som de viktigste for demokratiopplæringen i *grunnskolelærerutdanningen*. I tillegg er det svært interessant å få innsikt i studentenes oppfatning av formålet med demokratiopplæring, hva som er viktig med demokratiopplæring i grunnskolen, og hva de opplever at grunnskolelærerutdanningen fokuserer på og har gitt dem kompetansebidrag til.

For å la respondentene ta stilling til enkelte spørsmål og påstander, har jeg valgt samme ordlyd som fra noen av påstandene i Civic- og ICCS-undersøkelsene (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001) (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011). Jeg opplever at disse undersøkelsene lar respondentene tilnærme seg begreper som er sentrale for min oppgave på en indirekte og god måte. Likevel

har jeg måttet formulere spørsmål og påstander rettet mot egne forskningsspørsmål. Det vil bli interessant å se i hvilken grad mine respondenter, med andre ord studentene og foreleserne, oppfatter de ulike begrepene, spørsmålene og påstandene som respondentene som deltok i disse undersøkelsene.

I siste del av undersøkelsen blir studentene bedt å ta stilling til spørsmålene som omhandler i hvilken grad de oppfatter at grunnskolelærerutdanningen har bidratt til deres kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Praksisopplæringen må også nevnes som en viktig del av utdanningen når det gjelder studentenes ferdigheter og handlingskompetanse. Dermed er også spørsmål og påstander rundt praksisdelen nødvendig for spørsmålsgruppen *demokratiopplæring i grunnskolelærerutdanningen*. Jeg vil igjen nevne at noen påstander kan virke ”selvsagte”. Men det er interessant å se i hvilken grad de oppfatter at dette er verdier og holdninger grunnskolelærerutdanningen har forsterket og konkretisert som bidrag til deres kompetanse for å utføre demokratiopplæring.

5.5.2 Spørreundersøkelse 2- foreleseres oppfatning

Forskningsspørsmålene som er forsøkt å besvare gjennom forelesernes spørreundersøkelse:

- *Hva er foreleseres meninger om eget og andres fags betydning for demokratiopplæring?*

- *Hva er foreleseres oppfatning av hva grunnskolelærerutdanningen gjør for å kvalifisere studenter til å utføre demokratiopplæring? Hvordan bidrar de til studentenes kompetanse?*

Forelesernes undersøkelse ble delt inn i spørsmålsgruppene:

1. *Bakgrunnsinformasjon*
2. *Demokratiopplæring i grunnskolen*
3. *Demokratiopplæring i grunnskolelærerutdanningen*

(Se vedlegg 4)

I forelesernes undersøkelse er det færre spørsmålsgrupper. Mest interessant er det å kartlegge hvordan de oppfatter at grunnskolelærerutdanningen forbereder studenter til å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere, eget kompetansebidrag til dette, og hvilke oppfatninger de har av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen. Jeg har valgt å ikke stille foreleserne spørsmål og påstander omkring de sentrale begrepene *demokratisk medborgerskap*, *demokratisk deltakelse* og *elevmedvirkning* på samme måte som studentene. Disse spørsmålene stilles studentene for å undersøke deres holdninger til disse, og hvorvidt de opplever å ha fått mer kjennskap til begrepene gjennom utdanningen. Men for å skape et sammenligningsgrunnlag blir foreleserne spurt om i hvilken grad de tror studentene har fått mer kjennskap til begrepene gjennom sine forelesninger.

5.6 Reliabilitet

Reliabilitet handler om undersøkelsens nøyaktighet og pålitelighet. Den skal være gjennomført såpass godt at man unngår feilregistrering av data og feilaktig analyse og fremstilling (Tuft, 2011, p. 82). Først vil jeg påpeke at det har blitt lagt ned mye ressurser i utforming og utprøving av undersøkelsen før utsendelse. Det krevdes tre testrunder av undersøkelsen til studentene før den kunne sendes ut. Undersøkelsen ble sendt ut til en studentgruppe som ga tilbakemelding på utforming og formulering. Jeg var blant annet opptatt av om de opplevde ulike spørsmål som ledende, uklare eller vanskelige å besvare av ulike årsaker. Jeg forsøkte også å sende en testversjon med undersøkelsen til et par forelesere, uten å få respons. Men hjelp av grundig veiledning har undersøkelsen til foreleserne også blitt nøye gjennomgått før utsendelse.

Som nevnt har forelesere delt undersøkelsen min med studenter. Ettersom jeg ikke fikk tilgang til studentenes e-postadresser anså jeg dette som den beste måten å få undersøkelsen sendt ut. Likevel er ikke dette helt uproblematisk. En mulig fallgrube er kommunikasjonen mellom de som har mottatt undersøkelsen og de som har delt den videre. Jeg kan ikke utelukke at fagansvarlige, som skulle dele lenken til spørreundersøkelsene med andre forelesere, kan ha sendt spørreundersøkelsen til forelesere som ikke er i kontakt med 4.års- eller masterstudenter. Dette kan være årsaken til at 3.årsstudenter har fått tilgang til undersøkelsen. En slik misforståelse er likevel tatt høyde for ved at studentene måtte krysse av for hvilket år de var på i utdanningsforløpet. "Limesurvey" gjør det mulig å se hver enkel

respondent sine svar, anonymt selvsagt. Dermed har jeg kunnet luke ut 3.årsstudentene som ikke har like godt grunnlag for å svare.

Ved hjelp av "Limesurvey" unngås også unøyaktigheter når dataene registreres. Programmet gjør dette automatisk. Man får blant annet ferdigstilt statistikk i grafer gjennom ulike kategoriseringer. Dermed har jeg unngått feilregistrering som kunne oppstått dersom spørreundersøkelsen ikke hadde vært digital.

Etter hvert som jeg har mottatt utfylte spørreundersøkelser, må jeg innrømme at jeg har sett tendenser det kunne vært fruktbart å hatt en nærmere forklaring på. Jeg har ikke kunnet tilnærme meg slike forhold i like stor grad som kunne vært mulig ved kvalitativ metode. Å lage nye, utdypende spørsmål, for så å sende ut en ny spørreundersøkelse, ville krevd for mye ressurser. Jeg kunne derfor gjerne ønsket å intervju en gruppe studenter og forelesere, i tillegg til spørreundersøkelsene. Men ettersom undersøkelsene er basert på anonyme svar, er det ikke mulig å få tak i de det eventuelt kunne vært interessant å stille utdypende spørsmål til. Likevel skal det understrekes at spørreundersøkelsene har gitt svært interessante data som kan benyttes for å følge opp oppgavens problemstillinger og forskningsspørsmål på en tilfredsstillende måte.

6 DRØFTING AV EMPIRISKE FUNN

I dette kapitlet vil jeg presentere og drøfte empiriske funn fra oppgavens to spørreundersøkelser. Funnene vil bli analysert og drøftet opp mot oppgavens teoretiske rammeverk. Føringer fra nevnte politiske styringsdokumenter vil også bli brukt. Oppgavens seks forskningsspørsmål fungerer som utgangspunkt for analysen og drøftingen. For å kunne utdype ulike forhold på best mulig måte har forskningsspørsmålene også blitt tildelt ulike underoverskrifter i dette kapitlet. Først og fremst vil funn basert på studentenes oppfatninger bli presentert og drøftet. Jeg kan allerede avsløre at funnene ikke har vist oppsiktsvekkende forskjeller mellom studenter fra de ulike utdanningsløpene 1-7 og 5-10. Det er heller interessant, og kanskje positivt, at kompetansebidraget ikke tyder på å være sprikende. Det ene forskningsspørsmålet omhandler hvordan demokratiopplæring blir vektlagt i lærestedets lokale fagplaner. Funn fra denne dokumentundersøkelsen vil også bli drøftet. Når funn fra forelesernes spørreundersøkelse drøftes, vil disse bli sammenlignet med studentenes oppfatninger underveis.

6.1 Forskningsspørsmål 1: *Hvordan oppfatter og forstår studentene begrepene demokratisk deltakelse, demokratisk medborgerskap, elevmedvirkning og demokratiopplæring?*

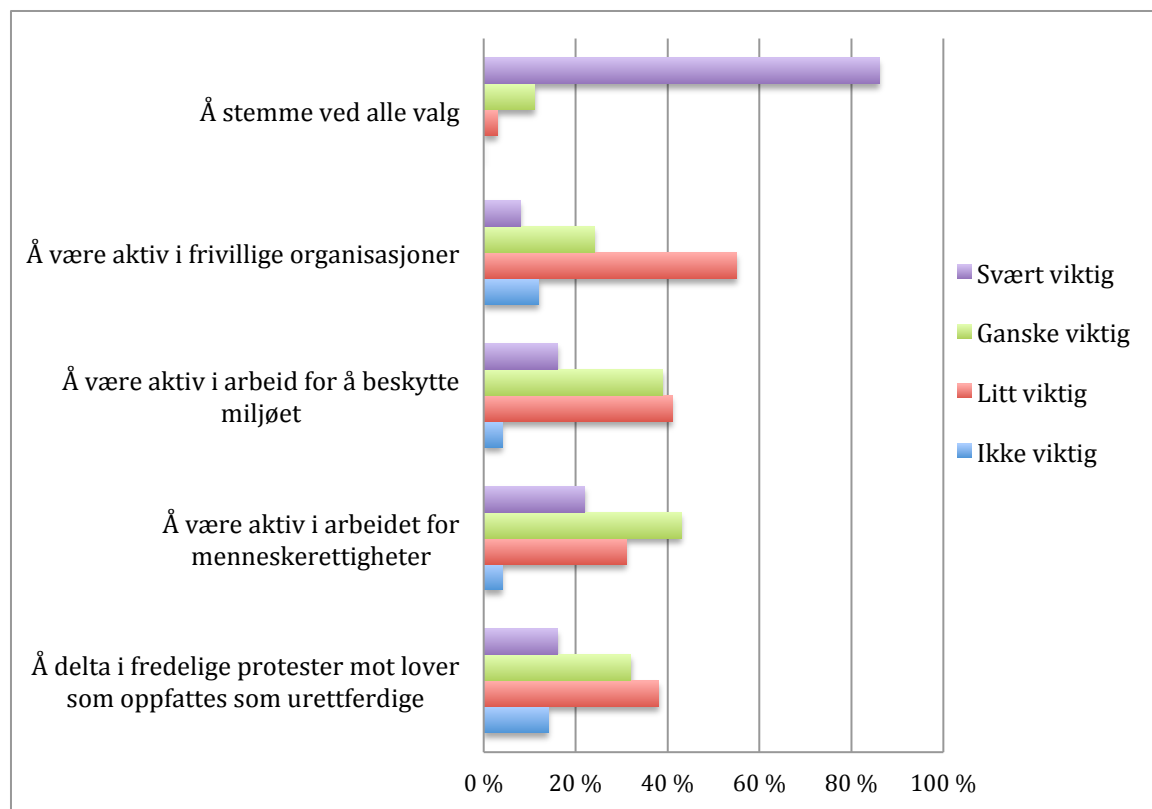
Studentene har tatt stilling til ulike påstander omkring *demokratisk deltakelse*, *demokratisk medborgerskap* og *elevmedvirkning*. Jeg ønsket å få innsikt i deres oppfatning og forståelse av disse begrepene for å undersøke hvilke holdninger studentene faktisk har, og i hvilken grad de opplever at dette er holdninger og verdier grunnskolelærerutdanningen har gitt dem. Å få innsikt i dette er i tillegg hensiktsmessig for å kartlegge studentenes holdninger opp mot deres forståelse for formålet med *demokratiopplæring*. Studentenes forståelse av dette begrepet er for øvrig gjennomgående og vil hovedsakelig bli drøftet til forskningsspørsmål 5 og 6.

6.1.1 Studenters forståelse og oppfatning av begrepet *demokratisk deltakelse*

Når det gjelder holdninger til *demokratisk deltakelse*, viser figur 6.1.1 at studentene ble bedt om å ta stilling til fem påstander, ved å krysse av for svaralternativene *svært viktig*, *ganske viktig*, *litt viktig*, *ikke viktig*:

Figur 6.1.1 Studenters holdninger til demokratisk deltakelse

Studentene slutter seg i høy grad til påstander som viser støtte til demokratiske verdier for deltakelse i samfunnet. Likevel er det noe variasjon i studentenes oppfatninger av hva som er viktig deltakelse. Eksempelvis mener til sammen 48% av studentene at det er viktig å delta i fredelige protester mot lover som oppfattes som urettferdige dersom vi slår sammen svaralternativene ganske- og svært viktig. Samtidig betyr dette at over halvparten av studentene viser mindre engasjement for denne type deltakelse, dersom vi slår sammen svaralternativene litt viktig og ikke viktig. Dette ønsker jeg å spekulere litt i. De fleste studentene som har besvart spørreundersøkelsen har mest sannsynlig ikke vært organisert i organisasjoner som beskytter deres rettigheter og viktige profesjonsverdier, som F.eks. Utdanningsforbundet. Kan det hende slike holdninger endrer seg når man i yrket faktisk kan oppleve lover som urettferdige tett på hverdagen?

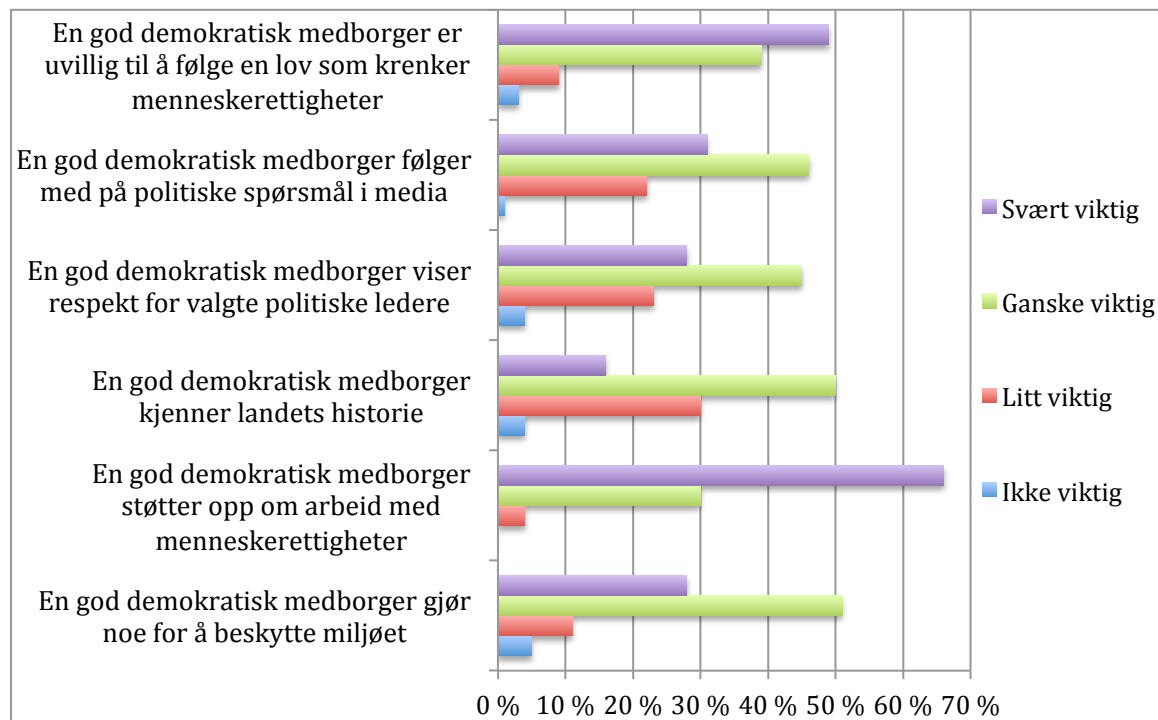
Jeg vil også påpeke at hele 31% av studentene kun mener det er litt viktig å være aktiv i arbeidet for menneskerettigheter. Men hele 86% av alle studentene mener derimot at det er svært viktig å stemme ved alle valg. I teorikapittelet har jeg referert til Solhaug og Børhaug som skriver at kvaliteten på demokratiet berøres av i hvilken grad deltakelse er tilfelle (Solhaug & Børhaug, 2012). Etter min oppfatning vil kvaliteten på demokratiopplæringen på

samme måte berøres av i hvilken grad det legges til rette for at elevene får erfare demokratisk deltakelse og medvirkning. På den ene siden er det positivt at de fleste studentene viser forståelse for viktigheten ved å avgi sin stemme ved politiske valg. På den andre siden kan dette tyde på at studentene foretrekker passiv støtte. Sammenlignet med variasjonen av holdninger til de andre påstandene, kan tendensene rundt studentenes holdninger gjenspeile verdier til et *representativt demokrati*. Ett kjennetegn ved dette perspektivet er som nevnt i teorikapittelet at politiske beslutninger blir fattet av folkevalgte representanter, og borgeren kan velge mellom flere partilister uten særlig vekt på aktiv demokratisk deltakelse mellom valgene (Solhaug & Børhaug, 2012). Basert på funnene fra spørreundersøkelsen er det interessant at flest studenter med bakgrunn fra Engelsk viser størst engasjement for denne påstanden om menneskerettigheter.

6.1.2 Studenters forståelse og oppfatning av begrepet *demokratisk medborgerskap*

For å vise hvor viktig eller uviktig studentene mener de nevnte egenskapene i figur 6.1.2 er for å være en god demokratisk medborger, ble studentene bedt om å krysse av for svaralternativene *svært viktig*, *ganske viktig*, *litt viktig*, *ikke viktig*:

Figur 6.1.2 Studenters holdninger til hva som er viktig for å være en god demokratisk medborger

I følge Europarådets pakt for menneskerettighetsundervisning og opplæring til demokratisk medborgerskap, skal opplæringen som nevnt bidra til å gjøre elever i stand til å forsvare sine demokratiske rettigheter og delta aktivt i det demokratiske livet. Elevene skal forberedes på å fremme og verne folkestyret og rettsstaten (Europarådet, 2010).

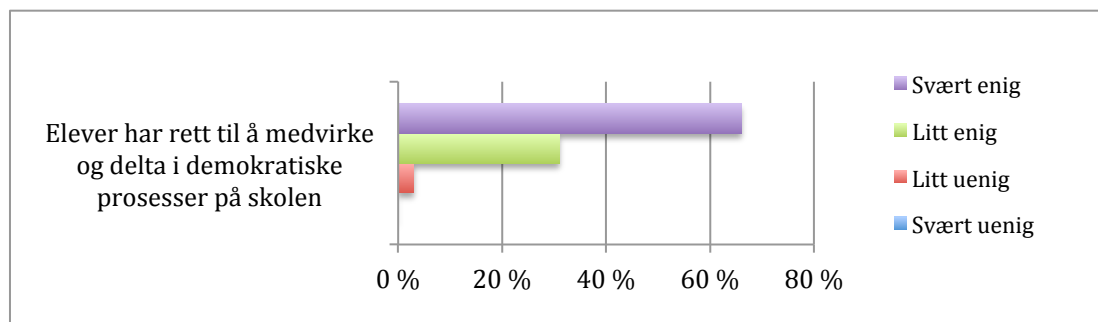
Basert på holdninger til påstander om *demokratisk medborgerskap*, viser studentene større engasjement for menneskerettigheter i denne spørsmålsgruppen. Hele 90% av samfunnsfagstudentene mener det er *ganske-*, eller *svært viktig å være uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettigheter* for å være en god demokratisk medborger. Av alle studentene som deltok mener 88% det samme. I tillegg mener 96% av alle studentene at det er *ganske-*, eller *svært viktig* at en god demokratisk medborger *støtter opp om arbeid med menneskerettigheter*.

Hvis vi sammenligner disse holdningene med holdninger fra forrige spørsmålsgruppe, hvor hele 31% mente det kun er *litt viktig* å være aktiv i arbeidet for menneskerettigheter, er det fristende å spekulere i om det er ordet *aktiv* som holder dem tilbake. Basert på disse funnene ønsker jeg å stille spørsmål til om man ikke er vant til å være aktive deltakere i demokratiet? Er det lettere å gi passiv støtte til slike saker? Jeg vil referere tilbake til ICCS- undersøkelsen hvor lærere ytret at utvikling av politisk deltakelse er det minst viktige i demokratiundervisningen (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011). Det kan virke som den samme tendensen viser seg blant oppfatninger fra lærerstudenter som deltok i min spørreundersøkelse. Jeg vil argumentere for at det er svært viktig at demokratiopplæringen stimulerer til forståelse for, og erfaringer med, at man har mulighet til å være aktive, deltakende medborgere uavhengig av politiske valg. Dette er et av våre privilegium som medborgere i et demokratisk samfunn. Derfor er det svært viktig at demokratiopplæringen gir elever erfaring med aktiv deltakelse.

6.1.3 Studenters forståelse og oppfatning av begrepet *elevmedvirkning*

Studentenes forståelse og oppfatning av begrepet *elevmedvirkning* kan tyde på noe usikkerhet rundt begrepets betydning for opplæringen. Studentene har blant annet tatt stilling til påstanden i figur 6.1.3, ved å krysse av for *svært uenig*, *litt uenig*, *litt enig*, *svært enig*:

Figur 6.1.3 Studenters oppfatning av elevenes rett til medvirkning

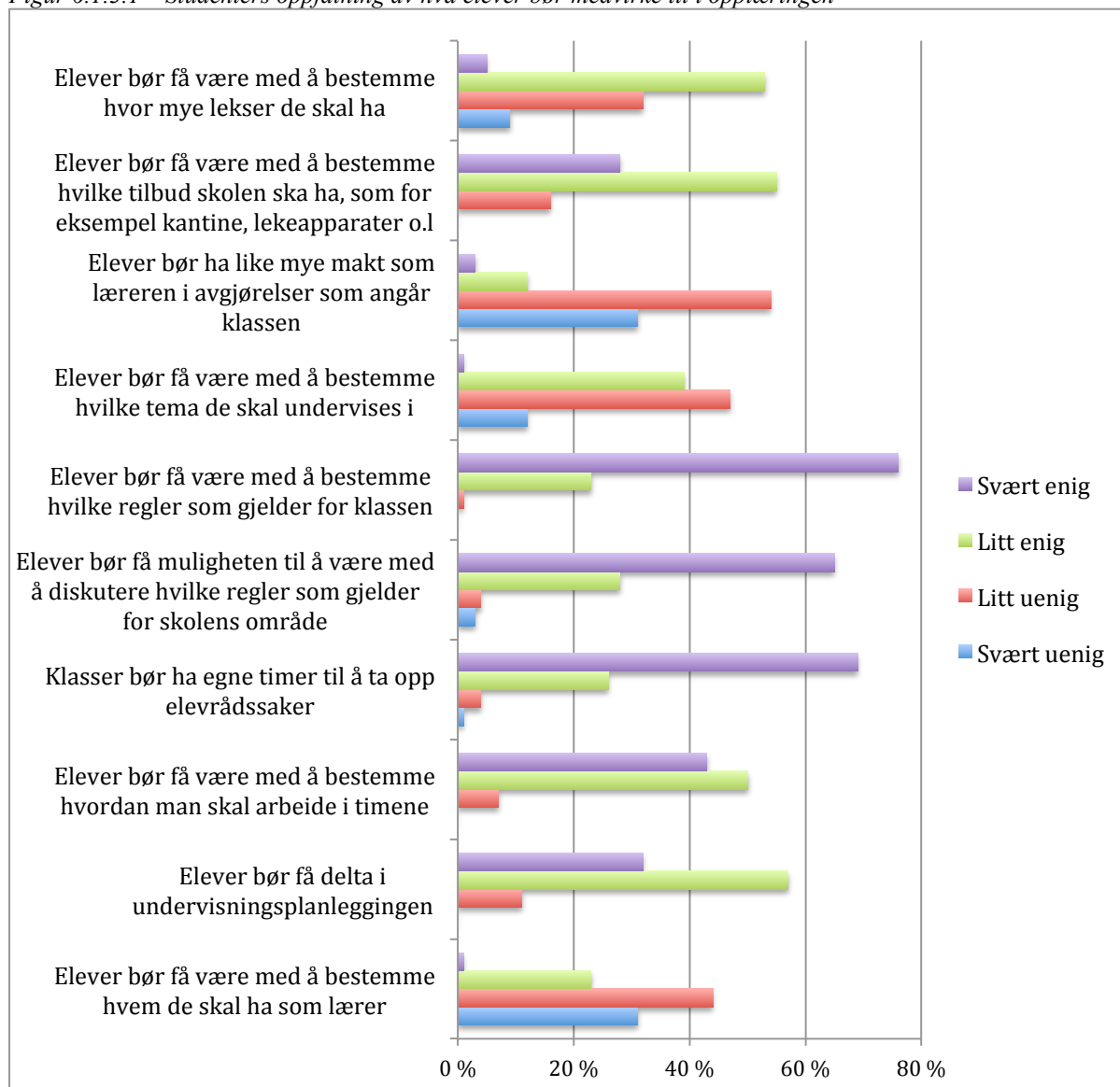

For å avklare hva jeg i denne oppgaven legger i begrepet demokrati, valgte jeg innledningsvis å referere til dette sitatet: “*Demokrati er et samfunnsmessig styresett der medlemmene i det store og hele deltar, eller kan delta, direkte og indirekte i å ta beslutninger som angår dem*” (Cohen, gjengitt i Solhaug & Børhaug, 2012, p. 30). Sitatet gjenspeiler Opplæringsloven som stadfester at elever har rett til medvirkning og medansvar (Opplæringsloven, 2008). Under formålet med opplæringen presiserer Opplæringsloven at opplæringen skal fremme demokrati. Blant studentene var det 31% som kun var *litt enig* i påstanden *elever har rett til å medvirke og delta i demokratiske prosesser på skolen*. 66% av studentene var *svært enig* i påstanden.

Man kan tolke tilhengerne til alternativet *litt enig* som at noen av studentene er usikre på hva det å *medvirke* vil si. Eventuelt er de usikre på hva det vil si å delta i *demokratiske prosesser* på skolen, ettersom dette begrepet også ble nevnt i samme påstand. Det er mulig at studentenes holdning til denne påstanden kunne vært annerledes dersom *rett til medvirkning* og *rett til å delta i demokratiske prosesser* ble nevnt i to påstander hver for seg. Dette tar jeg selvkritikk for at kan ha vært forvirrende. Men det er også en mulighet at studentene er usikre på om elevmedvirkning i det hele tatt er lovpålagt. Det er uansett viktig å understreke at Opplæringsloven tildeler skoler plikter som skal følges. Studentenes innsikt og ferdigheter til å legge til rette for elevmedvirkning bør derfor være en viktig del av grunnskolelærerutdanningens kompetansebidrag.

Figur 6.1.3.1 viser flere påstander studentene har tatt stilling til angående *elevmedvirkning*:

Figur 6.1.3.1 Studenters oppfatning av hva elever bør medvirke til i opplæringen

Flere av disse påstandene er preget av en del variasjon når det gjelder studentenes grad av enighet. Jeg vil trekke frem påstanden *elever bør få være med å bestemme hvor mye lekser de skal ha* som et eksempel. Her kan det faktisk virke fornuftig at over 80% av studentene hverken er *helt enig* eller *helt uenig* i dette uten forbehold. Det er først og fremst læreren som skal ta en vurdering for elevenes beste. Dersom elever skal få være med å bestemme dette, vil det etter min oppfatning, komme an på i hvilken grad man skaper en saklig diskusjon rundt situasjonen. Elever har ingen rett til å bestemme uavhengig av hva som legges til grunn. Men dersom de eksempelvis har gode argumenter for hvorfor man i perioder skal ha mer eller mindre lekser, vil jeg foreslå at dette er en mulig måte for elever å medvirke på. Det vil i tillegg være enda mer virkningsfullt dersom dette er noe elevene selv er opptatt av å få medvirkning til.

I tillegg kan det være ulikt fra elev til elev hva som oppleves som mye eller lite lekser. Som lærere skal vi møte elevene der de er og legge til rette for tilpasset opplæring. I denne sammenheng kan det være fornuftig å la elevene selv være med å vurdere hvor mye lekser som er tilstrekkelig eller overkommelig. Backe mener som nevnt at det er en spennende utfordring at barn er forskjellige, med forskjellige behov og interesser, og medvirkning i hverdagen vil ha ulik betydning for dem (Backe, 2010).

Når det gjelder påstanden *elever bør få være med å bestemme hvilke tilbud skolen skal ha, som for eksempel kantine, lekeapparater o.l.*, er nesten alle studentene *litt-*, eller *svært enig* i at elever skal få være med å bestemme dette. Dette vil jeg påstå er typisk elevrådsarbeid, og elever kan eksempelvis foreslå slike ting klassevis, for så å avgi sin stemme til hvilke tilbud man ønsker. Jeg vil likevel støtte meg til Vestby som skriver at medvirkningspraksis er mye mer enn definerte beslutningssituasjoner og avstemminger (Vestby, 2003).

For at alle elever skal oppleve skolen som en demokratisk arena, vil jeg understreke at det er viktig at alle elever får delta. Dette kan åpne for en demokratisk prosess hvor elevene klassevis kan komme med forslag og argumenter for eller i mot. Her er det gode muligheter til å skape klasseromsdebatt. Som nevnt peker Solhaug og Børhaug på et deliberativt perspektiv på demokrati, og behovet for å løse spørsmål av felles interesser gjennom dialog og samtaleetiske regler. De har referert til Jürgen Habermas som poengterer at valg og avstemming ikke nødvendigvis løser utfordringen med å fremme det felles beste (Solhaug & Børhaug, 2012).

Dersom det kun er elevrådsrepresentanter som får være med å foreslå og bestemme slike ting, kan man risikere at dette oppleves urettferdig for resten av klassen. Solhaug og Børhaug understreker også, som tidligere referert, at faren i et demokrati er at få deltar for å påvirke den politiske prosessen, og noen få beslutningstakere får svært mye makt (Solhaug & Børhaug, 2012). Elevrådsrepresentanter må få forståelse for oppgaven med å *representere* en klasse. For å bidra til alle elevers demokratikompetanse må man som lærer la elevene få uttrykke sin mening, lytte til dem med respekt, betrakte deres erfaringer som gyldig kunnskap og gi dem reell innflytelse (Vestby, 2003).

Dette er likevel lettere sagt enn gjort. Skoler og lærere må legge til rette for å sette av tid til slikt arbeid, noe som leder meg til en annen påstand når det gjelder elevmedvirkning. Hele

96% er *litt-*, eller *svært enig* i at *klasser bør ha egne timer til å ta opp elevrådssaker*. Dette er i tråd med alle elevers rettigheter til tid til å arbeide med saker som er knyttet til elevdemokrati (Opplæringsloven, 2008). Jeg vil derfor understreke at det er viktig at skoler skaper en kultur hvor demokratiopplæring er integrert i opplæringen, og har gode strategier for hvordan man skal få dette til. Dette må skje uten at man har som mål å ”krysse det av” når man har gjennomført en periode med demokratiopplæring. Demokratiopplæring skal være en integrert del av skolehverdagen.

Det er også interessant at flere studenter er enig i påstanden *elever må få være med å bestemme hvordan man skal arbeide i timene* enn påstanden *elever må få være med å bestemme hvilke tema de skal undervises i*. Læreplanen er svært åpen når det gjelder konkrete tema det skal undervises i. Kunnskapsløftets kompetansemål legger løse føringer for hvilke tema elevene skal undervises i, og sier lite om hvordan dette skal utføres. Som nevnt må lærere kunne bruke sin maktposisjon til fordel for elevenes rett til å medvirke. I følge Backe er det viktig at elever får medvirke der de selv opplever dette som viktig (Backe, 2010). Etter min oppfatning er det fullt mulig å la elevene vurdere hvilke tema man kan undervises i basert på læreplanens kompetansemål. Av egen erfaring opplever jeg at både elever på mellomtrinnet, og ungdomstrinnet, er i stand til å komme med forslag til tema for å nå målet med opplæringen.

At læreren bestemmer hvilke tema det skal undervises i, for så å gi elever muligheten til å være med å bestemme *hvordan* man skal arbeide i timene, er én form for medvirkning. Men å la elever være med å bestemme hvilke tema det skal undervises i kan være enda mer fruktbart. Læreplanen understreker som nevnt at opplæringen må baseres på elevers interesser og tidligere erfaringer. Ny kunnskap må hektes tett sammen med det eleven vet, kan og tror fra før (Kunnskapsløftet, 2013). Slik jeg ser det vil det å la elever være med å bestemme *hvilke* tema det skal undervises i, kunne motivere og engasjere i større grad enn å være med å bestemme *hvordan* det skal arbeides i timene. Men vi kan ikke forvente at dette er noe studenter legger opp til på egenhånd. Grunnskolelærerutdanningen må oppfordre til det og gi forståelse og ferdigheter til å kunne utføre det.

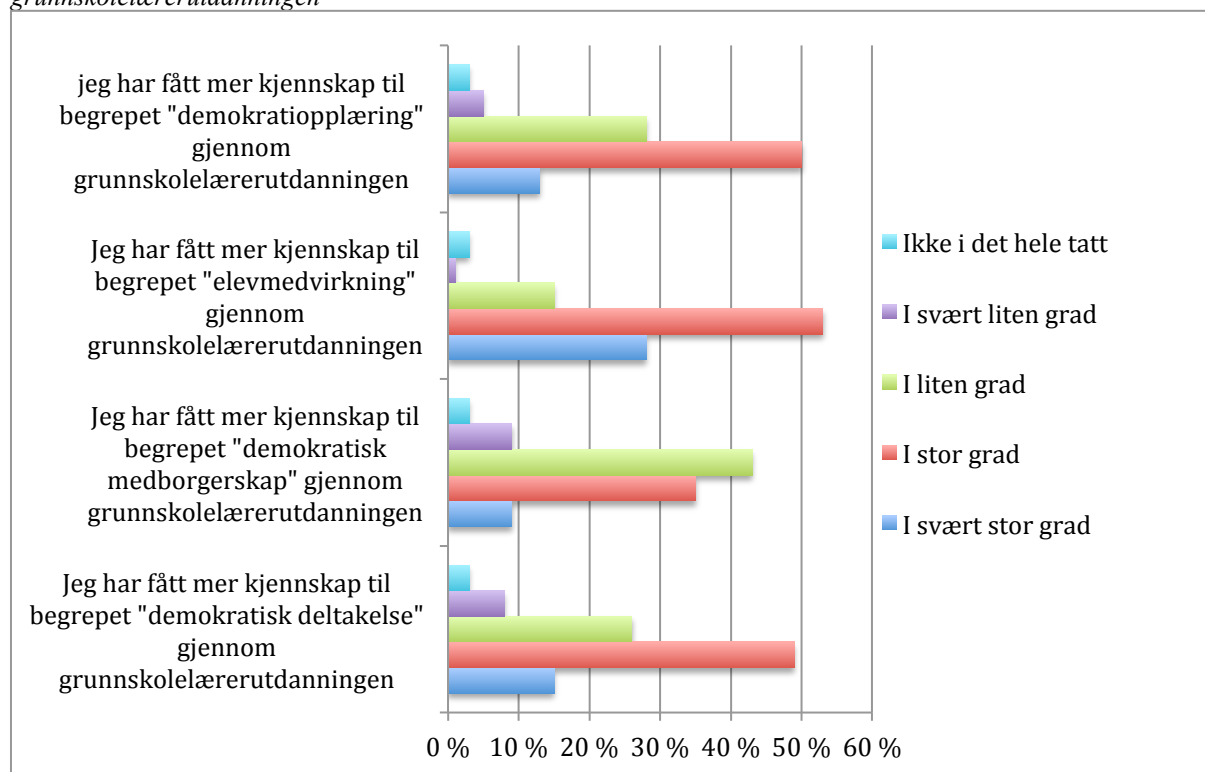
Jeg må påpeke at jeg hadde forventninger til en del variasjon i graden av enighet når det gjelder påstandene ovenfor. Jeg har forståelse for at flere av påstandene ikke kan besvares med at man enten er enig eller uenig uten forbehold. Det essensielle er likevel lærerens

kompetanse og trygghet til å lytte til elevenes erfaringer og oppfatninger, som i følge Vestby er en sosial øvelse som blir praktisert svært forskjellig avhengig av hvordan læreren forvalter sin maktposisjon (Vestby, 2003). Hvordan lærere bør forvalte sin maktposisjon er noe grunnskolelærerutdanningen bør gi innsikt i og erfaring med, slik at alle grunnskolelærerstudenter får kompetanse til å kunne utføre dette. Jeg vil påstå at dette er et godt eksempel på hva som er et viktig bidrag fra grunnskolelærerutdanningen til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Alt i alt virker det som studentene viser *vilje* til å la elevene medvirke i opplæringen, men er noe usikre på hvordan dette kan praktiseres.

6.1.4 I hvilken grad har studentene, basert på egen oppfatning, fått mer kjennskap til begrepene *demokratisk deltakelse, demokratisk medborgerskap, elevmedvirkning og demokratiopplæring gjennom grunnskolelærerutdanningen?*

Figur 6.1.4 viser fire påstander studentene ble bedt om å ta stilling til for å gjøre det mulig å følge opp dette forskningsspørsmålet:

Figur 6.1.4. Studenters oppfatning av å ha fått mer kjennskap til gitte begreper gjennom grunnskolelærerutdanningen

Basert på studentenes oppfatning har de fleste fått mest kjennskap til begrepet *elevmedvirkning* gjennom grunnskolelærerutdanningen. Til sammen 81% av studentene har *i stor grad* fått mer kjennskap til dette begrepet, dersom vil slår sammen svaralternativene *i stor grad* og *i svært stor grad*. 18 av 21 studenter som *i svært stor grad* oppfatter at de har fått mer kjennskap til begrepet var samfunnsfagstudenter. Samfunnsfagstudentene var også overrepresentert ved alternativet *i stor grad*. Det er likevel tankevekkende at studentene tidligere viste noe usikkerhet rundt begrepet, til tross for at de her viser en oppfatning av å ha fått mer kjennskap til begrepet gjennom utdanningen. Men som nevnt er det mulig det oppstod en usikkerhetsfaktor ved at *rett til å delta i demokratiske prosesser* ble nevnt i samme påstand tidligere (se figur 6.1.3, s. 64). Kan det likevel hende at lærestedet burde endre fokus på hvordan man tilnærmer seg dette begrepet i de ulike fagene? Får studentene forståelse for at elevmedvirkning er en *rettighet*? Det mest interessante er å se i hvilken grad studentene opplever å ha tilegnet seg ferdigheter til dette gjennom praksisopplæringen.

Det er fort gjort å tenke at det er naturlig at flest samfunnsfagstudenter oppfatter at de har fått mer kjennskap til begrepet *elevmedvirkning*. Derfor er det viktig å igjen understreke at elevmedvirkning er en rett alle elever har, og som skal følges opp av alle lærere, ikke bare samfunnsfaglærere. Det er ikke samfunnsfaget alene som har ansvar for å formidle skolens plikt gjennom Opplæringsloven. I følge Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene skal PEL-faget gi innsikt i skolens formål og mandat, og *elevmedvirkning* er et viktig begrep i denne sammenheng. Det er absolutt nødvendig å få kjennskap til Opplæringsloven for å få innsikt i skolens formål og plikt til demokratiopplæring.

Det mest tankevekkende ved disse funnene er muligens at 36% av studentene som deltok i spørreundersøkelsen *i liten grad* opplever at de har fått mer kjennskap til begrepet *demokratiopplæring* gjennom grunnskolelærerutdanningen, dersom vi slår sammen svaralternativene *i liten grad*, *i svært liten grad* og *ikke i det hele tatt*. Det samme gjelder begrepet *demokratisk deltakelse*. Dersom vi slår sammen svaralternativene *i liten grad* og *i svært liten grad* er det 34% av studentene som heller ikke opplever å ha fått særlig mer kjennskap til dette begrepet gjennom utdanningen. Nesten halvparten av studentene opplever *i stor grad* å ha fått mer kjennskap til begrepet. Av disse er 26 av 36 studenter, samfunnsfagstudenter. Samtlige studenter som *i svært stor grad* opplever å ha fått mer kjennskap til begrepet er også samfunnsfagstudenter.

Det siste begrepet, *demokratisk medborgerskap*, er det færre som oppfatter å ha fått mer kjennskap til gjennom grunnskolelærerutdanningen. Til sammen 55% av studentene ytrer at de *i liten grad, i svært liten grad eller ikke i det hele tatt* har fått mer kjennskap til dette. Av de som oppfatter at de har fått mer kjennskap til begrepet gjennom utdanningen var alle studentene, utenom fem, samfunnsfagstudenter. Det skal være sagt at begrepet hverken er nevnt i Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, og derav heller ikke i lokale fagplaner ved lærestedet. Er dette begrepet vurdert som lite viktig for studentenes kompetanse? Eller hadde man for dårlig tid når man skulle legge føringer for en ny grunnskolelærerutdanning? Dette er spekulasjoner fra min side, men det er verdt å belyse.

Jeg har selv vært ”prøvekanin” for den nye grunnskolelærerutdanningsreformen. Endringer ble foretatt og det ble ofte nevnt at utdanningens struktur og innhold skulle endres og bedres underveis. Da den nye lærerreformen ble sendt ut til høring savnet Skolenes landsforbund fokus på nettopp demokrati. Ironisk nok ble det også nevnt at dette var en udemokratisk og lukket prosess. Det var ikke tid til høring i fagmiljøene (Koritzinsky, 2010).

Rammeplanutvalget understreker riktignok at retningslinjene må kunne revideres når institusjonene har fått erfaring med dem (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Fem år etter de nye grunnskolelærerutdanningene ble innført, kan dette være hensiktsmessig når det gjelder bidraget til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring.

Selv om langt fra alle studentene opplever å ha fått mer kjennskap til begrepene nevnt ovenfor, viser de likevel *vilje* til å utføre god demokratiopplæring. I denne sammenheng vil jeg trekke inn det sosialkonstruktivistiske læringsperspektivet. Grunnskolelærerutdanningen må sørge for å gi studentene god innsikt og nødvendige ferdigheter til å utføre dette arbeidet basert på vilje, interesser og forkunnskaper. Som nevnt er et sentralt trekk ved dette læringssynet at kunnskap og ferdighetsoppbygging skjer på grunnlag tidligere erfaring, viten, forståelse, ferdigheter, holdninger og interesser (Koritzinsky T., 2014). Utdanningen må fokusere på å videreutvikle studentenes personlige kvalifikasjoner til å utføre demokratiopplæring. Det er nødvendig at studentene utvikler profesjonell kompetanse for å imøtekomme skolens oppgave som demokratiforbredende arena.

6.2 Forskningsspørsmål 2: *Hvordan legger grunnskolelærerutdanningen gjennom lokale fagplaner til rette for studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring?*

Som tidligere referert påpeker de nasjonale retningslinjene for grunnskolelærerutdanningene at institusjonens programplaner skal være i samsvar med forskrift og nasjonale retningslinjer (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Det er derfor interessant å undersøke hvordan demokratiopplæring blir vektlagt som fokusområde i de lokale fagplanene ved lærestedet. Dette vil kunne gi en pekepinn på hva vi kan forvente av studentenes læringsutbytte. I tillegg vil det gi indikasjoner på utdanningens fokus på opplæring *om, gjennom, for og til demokrati*. Fag som ikke har føringer som åpenbart kan knyttes til demokratiopplæring vil jeg ikke ta for meg i denne omgang. Men jeg vil minne om Kunnskapsløftets generelle del som legger føringer for at demokratiopplæring skal være en integrert del av skolehverdagen (Kunnskapsløftet, 2013). Selv om det ikke står skrevet i Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, anser jeg utdanningens bidrag til studentenes kompetanse til demokratiopplæring som et felles ansvar for alle fag.

PEL

For å bidra til nødvendig forståelse, kunnskaper og ferdigheter, eller det fagplanen kaller ”generell kompetanse”, vil jeg hevde at det er helt nødvendig å gi studentene opplæring i skolens plikt til demokratiopplæring gjennom PEL-faget. Dette avhenger av at Opplæringsloven og læreplanens formål med demokratiopplæring blir løftet frem og praktisert.

I fagplanen er PEL-fagets tema noe ulike for de to grunnskolelærerutdanningene (5-10 og 1-7). Men Tema 3: *Læreplanarbeid og undervisning*, for emnet PEL1, er felles for begge utdanningene. *Skolens historiske utvikling, demokratisk forståelse og demokratisk deltakelse* er egne tema her. Det er dermed naturlig å anta at dette er ett av lærestedene som Følgegruppen for lærerutdanningsreformen skriver at fokuserer på demokratiopplæring i PEL. Det må nevnes at disse rapportene ikke tar for seg fokus på demokratiopplæring gjennom praksisopplæringen. Det er helt nødvendig at PEL-faget legger til rette for utvikling av ferdigheter.

I PEL-fagets (5-10) emneplaner for PEL 1 og PEL 2 er Tema 5: *Skolens oppgaver: danning*

og utdanning, et viktig tema for demokratiopplæring. Men dersom dette skal stimulere til forståelse og innsikt i skolens mandat til demokratiopplæring, er det nødvendig at dannelsesbegrepet blir løftet frem som et ledd i å fremme demokratiet og elevenes medborgerskap (jamfør Kunnskapsløftets generelle del). Man kan også argumentere for at PEL-faget, i den lokale fagplanen, legger opp til demokratiopplæring i fagets Tema 5: *Sosialisering og flerkulturelle perspektiv*. Men også her blir det avgjørende å sette dette i sammenheng med skolens mandat til demokratiopplæring. Flerkulturelle perspektiv vil kunne bygge på flere demokratiske verdier og holdninger. Det essensielle er å gjøre studentene bevisst på sin rolle i å utdanne demokratiske medborgere. Dersom man skal stille krav til at de enkelte lærestedene skal sikre kvalitet når opplæringen skal koordineres lokalt, må dette etter min oppfatning først og fremst komme tydeligere frem i de nasjonale retningslinjene.

Matematikk

Den lokale fagplanen for Matematikk nevner eksplisitt under området for ”generell kompetanse” at faget skal *gi studentene innsikt i matematikkfagets rolle innenfor andre fag og i samfunnet for øvrig*. Enda viktigere er det at den lokale fagplanen skriver, i samsvar med de nasjonale retningslinjene, at faget skal *gi studentene innsikt i matematikkfagets betydning for deltakelse i et demokratisk samfunn*. Det vil bli interessant å se studentenes og forelesernes oppfatning av fagets relevans for demokratiopplæring i grunnskolen og grunnskolelærerutdanningen.

Norsk

Fagplanen for Norsk nevner ikke konkret innhold om fagets oppgave som et demokratiforberedende fag. Som tidligere nevnt skal norskfaget, i følge Kunnskapsløftet og Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, stimulere til demokratiforståelse og deltakelse (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010) (Kunnskapsløftet, 2013). Dette er dessverre ikke lagt vekt på i den lokale fagplanen. Det skal likevel nevnes at den lokale fagplanen, under området for ”generell kompetanse”, skriver at studentene skal *kunne legge til rette for at arbeidet med språk og litteratur kan styrke identiteten til elevene og oppfordre dem til aktiv deltakelse i det offentlige liv*. På den ene siden er dette føringer som kan bidra til studentenes kompetanse til demokratiopplæring. På den andre siden vil jeg, som med PEL-fagets temaer, understreke at det er nødvendig at studentene forstår dette som et bidrag til deres kompetanse til å utdanne demokratiske medborgere.

Det er viktig å ha innsikt i *hvorfor* dette er generell kompetanse studentene skal tilegne seg i arbeid med norskfaget. Kompetansebidraget må koples på læreplanens føringer for skolens mandat når det gjelder demokratiopplæring. På lik linje med de nasjonale retningslinjene, savner jeg at de lokale fagplanene legger opp til demokratiopplæring gjennom området for ”ferdigheter” i faget. Praxisopplæringen har ikke en integrerende funksjon dersom dette ikke vektlegges.

Engelsk

Den lokale fagplanen for Engelsk skriver som ”generell kompetanse” at studentene skal *kunne reflektere over egen læring og praksis, i forhold til etiske grunnverdier og skolens ansvar for barn og unges personlige vekst*. Dette kan på lik linje med både PEL og norskfaget være gjeldende for utdanningens bidrag til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Men også her er det viktig at studentene forstår dette som en del av skolens demokratioppdrag.

I litteraturlisten for engelskfaget er Kunnskapsløftet satt opp som pensum. Det er interessant at dette faget har læreplanen som del av sin pensumlitteratur, mens PEL ikke har Den generelle delen av læreplanen som pensum. Dette vil jeg påstå er svært viktig for studentenes forståelse og innsikt i egen rolle som lærer når det gjelder skolens demokratioppdrag, og generelt. Det skal likevel nevnes at de fleste fagplanene, i de nasjonale retningslinjene, har som eget punkt at studentene *skal ha kjennskap til læreplanen i faget*. Som tidligere nevnt mener Haug at det har blitt konkludert med at grunnutdanningen har vært tilstrekkelig, eller at det har vært et ansvar for den enkelte å holde seg oppdatert (Haug, 2010). Er det slik at de nasjonale retningslinjene ser det som studentenes eget ansvar å holde seg oppdatert på føringer fra læreplanen? Eller er dette føringer som tilsier at de enkelte lærestedene skal legge dette inn i pensumlitteraturen? Å ha læreplanverket som pensumlitteratur, og aktivt bruke den i forelesninger, vil jeg påstå er viktig for å sikre innsikt i og forståelse for lærerrollen.

Naturfag

Den lokale fagplanen for Naturfag (1.-7.trinn) har, i samsvar med de nasjonale retningslinjene, ingen tema hvor begrepet *demokratiopplæring* nevnes. Men under punktet for ”generell kompetanse” skal studentene få innsikt i hvordan gjeldende læreplan for grunnskolen kan brukes som utgangspunkt for naturfagundervisning. Når det gjelder læreplaner for fag i Kunnskapsløftet nevnes heller ikke demokratiopplæring eksplisitt for

Naturfag. Men læreplanen skriver at faget skal gi den enkelte et grunnlag for å delta i prosesser i samfunnet. (Kunnskapsløftet, 2013).

Naturfag (5.-10.trinn) har derimot et eget emnet som heter *Naturfagdidaktikk*. Emnet skal i følge fagplanen ivareta kunnskaper, ferdigheter og generell kompetanse som er nødvendig for å være naturfaglærer. Et punkt i dette emnet er blant annet *fagets plass i skolen og læreplan*. Naturfag for 1.-7.trinn har samme emne, men ikke alle de samme underemnene. Det kan dermed virke som studentene som tar utdanningen for 5.-10. trinn får bedre innsikt i formål med faget, noe som *kan* bidra til innsikt i fagets rolle som demokratiforbereende arena.

RLE

Den lokale fagplanen for RLE skriver som ”generell kompetanse” at studenten skal kunne *forstå rollen som verdiformidler i den flerkulturelle skolen*. Dette er, i samsvar med de nasjonale retningslinjene, et svært vidt kompetanseområde og kan romme flere sider ved skolens demokratioppdrag. I tillegg skal studentene ha *ferdigheter til å bruke sentrale arbeidsmåter med vekt på dialog, sammenlikning og kritisk og analytisk arbeid i undervisningen*. Her er det åpenbart at den lokale fagplanen for RLE-faget legger føringer for arbeid gjennom demokratiske prosesser med elever i klasserommet. Samtidig er det svært viktig at studenter forstår at det faktisk er det de gjør gjennom en slik opplæring, på lik linje med at det er viktig at elever forstår at de deltar i prosesser som er viktige for en videre deltakelse i vårt demokratiske samfunn. Det interessante er om grunnskolelærerutdanningen beriker studenter med slik innsikt, noe som er viktig for at skolens demokratioppdrag ikke tas for gitt eller glemmes, men faktisk praktiseres bevisst.

Samfunnsfag

I samsvar med Kunnskapsløftet og Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene har Samfunnsfag med emnet *Samfunnskunnskap*, flere føringer for demokratiopplæring enn andre fag. Det er derfor ikke utenkelig at man gir samfunnsfaget det største ansvaret for demokratiopplæring ved lærestedet. Det er betydelig høyere fokus på demokratiopplæring i denne fagplanen. Studenter som tar Samfunnsfag skal i følge den lokale fagplanen *kunne tilrettelegge for samarbeid og konfliktløsning i arbeid med elevene, kunne reflektere kritisk over samfunnsfaglige spørsmål og stimulere til kritisk tenkning, ha kunnskap om barns og unges rettigheter, demokrati og deltakelse, ha kunnskap om de historiske forutsetningene for*

utviklingen av det norske demokratiet, ha innsikt i FN-systemet og arbeid med menneskerettighetsspørsmål nasjonalt og internasjonalt, kunne arbeide med samfunnsverdier og holdninger i grunnskolens Samfunnsfag, og kunne kritisk analysere samfunnsfaglige problemstillinger og stimulere til dette i opplæringen.

Dette er bare noen av føringene i den lokale læreplanen for Samfunnsfag. Med andre ord ligger forholdene til rette for at samfunnsfagstudenter kan tilegne seg viktige bidrag til nødvendig profesjonell kompetanse for å utføre demokratiopplæring. Den lokale fagplanen for 5.-10.trinn har et bredere innhold med relevans for demokratiopplæring enn fagplanen for 1.-7. Kanskje dette er naturlig da en del av målene er tilpasset klassetrinn hvor det kreves en viss modenhet av elevene?

Kroppsøving

Tidligere i oppgaven kritiserte jeg Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene for å ikke få frem potensialet Kroppsøvingfaget har til å være et demokratiforbereidende fag. Men den lokale fagplanen skriver også at Kroppsøving har som formål å gi studentene kompetanse til *å kritisk og analytisk kunne vurdere hvordan Kroppsøving sammen med andre skolefag bidrar til elevenes allmenndanning*. Det helt optimale hadde selvfølgelig vært at de nasjonale retningslinjene beskrev allmenndanning som del av skolens demokratioppdrag i samsvar med Kunnskapsløftet. Dette kunne sikret at de lokale fagplanene fokuserte på dette i større grad. Likevel har den lokale fagplanen for Kroppsøving fokus på viktige verdier som Kroppsøvingfaget kan bidra til.

Musikk

Jeg ønsker å nevne føringer for musikkfaget for å eksemplifisere hva jeg mener bør utdypes som kompetansebidrag til demokratiopplæring.

Under emne 1 i Musikk skriver den lokale fagplanen at studentene skal kunne *aktivisere og stimulere til elevenes evne til å skape, oppleve, uttrykke og reflektere*. Alle disse momentene er relevant for demokratiopplæringen. Spørsmålet er likevel om dette ses i sammenheng med skolens demokratioppdrag, eller om man ene og alene relaterer dette til musikk. Uansett vil disse evnene elevene skal tilegne seg gjennom musikkfaget, som studenter skal ha kompetanse til å legge til rette for, kunne være et viktig bidrag til demokratikompetanse. Men dette fordrer, på lik linje med de tidligere nevnte fagene, at grunnskolelærerutdanningen legger til rette for at studenter ser dette i et demokratiopplæringsperspektiv. Vi kan ikke ta for

gitt at studentene bærer med seg slik innsikt. Derfor er dette en viktig del av den profesjonelle kompetansen til å utføre demokratiopplæring

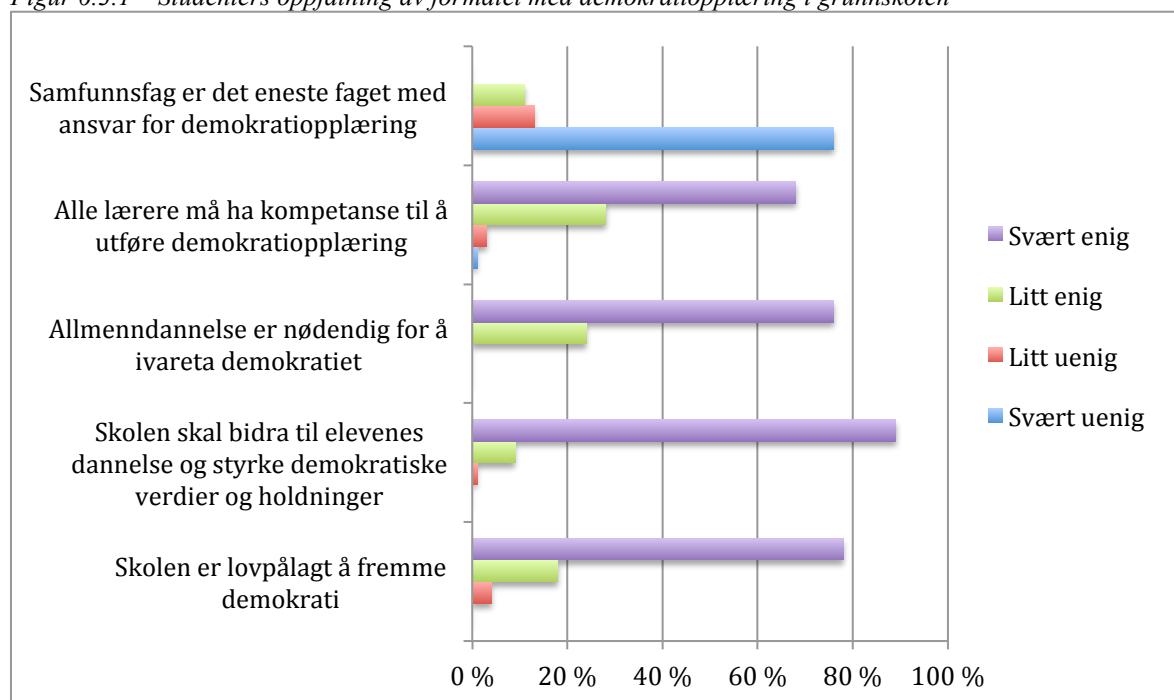
6.3 Forskningsspørsmål 3: *Hvordan oppfatter og forstår studentene formålet med demokratiopplæring i grunnskolen?*

Det er ulike føringer for formålet med demokratiopplæring i grunnskolen. Det er nødvendig å kartlegge studentenes oppfatning av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen, for så å undersøke i hvilken grad de oppfatter at grunnskolelærerutdanningen bidrar til å kvalifisere dem til å utføre dette.

6.3.1 Studentenes oppfatning av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen

Studentene ble bedt om å ta stilling til i hvilken grad de var enige i påstandene i figur 6.3.1, ved å krysse av for svaralternativene *svært uenig*, *litt uenig*, *litt enig*, *svært enig*:

Figur 6.3.1 Studenters oppfatning av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen

Det er verdt å nevne at disse spørsmålene ble stilt hver for seg, ikke sammen slik som diagrammet viser av hensyn til plass i oppgaven (se vedlegg 3). Dette begrunner jeg med at

man kan bli fristet til å tro at man skal svare i en spesielt ønskelig retning dersom man får lese flere spørsmål etter hverandre.

Omtrent alle studentene er *litt-*, eller *svært enige* i påstanden *skolen er lovpålagt å fremme demokrati*. Det er betryggende at 78% av studentene er *svært enig* i påstanden. Det er en økning med 12% i studentenes enighet om at skolen er lovpålagt å fremme demokrati dersom vi sammenligner disse svarene med oppfatninger av påstanden *elever har rett til å medvirke og delta i demokratiske prosesser i skolen* (figur 6.1.3 s. 64).

Studentene virker i tillegg relativt trygge på skolens dannelsesoppdrag. Hele 76% av studentene er *svært enig* i påstanden *allmenndannelse er nødvendig for å ivareta demokratiet*. 24% er kun *litt enig* i dette. Studentene er mer samstemte om påstanden *skolen skal bidra til elevenes dannelse og styrke demokratiske verdier og holdninger*. Hele 89% er *svært enig* i dette. Disse funnene er i tråd Kunnskapsløftets generelle del, hvor det presiseres at allmenndanning fungerer som et ledd til å fremme demokratiet og elevenes medborgerskap. Den generelle delen av læreplanen argumenterer for at en felles forståelse er den dannelsen alle må være fortrolige med dersom samfunnet skal forbli demokratisk og samfunnsmedlemmene myndige (Kunnskapsløftet, 2013. *Den generelle delen*, p. 15). Funnene er også i tråd med lærestedets fagplan for PEL, hvor *Skolens oppgaver: danning og utdanning* er et eget emne, i samsvar med de nasjonale retningslinjene (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010).

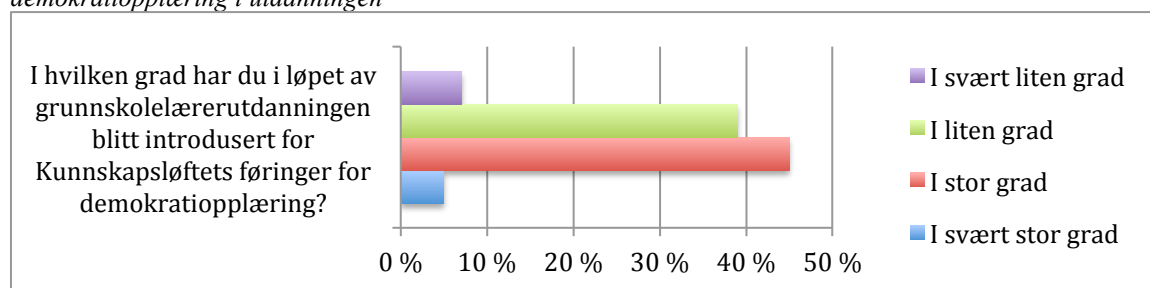
Over 30% av studentene viser noe usikkerhet rundt påstanden *alle lærere må ha kompetanse til å utføre demokratiopplæring*, ettersom de kun er *litt enig* i denne påstanden. Den samme tendensen kommer frem av graden av enighet for påstanden *Samfunnsfag er det eneste faget med ansvar for demokratiopplæring*. Prinsipper for opplæringen presiserer at elevene skal delta i demokratiske prosesser og dermed kunne utvikle demokratisk sinnelag, og forstå betydningen av aktiv og engasjert deltakelse i et mangfoldig samfunn (Kunnskapsløftet, 2013). Alle lærere må ikke ha kompetanse til å formidle kunnskaper om demokrati, da dette er konkrete kompetansemål for Samfunnsfag. Alle lærere må derimot gi elevene mulighet til medvirkning, medansvar og stimulere til demokratiforståelse og demokratisk deltakelse.

Dersom man skal sikre at alle studenter forstår kompetansekravet til å utføre demokratiopplæring, er det svært viktig at PEL blir det samlede faget for en slik forståelse.

Like viktig er det at faget legger opp til å utvikle ferdigheter gjennom praksisopplæringen. Faget skal danne et felles grunnlag for utøvelsen av lærerrollen. Det skal gi en faglig plattform, gi metodisk kompetanse og gi kompetanse til å ivareta relasjonelle og sosiale forhold (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). PEL-faget skal skape grunnleggende forståelse for skolens formål og mandat, handlingsrom og betydning i samfunnet (St.meld. nr. 11 (2008-2009), 2009).

Jeg har også undersøkt hvordan grunnskolelærerutdanningen fokuserer på Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring. Dette kan si noe studentenes oppfatning av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen. Studentene ble bedt om å svare på spørsmålet i figur 6.3.1.1, ved å krysse av for svaralternativene i *svært liten grad*, *i liten grad*, *i stor grad*, *i svært stor grad*:

Figur 6.3.1.1 Studentenes opplevelse av å ha blitt introdusert for Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring i utdanningen

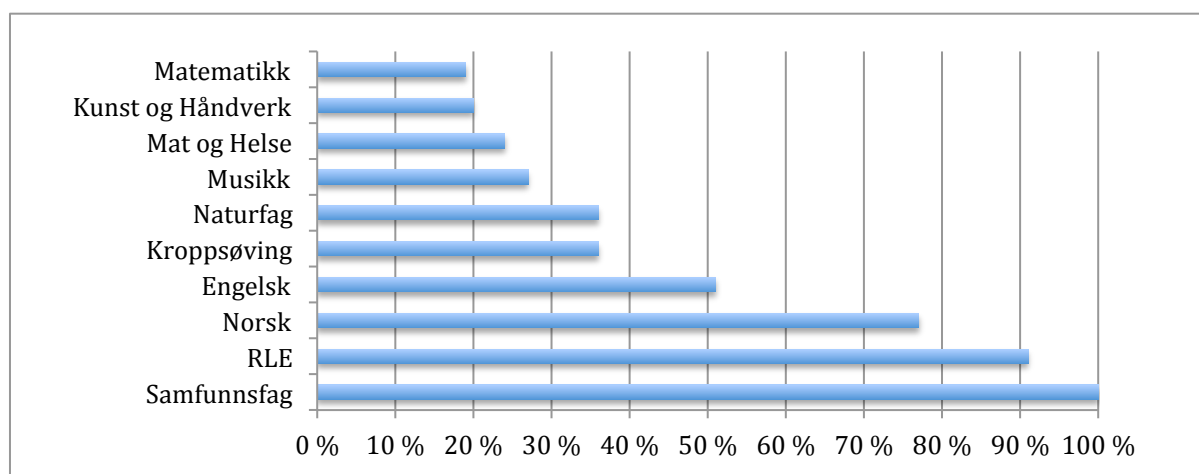

Basert på disse svarene ser vi at ca. halvparten av studentene som deltok i spørreundersøkelsen *i stor grad* opplever å ha blitt introdusert for Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring, dersom vi slår sammen svaralternativene *i stor grad* og *i svært stor grad*. Dette betyr at 50% av disse studentene ikke har blitt introdusert for føringer for demokratiopplæring gjennom grunnskolelærerutdanningen. Det er godt mulig studentene selv har sørget for kjennskap til læreplanens føringer. Men for å sikre at studentene får innsikt og forståelse for sin rolle som lærer, er det etter min oppfatning nødvendig at disse føringene trekkes frem i forelesninger i alle fag. Slik jeg ser det er dette funnet oppsiktsvekkende - og peker på viktige utfordringer for grunnskolelærerutdanningen.

6.3.2 Studentenes oppfatning av hvilke fag i grunnskolen og grunnskolelærerutdanningen som er de viktigste i demokratiopplæringen

Vi har sett at de fleste studentene var uenig i at *Samfunnsfag er det eneste faget med ansvar for demokratiopplæring*. For å skape et bedre innblikk i deres tanker rundt fagenes ansvar, fikk studentene mulighet til å krysse av for hvilke fag i *grunnskolen* de mener er de viktigste i demokratiopplæringen. Her kunne de sette så mange kryss de ønsket.

Figur 6.3.2 Studenters oppfatning av hvilke fag i grunnskolen som er viktigst for demokratiopplæringen

Samlet sett har studentene tildelt alle fagene i grunnskolen en viss viktighet når det gjelder demokratiopplæring. Ingen av fagene er utelatt. Absolutt alle studentene mener Samfunnsfag er viktig for demokratiopplæringen. RLE har sikret seg en sterk 2. plass da hele 91% av studentene mener dette faget er et av de viktigste. Etter min mening viser studentene en større forståelse for RLE-fagets potensial enn Nasjonale retningslinjer for fag i grunnskolelærerutdanningen og den lokale fagplanen ved lærestedet. Riktig nok skriver de nasjonale retningslinjene for begge utdanningsløpene at faget skal skape forståelse for rollen som verdiformidler i et flerkulturelt samfunn (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Menneskerettigheter blir også vektlagt i tråd med St. meld. nr. 20 som fremhever at menneskerettigheter er viktige forutsetninger for å bevare og forsterke den norske samfunnsmodellen (St.meld. nr. 20 (2012-2013), 2013). Retningslinjene for 5-10 skriver også som nevnt at det *kan* være en viss vektlegging av spørsmål om medborgerskap og danningsspørsmål i et flerkulturelt og særlig flerreligiøst samfunn. Tidligere i oppgaven understreket jeg at faget *bør* vektlegge slike spørsmål. 35% av studentene som besvarte spørreundersøkelsen har bakgrunn fra RLE i utdanningen. Likevel gir de aller fleste studentene faget et viktig ansvar for demokratiopplæring.

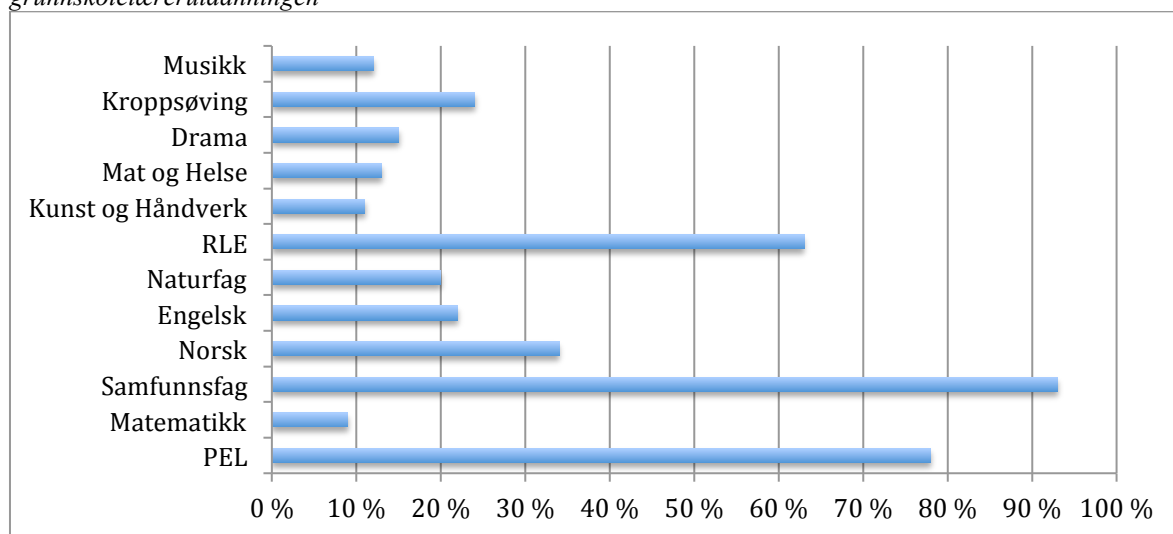
Til tross for at 65% av studentene som svarte har bakgrunn fra Matematikk var det kun 19% av alle studentene som mente at dette faget var et av de viktigste i demokratiopplæringen. Men både Kunnskapsløftet og Nasjonale retningslinjer for fag i grunnskolelærerutdanningen har tildelt dette faget et eksplisitt ansvar når det gjelder studentenes kompetanse til demokratiopplæring. Kunnskapsløftet poengterer matematikkfagets betydning for et aktivt demokrati og at matematisk kompetanse er nødvendig for å forstå og kunne påvirke prosesser i samfunnet (Kunnskapsløftet, 2013. *Læreplan i matematikk*, p. 2). De nasjonale retningslinjene skriver at ”*studenten skal ha innsikt i matematikkfagets betydning for deltakelse i et demokratisk samfunn*” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 36).

Slik jeg forstår disse funnene kan det virke som de fleste studentene med bakgrunn fra Matematikk ikke er fortrolig med fagets demokratiansvar. Mer tankevekkende er det at flere studenter mener Mat og Helse, Kunst og Håndverk og Musikk er noen av de viktigste fagene i demokratiopplæringen. Dette er fag som ikke eksplisitt har kompetanseområder i hverken Kunnskapsløftet eller Nasjonale retningslinjer når det gjelder demokratiopplæring. Det er svært positivt at studentene ser potensial i disse fagene og viser forståelse for demokratiopplæring som en integrert del av opplæringen.

Studentene viser også forståelse og innsikt i formålet med norskfaget. Hele 77% av studentene mente at dette faget er et av de viktigste i demokratiopplæringen. Under formål med Norsk understreker læreplanen at aktiv bruk av det norske språket rustet elever til deltakelse i arbeidsliv og demokratiske prosesser (Kunnskapsløftet, 2013). Dette er i samsvar med Nasjonale retningslinjer for fag i grunnskolelærerutdanningen, hvor det er et formål at ”*studenten skal kunne se faget i et større danningsperspektiv og undervisningen som en del av opplæringen i et aktivt deltakerdemokrati*”. Faget skal også gi ”*kompetanse til å legge til rette for at arbeidet med språk og litteratur kan styrke identiteten til elevene og oppfordre dem til aktiv deltakelse i det offentlige liv*” (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010, p. 31).

Studentene fikk også krysse av for hvilke fag i *grunnskolelærerutdanningen* de mener er de viktigste for studentenes kompetanse til demokratiopplæring. På samme måte som med fag i grunnskolen kunne studentene sette så mange kryss de ønsket.

Figur 6.3.2.1 Studenters oppfatning av hvilke fag som er viktigst for demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen

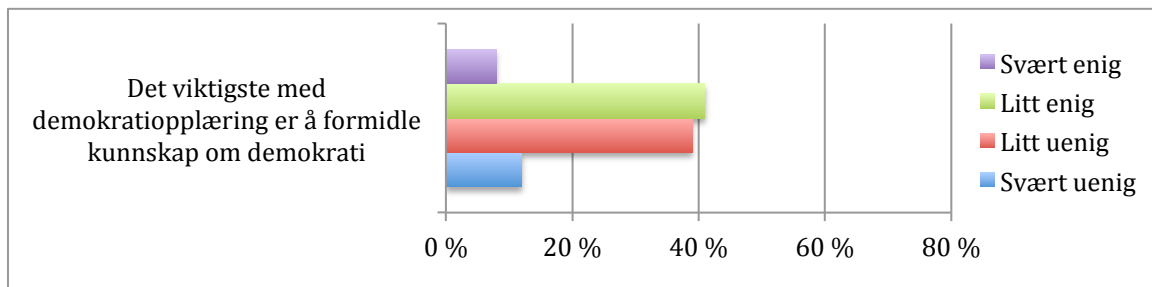
Figuren viser at det er dobbelt så mange har krysset av for at Musikk er et viktigere fag for demokratiopplæringen i grunnskolen, enn for demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen. Det samme gjelder Matematikk og RLE. 90% av studentene mener RLE er et av de viktigste fagene i demokratiopplæringen i grunnskolen, mens kun 63% mener dette er et av de viktigste fagene for demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen. Det er vanskelig å si noe om hvorfor det er slik. Er det basert på studentenes erfaringer fra grunnskolelærerutdanningen? Dersom man ikke har opplevd fokus på demokratiopplæring i enkelte fag, tror man da at det ikke er meningen at man skal få kompetanse til å utføre demokratiopplæring gjennom dette faget?

Studentene har vist god forståelse for demokratiopplæring som en integrert del av opplæringen. Dette kom også godt frem i figur 6.3.2 hvor flere fag anses som de viktigste for demokratiopplæringen. Det er godt mulig studentene gir PEL-faget det største ansvaret for demokratiopplæring i grunnskolelærerutdanningen, ettersom 78% mener dette er et viktig fag for studentenes kompetanse til demokratiopplæring. Likevel må jeg igjen nevne hvor viktig det er med fokus på demokratiopplæring i alle fag i grunnskolelærerutdanningen får å sikre kvalitet i opplæringen og metodisk kompetanse i alle fag.

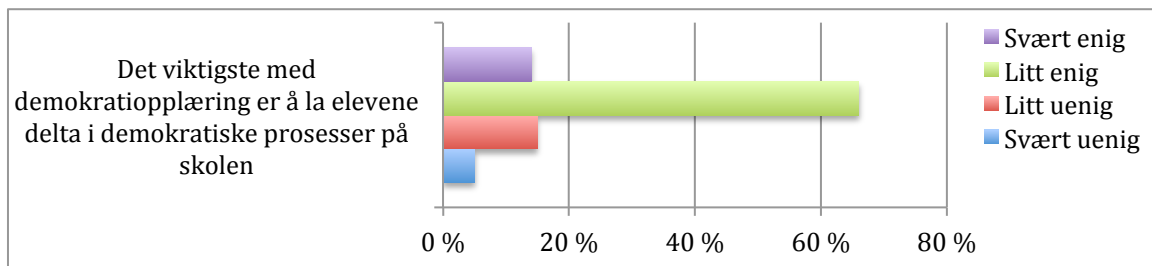
6.3.3 Studentenes oppfatning av hva som er det viktigste med demokratiopplæring

For å ikke lede studentene i en viss retning ble noen av spørsmålene i denne spørsmålsgruppen stilt hver for seg. Jeg ønsket innsikt i studentenes oppfatning av hver av de fem påstandene i figurene under:

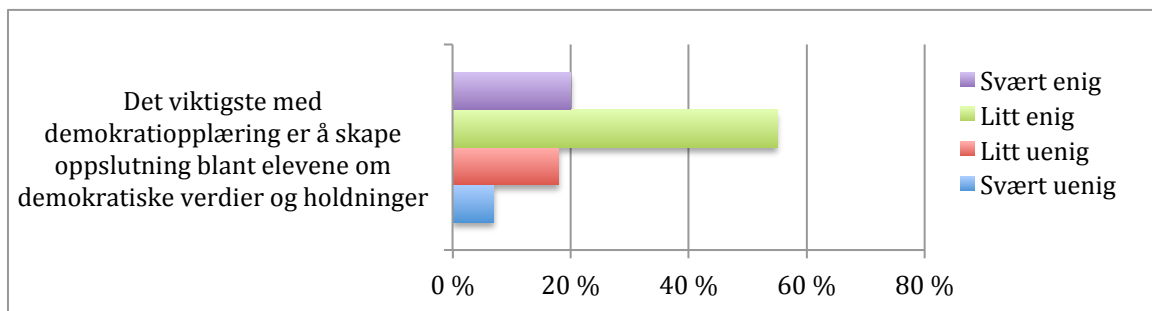
Figur 6.3.3 Studenters oppfatning av viktigheten ved kunnskapsformidling i demokratiopplæringen

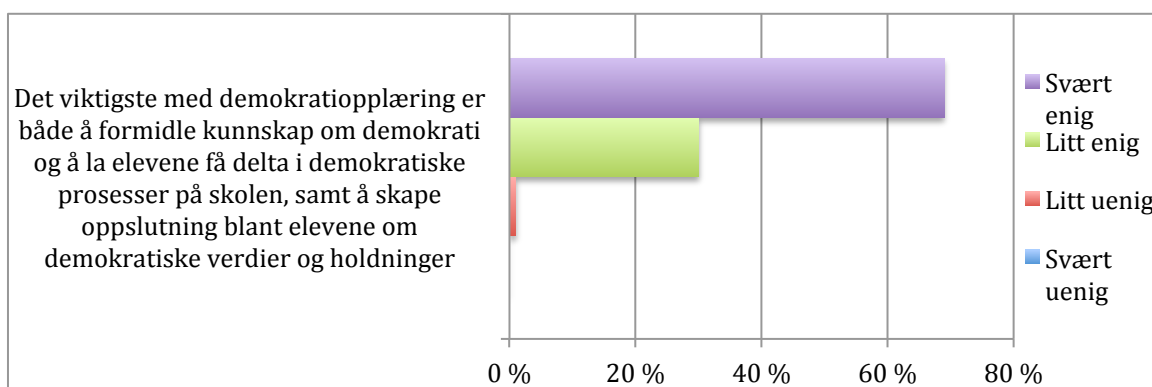
Figur 6.3.3.1 Studenters oppfatning av viktigheten ved å delta i demokratiske prosesser på skolen

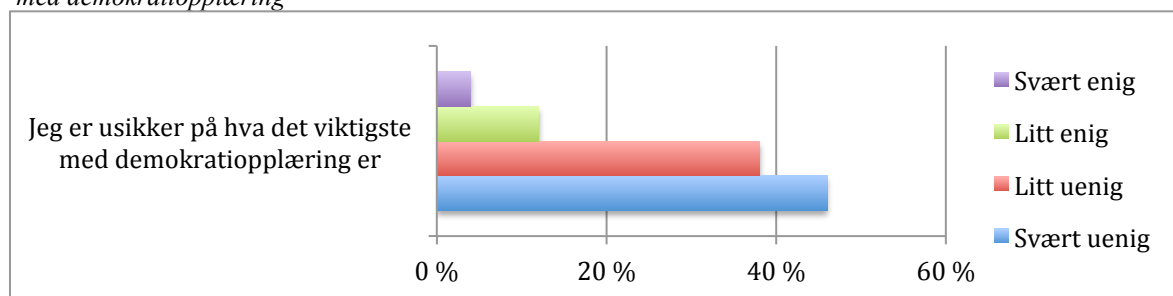
Figur 6.3.3.2 Studenters oppfatning av viktigheten ved å skape oppslutning om demokratiske verdier og holdninger

Figur 6.3.3.3 Studenters oppfatning av viktigheten ved å både formidle kunnskap om demokrati og å la elevene få delta i demokratiske prosesser på skolen, samt å skape oppslutning blant elevene om demokratiske verdier og holdninger

Figur 6.3.3.4 Studenters oppfatning av å være usikker på hva som er det viktigste med demokratiopplæring

Jeg har tidligere poengtert at å kun fremme et *representativt* syn på demokrati, med valg og avstemming som den primære deltakelsesformen, ikke er å praktisere en demokratiopplæring som inviterer elever til bredere og mer direkte deltakelse i samfunnet (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001). Omtrent like mange studenter er *litt enig* som *litt uenig* i at *det viktigste med demokratiopplæring er å formidle kunnskap om demokrati* (figur 6.3.3). 8% av studentene er *svært enig* i denne påstanden. 12% er *svært uenig*. Det virker fornuftig at de fleste hverken er *svært enig* eller *svært uenig* i denne påstanden. Studentene har allerede vist forståelse for skolens dannelsesoppdrag og demokratiopplæring som en integrert del av opplæringen. Dermed er det rimelig å tenke at denne påstanden ikke var helt tilstrekkelig for disse studentene. Blant de som var *svært uenig* i denne påstanden var 7 av 9 samfunnsfagstudenter.

Videre var de aller fleste studentene enten *litt enig* eller *svært enig* i at *det viktigste med demokratiopplæring er å la elevene delta i demokratiske prosesser på skolen* (figur 6.3.3.1). Sammenlignet med studentenes uenighet i den første påstanden viser dette at studentene stort sett har forståelse for opplæring *gjennom* demokrati. Jeg vil støtte dette til Solhaug og Børhaug som argumenterer for at lærere og skoler bør være bevisst på hvilken måte de velger å undervise og hvilket demokratiperspektiv man ønsker å fremme (Solhaug & Børhaug, 2012). Jeg har tidligere nevnt at deltakelse- utover valgdeltakelse- kan betraktes både som en reaksjon og som et supplement til et representativt demokratiperspektiv (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011).

De fleste studentene viser vilje til opplæring *gjennom* demokrati, som gjenspeiler et deltakerdemokratisk perspektiv i opplæringen. Når elever får delta i samfunnsaktiviteter, og debatter om aktuelle og kontroversielle spørsmål, reflekteres et deltakende syn på demokrati, utover den enkle valgundervisningen. I følge Solhaug og Børhaug vil dette kunne stimulere til

demokratisk deltakelse i samfunnet (Solhaug & Børhaug, 2012). Det kan virke som de fleste studentene er av samme oppfatning.

Som nevnt skriver Koritzinsky at for å få et demokrati til å fungere er det avhengig av en rekke faktorer, og ingen av dem er tilstrekkelige i seg selv, men de er likevel nødvendige (Koritzinsky T., 2014). I tillegg til å ha kjennskap til det demokratiske systemet, politiske partier og demokratiske arbeidsmåter, må elevene få demokratisk kompetanse gjennom deltakende praksis (Lønstad, 2008). Igjen vil jeg nevne Deweys demokratibegrep som støtter demokrati som mer enn en form for styre, men også nærværende livsform som preges av samtale og fellesskap. Dewey løfter frem forståelsen av at menneskets sosiale natur i tråd med felles interesser, og ulike former for avhengighet, skaper et behov for å løse felles oppgaver (Gjengitt i Solhaug & Børhaug, 2012). Basert på funnene mine vil jeg med dette på nytt argumentere for at et *deltakerdemokratisk* perspektiv sammen med et *deliberativt* perspektiv, kan bidra til en fruktbar opplæring *om, gjennom, for og til* demokrati.

Basert på studentenes besvarelser kan det virke som de også deler samme oppfatning. Til tross for at til sammen 25% av studentene enten var *litt uenig* eller *svært uenig* i at *det viktigste med demokratiopplæring er å skape oppslutning blant elevene demokratiske verdier og holdninger* (figur 6.3.3.2), var omtrent alle studentene *litt-* eller *svært enig* i påstanden: *det viktigste med demokratiopplæring er både å formidle kunnskap om demokrati og å la elevene få delta i demokratiske prosesser på skolen, samt å skape oppslutning blant elevene om demokratiske verdier og holdninger* (figur 6.3.3.3). Dette tyder igjen på at studentene i svært stor grad viser vilje til å praktisere en opplæring *om, gjennom, for og til* demokrati basert på et bredt kunnskaps- og læringssyn.

6.4 Forskningsspørsmål 4: *Hvordan oppfatter studentene grunnskolelærerutdanningens bidrag til deres kompetanse til å utføre opplæring om, gjennom, for og til demokrati?*

Dette er et svært omfattende forskningsspørsmål. Det søker å få svar på hvordan studentene opplever utdanningens bidrag til både kunnskaper, demokratiske verdier og holdninger, i tillegg til ferdigheter. Det har vært svært viktig å kartlegge i hvilken grad de opplever at praksisopplæringen har bidratt til selve handlingskompetansen. Som med Civic Education Study, og læreres tanker om hva demokratiopplæringen *bør* vektlegge, i forhold til hva den

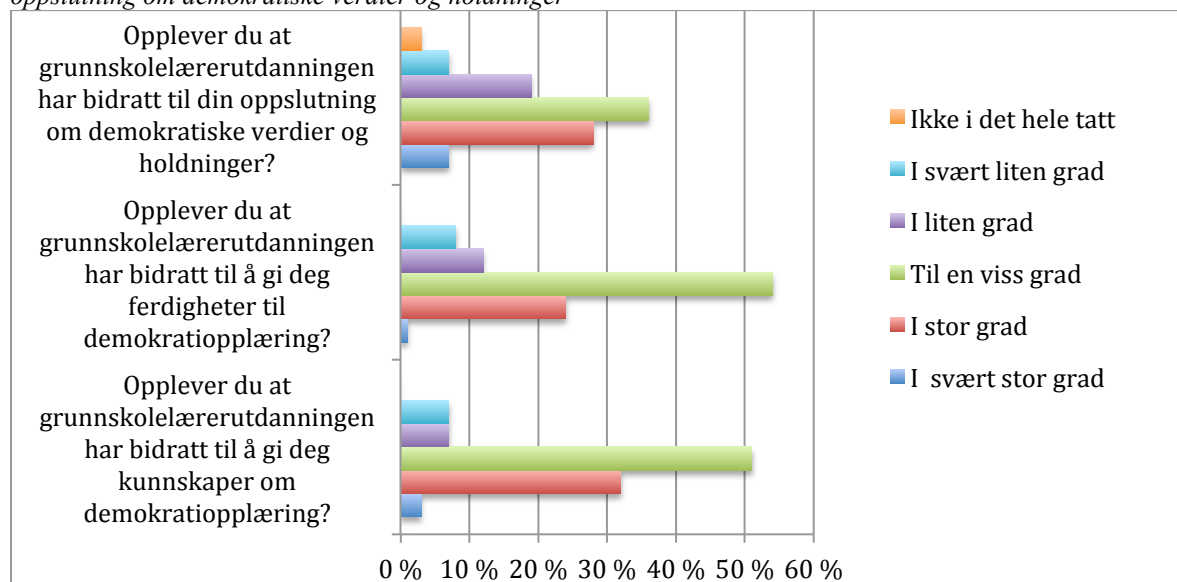

faktisk vektlegger (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001), har det også vært viktig å måle hva studentene mener for opplæringen i grunnskolelærerutdanningen. Det har i tillegg vært interessant å undersøke i hvilken grad studentene har blitt introdusert for Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring.

6.4.1 Studentenes opplevelse av grunnskolelærerutdanningens bidrag til kunnskaper, ferdigheter og oppslutning om demokratiske verdier og holdninger

Studentene ble bedt om å ta stilling til spørsmålene i figur 6.4.1, ved å krysse av for svaralternativene *i svært stor grad*, *i stor grad*, *til en viss grad*, *i liten grad*, *ikke i det hele tatt*:

Figur 6.4.1 Studentenes opplevelse av grunnskolelærerutdanningens bidrag til kunnskaper, ferdigheter og oppslutning om demokratiske verdier og holdninger

I metodekapittelet drøftet jeg fordeler og ulemper med å benytte svaralternativet *til en viss grad* til disse spørsmålene. Det var nærmere halvparten av studentene som valgte dette alternativet, og det er vanskelig å si hvilken vei dette peker mot. Likevel er det viktige indikasjoner som kommer frem av svar på alle tre spørsmålene, og svarene er ikke veldig sprikende. Jeg antar at en grunnskolelærerinstusjon har som mål å tilegne studenter kunnskaper, holdninger og ferdigheter *i stor grad*. Dermed vil alternativet *til en viss grad* mest sannsynlig gi en pekepinn på forbedringspotensial.

Flere studenter opplever at grunnskolelærerutdanningen *i stor grad* har bidratt til *kunnskaper om demokratiopplæring*. Til sammen 35% av studentene opplever dette. 65% av studentene som støttet seg til svaralternativet *til en viss grad*.

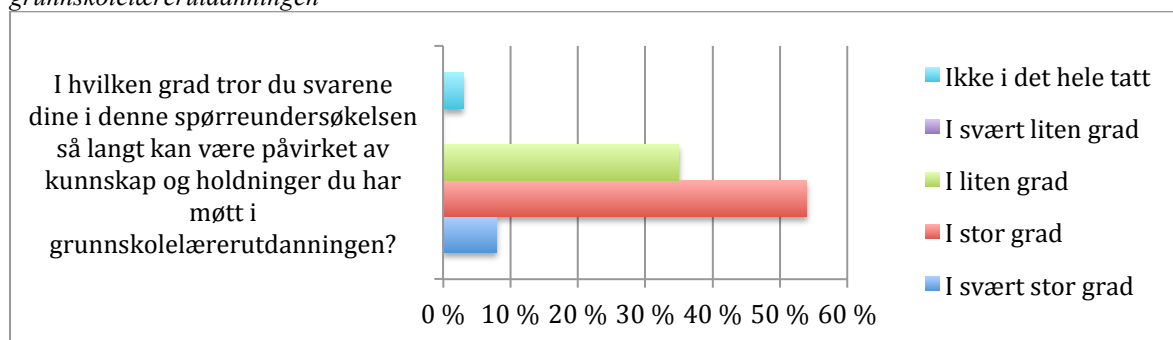
Opplæring *gjennom* demokrati krever at studentene har ferdigheter og handlingskompetanse til å tilrettelegge for dette. 26% av studentene mener at grunnskolelærerutdanningen *i stor grad* har bidratt til *ferdigheter til å utføre demokratiopplæring*, dersom vi slår sammen svaralternativene *i stor grad* og *i svært stor grad*. Det er igjen flest studenter som *til en viss grad* opplever at grunnskolelærerutdanningen har bidratt til dette. Det vil bli interessant å nedenfor måle dette opp mot studentenes oppfatning av praksisopplæringens bidrag. 20% av studentene opplever at grunnskolelærerutdanningen ikke har bidratt noe særlig til deres ferdigheter, dersom vi slår sammen svaralternativene *i liten grad* og *i svært liten grad*. Dette betyr at 70% ikke har svart at grunnskolelærerutdanningen *i stor grad* har bidratt til ferdigheter til demokratiopplæring. Hva er grunnskolelærerutdanningens mål? Er man fornøyd med at studentene kun opplever dette *til en viss grad*?

Når det gjelder grunnskolelærerutdanningens bidrag til studentenes *oppslutning om demokratiske verdier og holdninger* er studentenes opplevelser noe sprikende. 35% av studentene opplever at grunnskolelærerutdanningen bidrar godt til dette dersom vi slår sammen svaralternativene *i stor grad* og *i svært stor grad*. 25% av studentene var ikke like fornøyd dersom vi slår sammen svaralternativene *i liten grad* og *i svært liten grad*. Ved å ta med det siste svaralternativet, *til en viss grad*, betyr dette at 62% av studentene ikke har valgt å svare at grunnskolelærerutdanningen *i særlig stor grad* bidrar til oppslutning om demokratiske verdier og holdninger. Jeg vil påstå at en grunnskolelærerutdanningsinstitusjon burde sikte mot at de fleste studenter opplever alle disse aspektene ved opplæring *om, gjennom for og til* demokrati som gode bidrag til deres kompetanse.

6.4.2 I hvilken grad kan studentenes svar i spørreundersøkelsen være påvirket av kunnskap og holdninger de har møtt i grunnskolelærerutdanningen?

Jeg har som nevnt vært interessert i å la studentene ta stilling til ulike spørsmål og påstander, for så å undersøke i hvilken grad de mener at deres oppfatninger kan være basert på kunnskaper og holdninger fra grunnskolelærerutdanningen. Studentene ble bedt om å ta stilling til spørsmålet i figur 6.4.2, ved å krysse av for svaralternativene *i svært stor grad*, *i stor grad*, *i liten grad*, *i svært liten grad*, *ikke i det hele tatt*:

Figur 6.4.2 Studentenes oppfatning av i hvilken grad svarene deres er påvirket av kunnskap og holdninger fra grunnskolelærerutdanningen

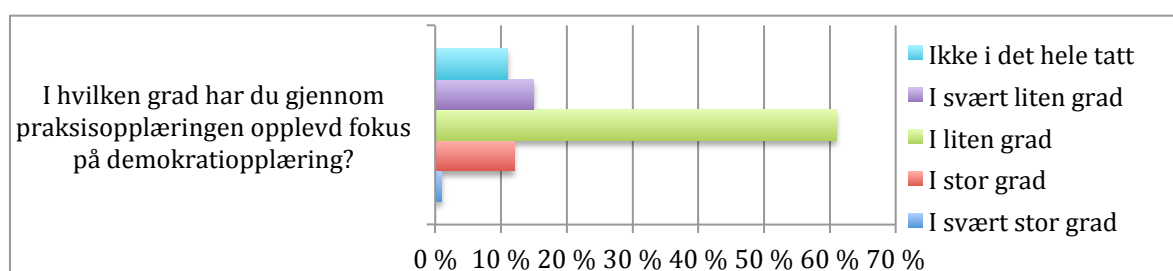

62% av studentene tror at svarene så langt i spørreundersøkelsen *kan* være påvirket av kunnskap og holdninger de har møtt i grunnskolelærerutdanningen, dersom vi slår sammen alternativene *i stor grad* og *i svært stor grad*. 35% av studentene tror at svarene deres *i liten grad* er påvirket av dette. Dette samsvarer med forrige spørsmål (figur 6.4.1, s. 85) hvor 35% av studentene opplevde at grunnskolelærerutdanningen har bidratt til å gi dem kunnskaper om demokratiopplæring. Det samme gjelder 35% av studentene som opplevde at grunnskolelærerutdanningen hadde bidratt til deres oppslutning om demokratiske verdier og holdninger.

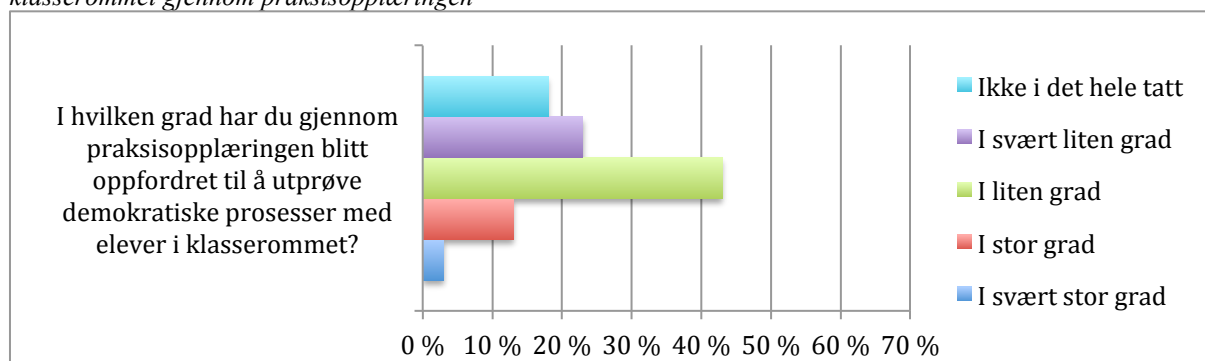
6.4.3 Studentenes oppfatning av praksisopplæringens bidrag til deres kompetanse til å utføre demokratiopplæring

Praksisopplæringen skal bidra til studentenes ferdigheter og handlingskompetanse. I følge Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene skal praksisopplæringen betraktes som en læringsarena på lik linje med annen undervisning ved lærestedene (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Studentene ble bedt om å svare på spørsmålene i figur 6.4.3 og figur 6.4.3.1:

Figur 6.4.3 Studentenes oppfatning av fokus på demokratiopplæring i praksisopplæringen

Figur 6.4.3.1 Studentenes oppfatning av å ha blitt oppfordret til å utprøve demokratiske prosesser i klasserommet gjennom praksisopplæringen

Studentenes erfaringer fra praksisopplæringen er oppsiktsvekkende. Deres erfaringer samsvarer ikke med hva studentene skal ha kompetanse til etter endt utdanning hvis vi ser på skolens plikt til demokratiopplæring. Dersom vi slår sammen svaralternativene *i liten grad* og *i svært liten grad* er det hele 76% av studentene som ikke har opplevd fokus på demokratiopplæring i praksisopplæringen. I tillegg er det 11% av studentene som *ikke i det hele tatt* har opplevd fokus på dette. Sagt med andre ord betyr dette at kun 13% av studentene har opplevd fokus på demokratiopplæring etter endt praksisopplæring. 7 av 10 studenter som har opplevd fokus på demokratiopplæring er samfunnsfagstudenter. Basert på studentenes svar *kan* dette bety at de aller fleste studentene ikke har tilegnet seg ferdigheter til å utføre demokratiopplæring gjennom utdanningen.

Når det gjelder føringer for praksisopplæring i den lokale fagplanen nevnes det at PEL har et særskilt ansvar for å integrere teori og praksis, slik at utdanningen fremstår som en helhet. Basert på studentenes opplevelser tyder disse funnene på at dette ikke har blitt lagt til rette for i særlig stor grad. Én ting er å oppleve fokus på demokratiopplæring i praksisopplæringen. Men for å tilegne seg ferdigheter er det enda viktigere å få utprøve demokratiske prosesser i klasserommet. Basert på studentenes svar er det kun 16% av studentene som har blitt oppfordret til å utprøve demokratiske prosesser med elever i klasserommet, dersom vi slår sammen svaralternativene *i stor grad* og *i svært stor grad*. Det betyr at 84% av studentene som deltok i denne spørreundersøkelsen aldri har blitt oppfordret til å utprøve dette. Er man da kvalifisert til å utføre skolens demokratioppdrag som nyutdannet lærer? Og hvem sitt ansvar er dette dersom grunnskolelærerutdanningene ikke legger til rette for et helt essensielt kompetansebidrag, nemlig ferdighetene?

Praksisopplæringen er et svært viktig kompetansebidrag, på lik linje med annen undervisning ved lærestedene. 9 av 12 studenter som har blitt oppfordret til å utføre demokratiske prosesser med elever i klasserommet, er også samfunnsfagstudenter. Alle studenter bør få mulighet til å utprøve dette i praksisperiodene, særlig i regi av PEL-faget som det samlede faget i utdanningen.

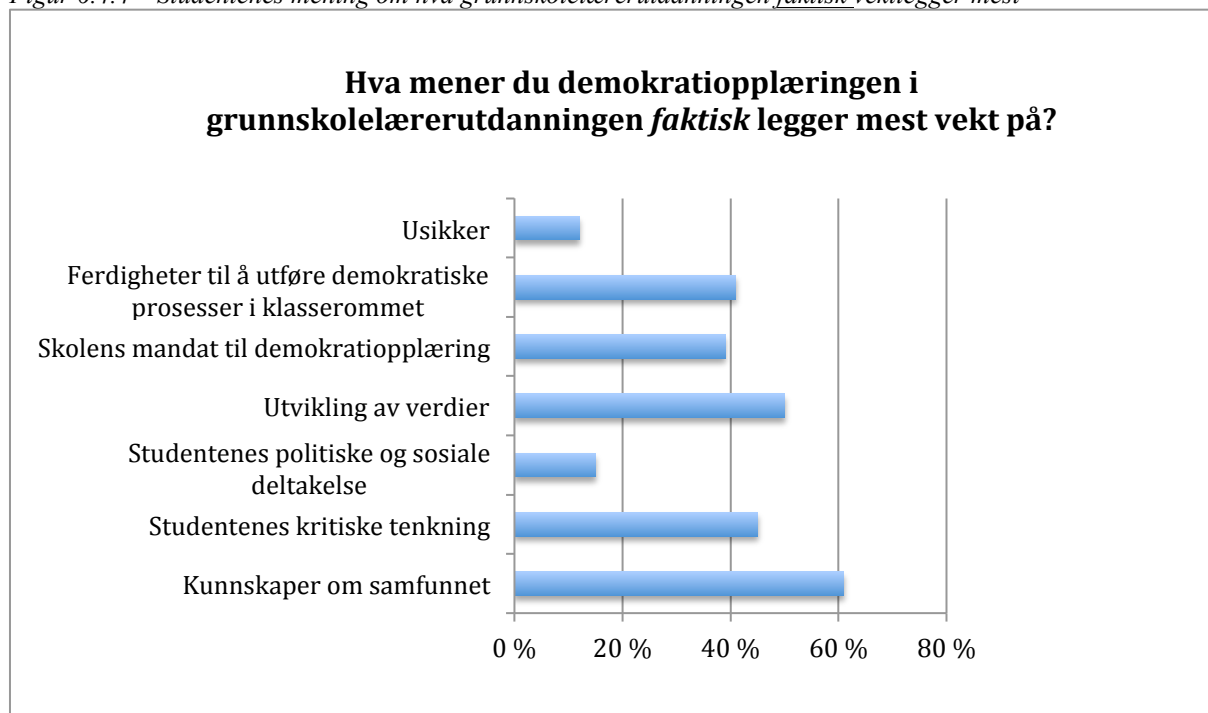
Likevel skal jeg ikke fraskrive eksempelvis norskfaget sitt viktige, eksplisitte ansvar. I følge de nasjonale retningslinjene skal norskstudenter som nevnt kunne se faget i et større danningperspektiv og undervisningen som en del av opplæring i et aktivt deltakerdemokrati (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Dette blir vanskelig dersom det er et såpass stort gap mellom teori og praksis, slik det kommer frem av disse funnene.

På den ene siden kan man si at grunnskolelærerutdanningen kun er en *grunnutdanning*, og at lærerkompetansen skal utvikles videre gjennom veiledning av nyutdannede lærere, praktisk yrkesutøvelse, kollegialt samarbeid og videreutdanning (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Men på den andre siden blir dette vanskelig dersom man faktisk ikke har et grunnlag å utvikle videre. Ja, grunnskolelærerutdanningen er en grunnutdanning, men da må det legges til rette for at studentene får med seg det grunnleggende for å utvikle kompetansen videre.

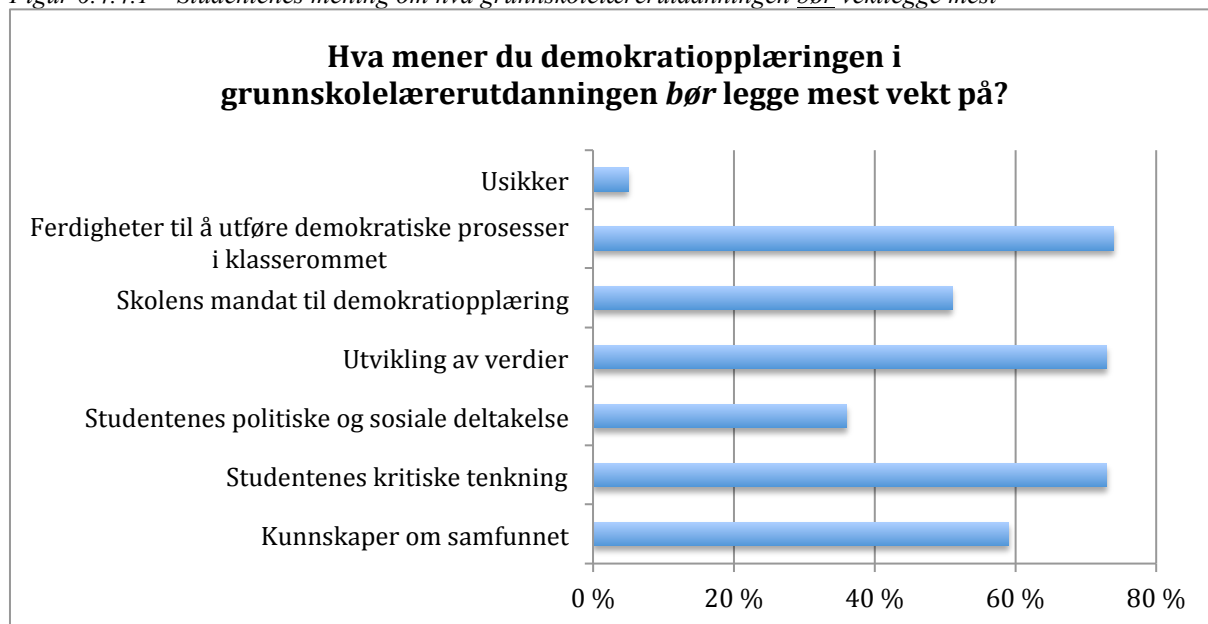
6.4.4 Studentenes meninger om hva demokratiopplæringen *faktisk* legger mest vekt på i utdanningen, kontra hva de mener den *bør* legge mest vekt på

I figur 6.4.4 ser vi at studentene ble bedt om å ta stilling til hva de mener demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningens *faktisk* legger mest vekt på, for så å krysse av for hva de mener den *bør* vektlegge mest (figur 6.4.4.1). De kunne krysse av for så mange svaralternativer de ønsket.

Figur 6.4.4 Studentenes mening om hva grunnskolelærerutdanningen faktisk vektlegger mest

Figur 6.4.4.1 Studentenes mening om hva grunnskolelærerutdanningen bør vektlegge mest

61% av studentene mener demokratiopplæringen legger mest vekt på *kunnskaper om samfunnet*. Litt færre mener dette er noe grunnskolelærerutdanningen *bør* legge mest vekt på. Deretter mener halvparten av studentene at det blir lagt mest vekt på *utvikling av verdier*. Dette samsvarer med figur 6.4.2 (s. 87) og spørsmålet; *i hvilken grad tror du svarene dine i denne undersøkelsen så langt kan være påvirket av kunnskap og holdninger du har møtt i*

grunnskolelærerutdanningen? Hele 72% mener at grunnskolelærerutdanningen *bør* legge mest vekt på *utvikling av verdier*.

40% av studentene mener grunnskolelærerutdanningen legger mest vekt på *ferdigheter til å utføre demokratiske prosesser i klasserommet*. Dette er interessant ettersom det kun var 16% som i praksisopplæringen hadde blitt oppfordret til å utprøve demokratiske prosesser i klasserommet. Man kan stille spørsmål til om studentene er usikker på hva begrepet *ferdigheter* innebærer, noe jeg ikke klandrer dem for når det var såpass få som hadde blitt oppfordret til å utprøve demokratiske prosesser i praksisdelen av utdanningen. I figur 6.4.1 (s.85) kom det også frem at kun 26% *i stor grad* opplever at grunnskolelærerutdanningen har bidratt til *ferdigheter til demokratiopplæring*. Hvorfor disse svarene er noe sprikende hadde vært interessant å undersøkt nærmere dersom spørreundersøkelsen ikke bestod av anonyme besvarelser. Likevel er det 74% som mener grunnskolelærerutdanningen *bør* legge mest på dette. Dette er 34% flere enn de som mener grunnskolelærerutdanningen *faktisk* vektlegger dette mest.

Når det gjelder *skolens mandat til demokratiopplæring* er det 40% som mener at dette er noe grunnskolelærerutdanningen legger mest vekt på. 51% mener at grunnskolelærerutdanningen *bør* legge mest vekt på dette. I tillegg er det flere studenter som mener utdanningen *bør* legge mest vekt på *studentenes politiske og sosiale deltakelse*. Det er dette alternativet som kommer ”dårligst” ut i begge diagrammene. Det hadde vært interessant å fått noen begrunnelser for dette. Studentenes kritiske tenkning er det også flere som savner. 46% av studentene mener grunnskolelærerutdanningen *faktisk* legger mest vekt på dette, mens 73% mener dette er noe grunnskolelærerutdanningen *bør* legge mest vekt på.

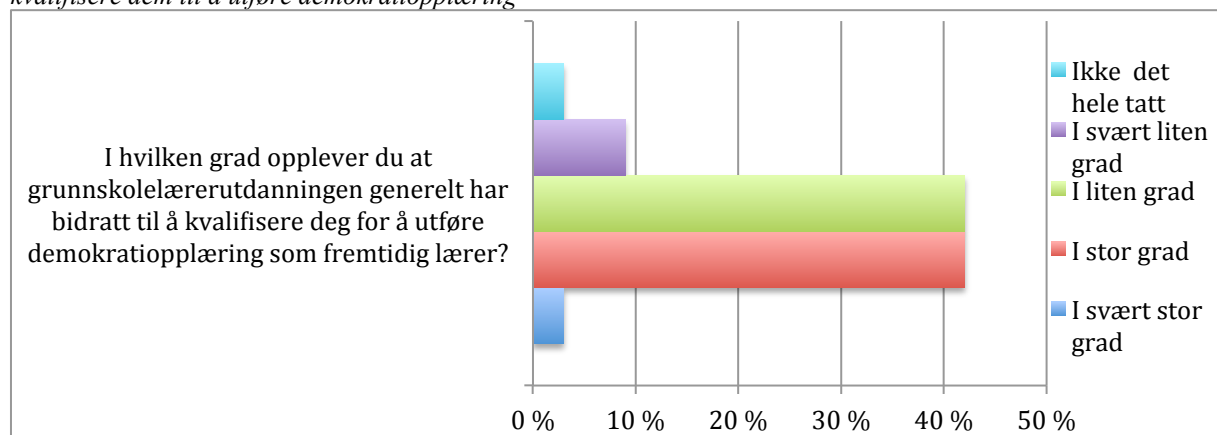
Basert på studentenes svar virker det som de er bevisst på hva som er viktig å legge mest vekt på i demokratiopplæringen. Studentenes forståelse rundt dette viser et større potensial til en god demokratiopplæring, enn hva grunnskolelærerutdanningens bidrag *faktisk* er, basert på studentenes oppfatning. Det er mye samsvar mellom disse funnene og funn fra Civic-undersøkelsen (2001). Lærerne fra Civic-undersøkelsen mente også at demokratiopplæring *bør* fokusere mest på *elevens kritiske tenkning, elevens sosiale og politiske deltakelse*, samt *utvikling av demokratiske verdier* (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001). Det var derimot flere lærere fra Civic-undersøkelsen, enn studenter fra min spørreundersøkelse, som mente at fokus på *elevens sosiale og politiske deltakelse* var viktig.

I tillegg var det et større sprik mellom lærernes oppfatning av fokus på *kunnskaper om samfunnet* kontra studentenes. Kun 7% av disse lærerne mente at demokratiopplæring *bør* legge hovedvekt på kunnskapsformidling. Likevel er både lærerne fra Civic-undersøkelsen, og studentene som besvarte min spørreundersøkelse, enige om at kunnskap *om* demokrati primært er læringsutbyttet, til tross for at de alle mener hovedvekten burde være *gjennom* erfaring med demokratiske prosesser og utvikling av demokratiske holdninger og verdier *for* demokrati (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001).

6.4.5 I hvilken grad opplever studentene at grunnskolelærerutdanningen generelt har bidratt til å kvalifisere dem for å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere?

Etter å ha blitt stilt opptil flere spørsmål og blitt bedt om å ta stilling til ulike påstander, ble studentene bedt om å svare på et mer generelt spørsmål ved å krysse av for svaralternativene *i svært stor grad, i stor grad, i liten grad, i svært liten grad, ikke i det hele tatt*:

Figur 6.4.5 Studentenes opplevelse av i hvilken grad grunnskolelærerutdanningen generelt har bidratt til å kvalifisere dem til å utføre demokratiopplæring

51% opplever *i liten grad* at grunnskolelærerutdanningen generelt har bidratt til å kvalifisere dem til å utføre demokratiopplæring som fremtidig lærer, dersom vi slår sammen svaralternativene *i liten grad* og *i svært liten grad*. Til sammen 45% opplever derimot at grunnskolelærerutdanningen *i stor grad* generelt har bidratt til dette. Som tendenser vi har sett tidligere kommer det frem at det er samfunnsfagstudentene som opplever størst læringsutbytte. 27 av 31 studenter som i valgte svaralternativet *i stor grad* er samfunnsfagstudenter, og det samme gjelder samtlige studenter som valgte svaralternativet *i svært stor grad*.

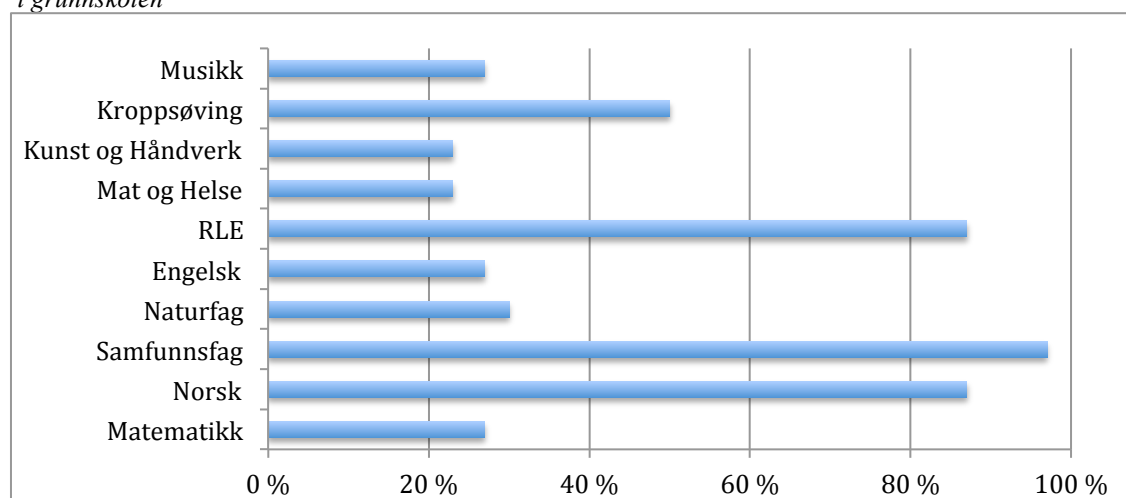
6.5 Forskningsspørsmål 6: *Hva er foreleseres meninger om eget og andres fags betydning for demokratiopplæring?*

Et hovedargument for å bruke forelesere som kilder, i tillegg til studenter, er å kunne sammenligne disse for å skape et bredest mulig bilde av hva som skjer i grunnskolelærerutdanningen når det gjelder kompetansebidraget til å utføre demokratiopplæring. Jeg skal nå besvare oppgavens to siste forskningsspørsmål med funn fra forelesernes spørreundersøkelse. Underveis vil jeg sammenligne disse svarene med funn fra studentenes spørreundersøkelse.

6.5.1 Foreleseres oppfatning av hvilke fag i grunnskolen og grunnskolelærerutdanningen som er de viktigste i demokratiopplæringen

Foreleserne har også tatt stilling til hvilke fag i *grunnskolen* de oppfatter som de viktigste i demokratiopplæringen. På samme måte som studentene fikk foreleserne mulighet til å sette så mange kryss de ønsket.

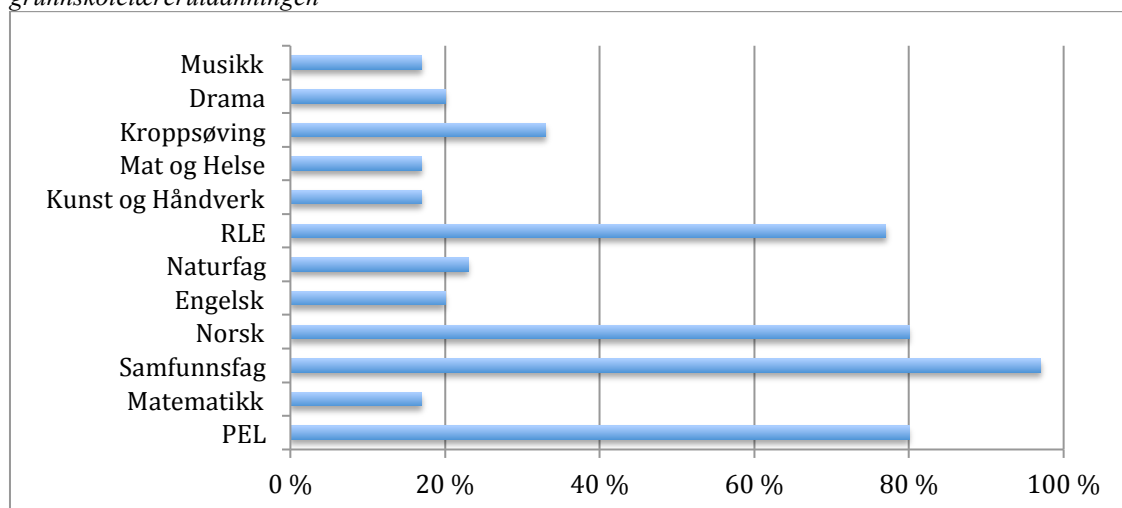
Figur 6.5.1 *Foreleseres oppfatning av hvilke fag som er viktigst for demokratiopplæringen i grunnskolen*

Figur 6.5.1 viser at studentene og foreleserne er ganske enige (se figur 6.3.2, s. 79). Den største forskjellen gjelder engelskfaget, som 50% av studentene mener er et av de viktigste fagene. Her var det noe mindre oppslutning fra foreleserne. Utenom det har studentene og foreleserne stort sett samme meninger om hvilke fag i grunnskolen som er viktige for demokratiopplæringen. Samfunnsfag, RLE og Norsk er fag både studenter og forelesere anser som svært viktige. Men i samsvar med studentene er det få forelesere som mener Matematikk er et viktig fag i demokratiopplæringen, til tross for at både Kunnskapsløftet og Nasjonale

retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene eksplisitt skriver at faget er viktig for demokratiopplæringen. Figur 6.5.1.1 viser forelesernes svar på hvilke fag i *grunnskolelærerutdanningen* de anser som de viktigste i demokratiopplæringen:

Figur 6.5.1.1 Foreleseres oppfatning av hvilke fag som er viktigst for demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen

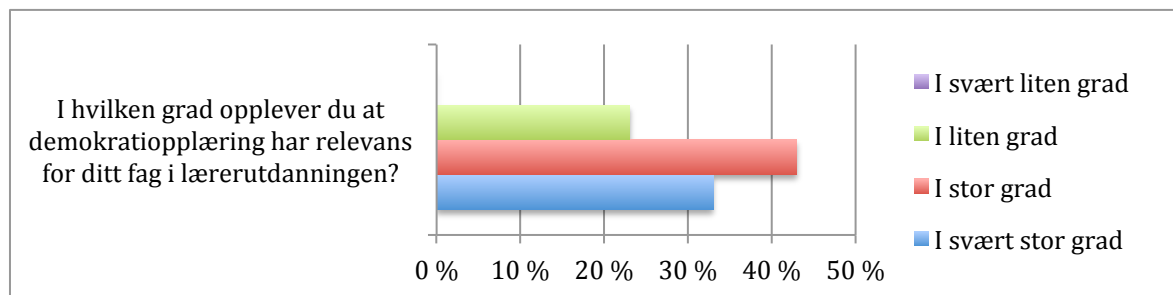
3 av 4 forelesere i Matematikk har krysset av for at dette er et av de viktigste fagene i grunnskolen. Derfor er det tankevekkende at kun én foreleser i Matematikk mener at dette er et av de viktigste fagene i grunnskolelærerutdanningen for studentenes kompetanse til demokratiopplæring. Det skal være sagt at 80% av foreleserne mener PEL er et av de viktigste fagene i grunnskolelærerutdanningen for studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Det er likevel vanskelig å tro at det er meningen at PEL-faget skal stimulere til forståelse for formålet med Matematikk når det gjelder demokratiopplæring. Hva er grunnen til at både forelesere og studenter synes fag i grunnskolen er viktige for demokratiopplæringen, men ikke for studentenes kompetanse gjennom grunnskolelærerutdanningen? Det samme gjelder forelesernes mening om fagene Kroppsøving, Mat og Helse, Norsk og Musikk. Er det fordi man oppfatter at dette er den enkelte skoles ansvar å legge til rette for? Eller tillegger man PEL-faget alt ansvaret? Dette har jeg dessverre ingen funn som kan besvare.

6.5.2 Foreleseres tanker om eget fags betydning for demokratiopplæringen

For å få bedre innsikt i forelesernes tanker om eget og andres fags betydning for demokratiopplæring, ble foreleserne også bedt om å ta stilling til i hvilken grad de opplever at

demokratiopplæring har relevans for deres eget fag, ved å krysse av for svaralternativene *i svært stor grad, i stor grad, i liten grad, i svært liten grad, ikke i det hele tatt*:

Figur 6.5.2. Foreleseres opplevelse av i hvilken grad sitt fag er relevant for demokratiopplæring

33% av foreleserne opplever at demokratiopplæring i *svært stor grad* har relevans for sitt fag i grunnskolelærerutdanningen. Blant disse er det 3 av 7 forelesere i PEL, 4 av 4 foreleserne som deltok fra Samfunnsfag, 1 av 4 forelesere i Matematikk, 2 av 6 forelesere i Kroppsøving, 1 av 5 forelesere i Norsk og 1 av 3 forelesere i RLE. Det hadde selvsagt vært mer klargjørende dersom enda flere forelesere hadde deltatt i spørreundersøkelsen. Likevel gir dette resultatet spennende indikasjoner. Først og fremst er det interessant at ikke alle foreleserne i PEL anser demokratiopplæring som relevant for sitt fag i like stor grad. Jeg vil igjen nevne at hele 78% av studentene mener dette faget er svært viktig for studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring. 80% av foreleserne mener det samme.

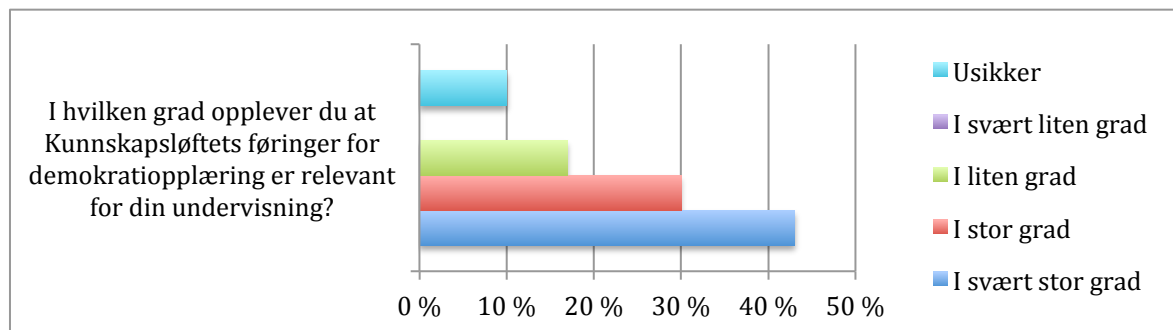
Av respondentene som *i stor grad* opplever at demokratiopplæring har relevans for sitt fag var forelesere fra RLE, Kroppsøving, Engelsk, Matematikk og Norsk representert. Det er likevel interessant at det er såpass motstridende oppfatninger om dette innad i fagkretsen. Både når det gjelder foreleserne i Kroppsøving og Matematikk er det like mange som mener demokratiopplæring har relevans for faget, som de som mener demokratiopplæring *i liten grad* har relevans for faget. Det kan virke som det er tendenser til ansvarsfraskrivelse og usikkerhet rundt hvilke fag som skal bidra til studentenes nødvendige kompetanse for demokratiopplæring.

6.5.3 Foreleseres oppfatning av Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring

Vi har sett at de fleste foreleserne har relativ god kjennskap til Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring i skolen. Foreleserne ble også bedt om å ta stilling til spørsmålet i figuren

under ved å krysse av for *i svært stor grad, i stor grad, i liten grad, i svært liten grad, ikke i det hele tatt*:

Figur 6.5.3 Foreleseres opplevelse av i hvilken grad Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring er relevant for sin undervisning

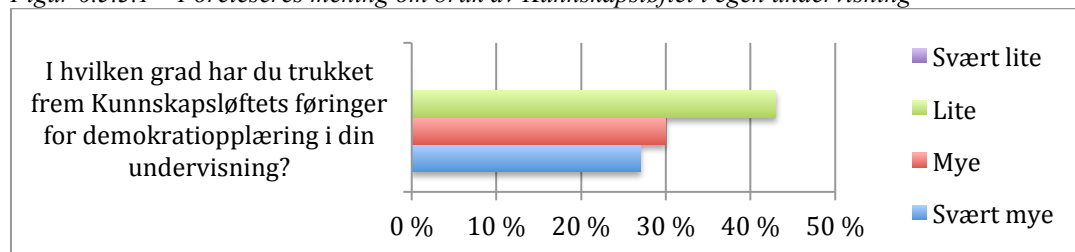
43% av foreleserne opplever at kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring *i svært stor grad* er relevant for deres undervisning. Sammenlignet med forrige spørsmål er dette interessant. 10% som ikke mente demokratiopplæring har relevans for sitt fag, mener Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring likevel er relevant for sin undervisning. Det kan hende dette er forelesere som ikke opplever Nasjonale retningslinjer for fag i grunnskolelærerutdanningene som dekkende for formålet med demokratiopplæring, men som likevel mener Kunnskapsløftets føringer er relevant for sin undervisning. Dette blir å spekulere, men det er interessant. Et annet tankevekkende funn er at 10% er usikre på om Kunnskapsløftets føringer er relevant for sitt fag. Dette tyder på at man ikke har god nok kjennskap til læreplanens føringer, særlig når det gjelder Den generelle delen av læreplanen.

16% av foreleserne opplever ikke at Kunnskapsløftets føringer er relevant for deres undervisning, til tross for at de har kjennskap til Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring. Betyr dette at man ikke har god nok kjennskap til den generelle læreplanens funksjon? Jeg vil gjerne spekulere i om dersom den generelle læreplanen var mer synlig i fagenes formål, ville man da opplevd denne som relevant for sitt fag? Er det mulig vi er blitt for fagorienterte i dagens press fra offentlige kartlegginger og nasjonale prøver?

For å avrunde sammenligningen mellom Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring, og foreleseres oppfatning av hvilken relevans dette har for eget fag, har jeg forsøkt å få innsikt i hvor stor grad forelesere faktisk bruker læreplanen i sin undervisning. Studentene har

svart på i hvilken grad de har blitt introdusert for Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring, og dette er et spennende sammenligningsgrunnlag.

Figur 6.5.3.1 Foreleseres mening om bruk av Kunnskapsløftet i egen undervisning

43% av foreleserne som deltok i spørreundersøkelsen har i liten grad trukket frem Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring i sin undervisning. Dette er i samsvar med studentenes svar, hvor det kom frem at ca. halvparten ikke mener de har blitt introdusert for læreplanverkets føringer for demokratiopplæring (se figur 6.3.1.1 s. 78). 30% av foreleserne har trukket føringene frem *mye*, og 27% har trukket disse frem *svært mye*. Blant disse er forelesere fra Samfunnsfag, PEL, RLE, og eneste foreleser fra Engelsk, høyest representert. Det er flere forelesere fra Kroppsøving som mener de har trukket frem læreplanverkets føringer for demokratiopplæring, enn forelesere fra Norsk og Matematikk.

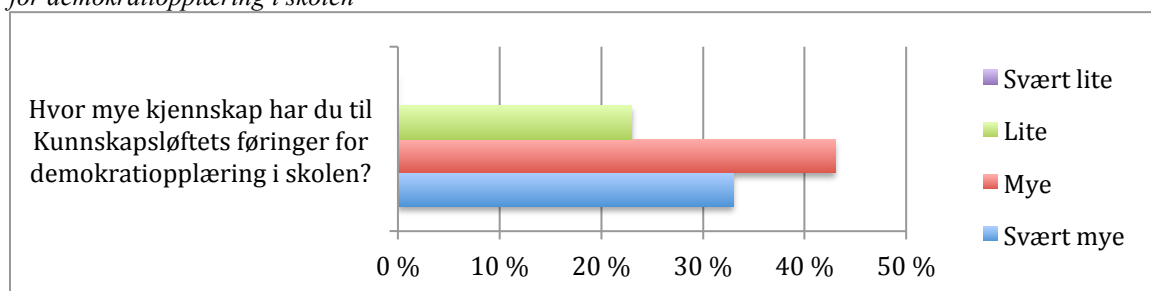
6.6 Forskningsspørsmål 5: *Hva er foreleseres oppfatning av hva grunnskolelærerutdanningen gjør for å kvalifisere studenter til å utføre demokratiopplæring? Hvordan bidrar de til studentenes kompetanse?*

Dette er også et omfattende forskningsspørsmål. For å forsøke å gi svar på dette ble foreleserne bedt om å ta stilling til flere ulike spørsmål og påstander omkring formålet med demokratiopplæring i grunnskolen, og deres oppfatning av grunnskolelærerutdanningens bidrag til studentenes kompetanse.

6.6.1 Forelesernes oppfatning av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen

Først og fremst ble forelesere bedt om å ta stilling til spørsmålet i figur 6.6.1, ved å krysse av for svaralternativene *svært mye*, *mye*, *lite*, *svært lite*:

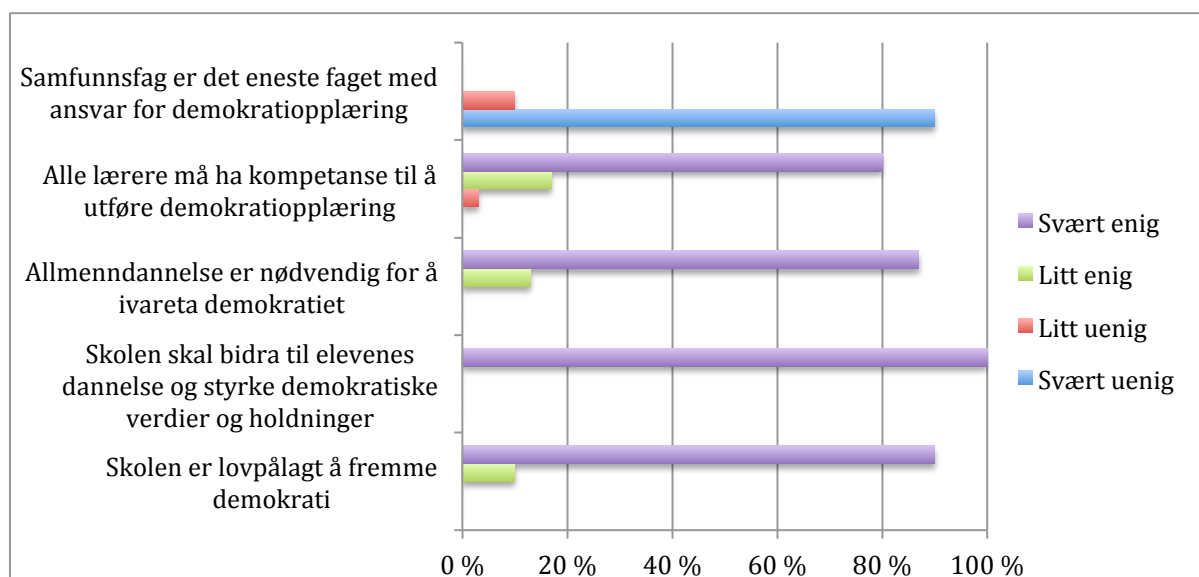
Figur 6.6.1 Foreleseres oppfatning av egen kjennskap til Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring i skolen

Det er først og fremst interessant at 23% av foreleserne har lite kjennskap til Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring. Blant disse er både forelesere fra Norsk, Matematikk og RLE representert. Kan dette gjenspeile funnene hvor det ikke var samsvar mellom foreleserne innad i faggruppene? 77% av foreleserne har likevel mye kjennskap til Kunnskapsløftets føringer dersom vil slå sammen svaralternativene *mye* og *svært mye*. Det samme gjelder alle foreleserne i PEL-faget. Da er det tankevekkende at såpass mange forelesere ikke mener dette er relevant for sitt fag. Er forelesernes oppfatning basert på vage føringer fra de nasjonale retningslinjene?

I figur 6.6.1.1 ser vi at foreleserne ble bedt om å ta stilling til de samme påstandene som studentene (se figur 6.3.1, s. 76):

Figur 6.6.1.1 Foreleseres oppfatning av formålet med demokratiopplæring i grunnskolen

Foreleserne er stort sett enige om formålet med demokratiopplæring. Dersom vi slår sammen svaralternativene *litt enig* og *svært enig* er alle foreleserne *enig* i at *skolen er lovpålagt å*

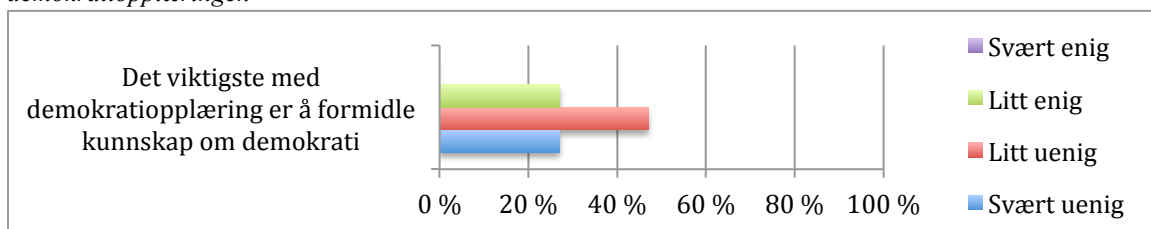
fremme demokrati. Det samme gjelder påstanden *skolen skal bidra til elevenes dannelse og styrke demokratiske verdier og holdninger*, og påstanden *allmenndannelse er nødvendig for å ivareta demokratiet*.

Sammenlignet med studentenes svar virker foreleserne noe tryggere på skolens formål med demokratiopplæring. Det er likevel stort sett samsvar mellom studentenes oppfatning og forelesernes oppfatning når det gjelder de ulike påstandene. Den ”største” forskjellen var oppfatninger om påstanden *Samfunnsfag er det eneste faget med ansvar for demokratiopplæring*. Studentene var i større grad usikker på dette enn foreleserne. Men alt i alt viser både foreleserne og studentene god innsikt og forståelse for formålet med demokratiopplæring i grunnskolen.

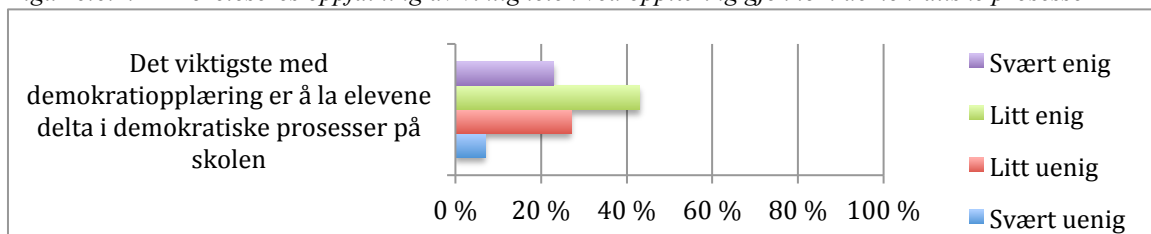
6.6.2 Forelesernes oppfatning av hva som er det viktigste med demokratiopplæring

På samme måte som studentene ble foreleserne bedt om å ta stilling til påstander om hva som er det viktigste med demokratiopplæring. Se figurene under:

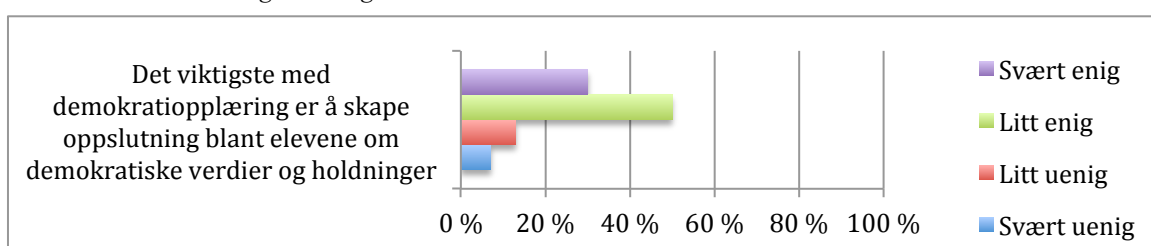
Figur 6.6.2 Foreleseres oppfatning av viktigheten ved kunnskapsformidling som del av demokratiopplæringen

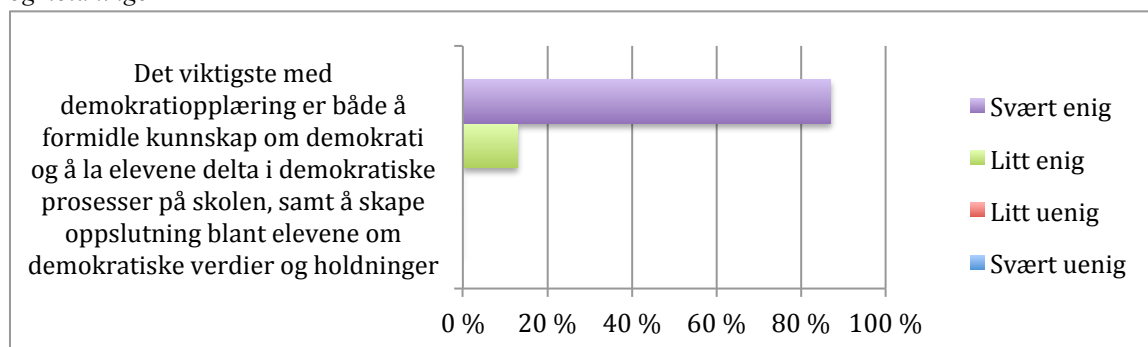
Figur 6.6.2.1 Foreleseres oppfatning av viktigheten ved opplæring gjennom demokratiske prosesser

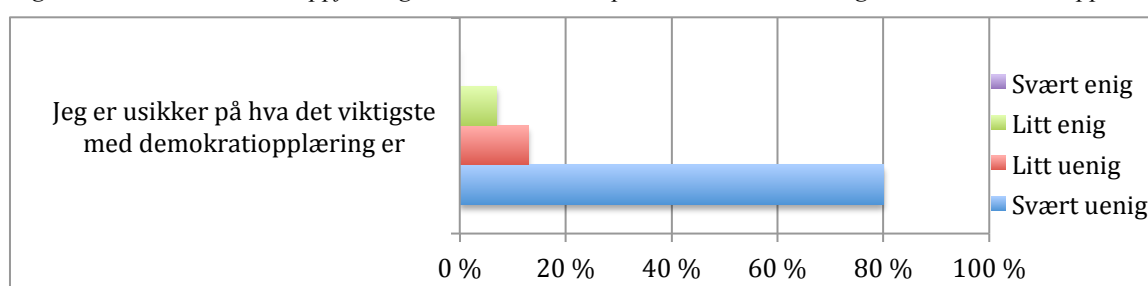
Figur 6.6.2.2 Foreleseres oppfatning av å viktigheten av å skape oppslutning blant elevene om demokratiske verdier og holdninger

Figur 6.6.2.3 Foreleseres oppfatning av viktigheten av å formidle kunnskap om demokrati, og å la elevene delta i demokratiske prosesser på skolen, samt å skape oppslutning blant elevene om demokratiske verdier og holdninger

Figur 6.6.2.4 Forelesers oppfatning av å være usikker på hva som er det viktigste med demokratiopplæring

Foreleserne, som studentene, viser god forståelse for skolens danningsoppdrag og formålet med demokratiopplæring. Det er vanskelig å si noe om hvorfor de fleste hverken er *svært enig* eller *svært uenig* i eksempelvis påstanden *det viktigste med demokratiopplæring er å formidle kunnskap om demokrati*. Men det kan virke fornuftig at flere ikke er tilfredsstilt med dette når man ser svarene på påstanden *det viktigste med demokratiopplæring er både å formidle kunnskap om demokrati og å la elevene få delta i demokratiske prosesser på skolen, samt å skape oppslutning blant elevene om demokratiske verdier og holdninger*. Til denne påstanden var det flere forelesere som støttet seg til svaralternativet *svært enig* enn studentene (se figur 6.3.3.3, s. 82). Dette er kanskje naturlig ettersom det tross alt er foreleserne som skal tilegne studentene kunnskap, innsikt og forståelse.

Færre forelesere enn studenter er usikre på hva det viktigste med demokratiopplæring er. Her var det 38% av studentene som var *litt uenig* i påstanden *jeg er usikker på hva det viktigste med demokratiopplæring er*, i motsetning til 13% av foreleserne. Det er nok naturlig at studentene er mer usikre enn foreleserne. Likevel synes jeg det er tankevekkende at en del grunnskolelærerutdannere faktisk er usikre på skolens plikt. Da er det ikke unaturlig at studentene også viser usikkerhet. Dessverre deltok ikke nok forelesere for å kunne si noe om samsvar mellom studenter og forelesere med bakgrunn fra samme fag. Men de fleste

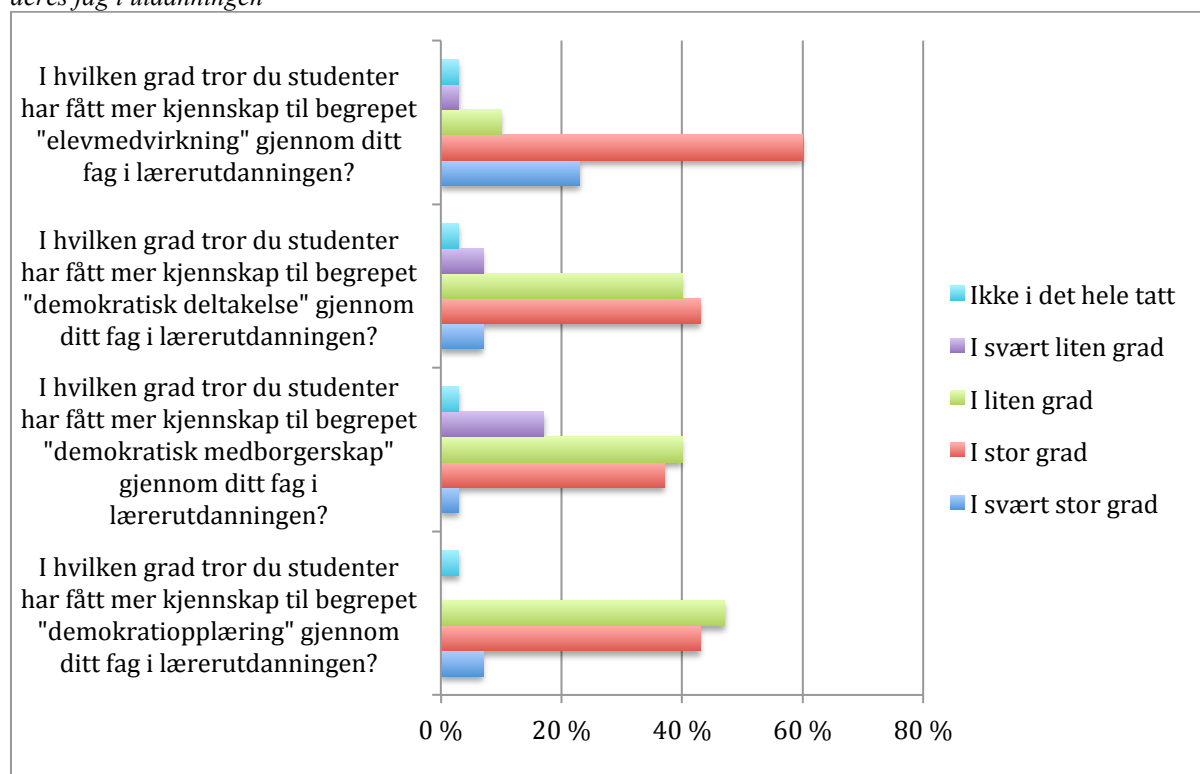

studentene som var usikre på hva som er det viktigste med demokratiopplæring hadde bakgrunn fra Matematikk, Norsk og RLE.

6.6.3 Foreleseres oppfatning av grunnskolelærerutdanningens bidrag til studentenes kunnskaper og oppslutning om demokratiske verdier og holdninger

For å kartlegge hvilke oppfatninger foreleserne har om grunnskolelærerutdanningens bidrag til studentenes kunnskaper, ferdigheter og oppslutning om demokratiske verdier og holdninger, har foreleserne blitt bedt om å svare på i hvilken grad de tror studenter har fått mer kjennskap til gitte sentrale begreper ved demokratiopplæring, gjennom deres fag (figur 6.6.3). Også her vil studentenes svar på tilsvarende spørsmål være et sammenligningsgrunnlag (se figur 6.1.4, s. 68).

Figur 6.6.3 Foreleseres oppfatning av i hvilken grad studenter har fått mer kjennskap til begreper gjennom deres fag i utdanningen

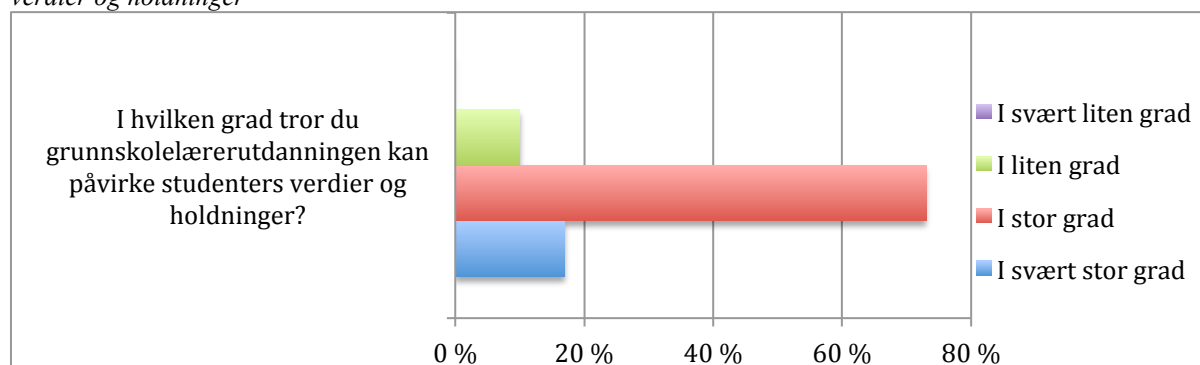
Rundt 80% av foreleserne tror studenter har fått mer kjennskap til begrepet *elevmedvirkning* gjennom deres fag i grunnskolelærerutdanningen. Det mest interessante funnet er at svært mange forelesere *i liten grad* tror studenter har fått mer kjennskap til begrepet *demokratiopplæring*. Begrepene *demokratisk deltakelse* og *demokratisk medborgerskap* kommer "dårligst" ut basert på disse funnene. Ettersom Den generelle delen av læreplanen understreker at opplæringen skal ruste elevene til deltakelse i et demokratisk samfunn, vil jeg

påstå at dette er noe uheldig for studentenes kompetansebidrag. Opplæring til demokratisk deltakelse er en viktig del av skolens demokratioppdrag. Det er helt nødvendig at studentene får innsikt, forståelse og erfaring med dette.

Sammenlignet med studentenes svar på spørsmålene om i hvilken grad de gjennom grunnskolelærerutdanningen har fått mer kjennskap til de ulike begrepene, viser funnene at det er samsvar når det gjelder begrepet elevmedvirkning. Det er derimot større oppslutning til svaralternativene *i stor grad* og *i svært stor grad* blant studentene enn foreleserne. Dette kan være et resultat av at for få forelesere har deltatt i spørreundersøkelsen. Studentenes opplevelse av å ha fått mer kjennskap til begrepet *demokratisk medborgerskap* i forhold til om forelesernes oppfatning er svært likt. Dermed er det grunnlag for å si at over halvparten av studentene som har deltatt i denne spørreundersøkelsen ikke har fått god nok kjennskap til dette begrepet for å forstå sin rolle som lærer.

Studentene ble i sin spørreundersøkelse bedt om å ta stilling til i hvilken grad de tror svarene deres kan være påvirket av holdninger og verdier de har møtt i grunnskolelærerutdanningen. Figur 6.6.3.1 viser hva foreleserne ble bedt om for å skape sammenligningsgrunnlag:

Figur 6.6.3.1 Foreleseres oppfatning av i hvilken grad grunnskolelærerutdanningen kan påvirke studenters verdier og holdninger

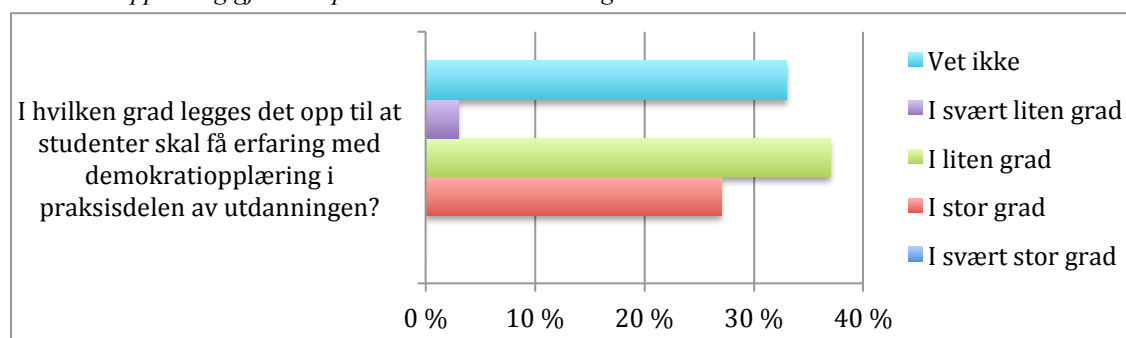
Det er tydelig at de aller fleste forelesere tror at grunnskolelærerutdanningen kan påvirke studenters verdier og holdninger. Det er likevel interessant at et fåtall forelesere likevel tror at dette kun kan skje i *liten grad*. Dersom man legger opp til en undervisning på grunnlag av studentenes erfaringer, forståelse, interesser og tidligere kunnskap, i tillegg til en bevissthet om at studenter utvikler sine kunnskaper, ferdigheter og holdninger i samspill med nettopp forelesere og medstudenter, vil jeg i tråd med et sosialkonstruktivistisk læringssyn påstå at det

er fullt mulig å påvirke studenters holdninger og verdier i demokratisk retning (Koritzinsky T., 2014).

6.6.4 Foreleseres oppfatning av praksisopplæringens bidrag til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring

På den ene siden kan man si at forelesere ikke har like godt grunnlag som studenter til å uttale seg om hva som skjer i praksisopplæringen. På en annen side skal praksisopplæringen, i følge Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, være et samarbeid mellom praksislærere, studenter og faglærere. Dette samarbeidet er svært viktig for studentenes utbytte av praksisopplæringen og er en forutsetning dersom praksisopplæringen skal ha en integrerende funksjon i grunnskolelærerutdanningene (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Desto viktigere blir det å undersøke både studenters og foreleseres oppfatning av praksisopplæringens bidrag til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Foreleserne ble bedt om å svare på spørsmålet i figur 6.6.4:

Figur 6.6.4 Foreleseres oppfatning av i hvilken grad det legges opp til at studenter skal få erfaring med demokratiopplæring gjennom praksisdelen av utdanningen

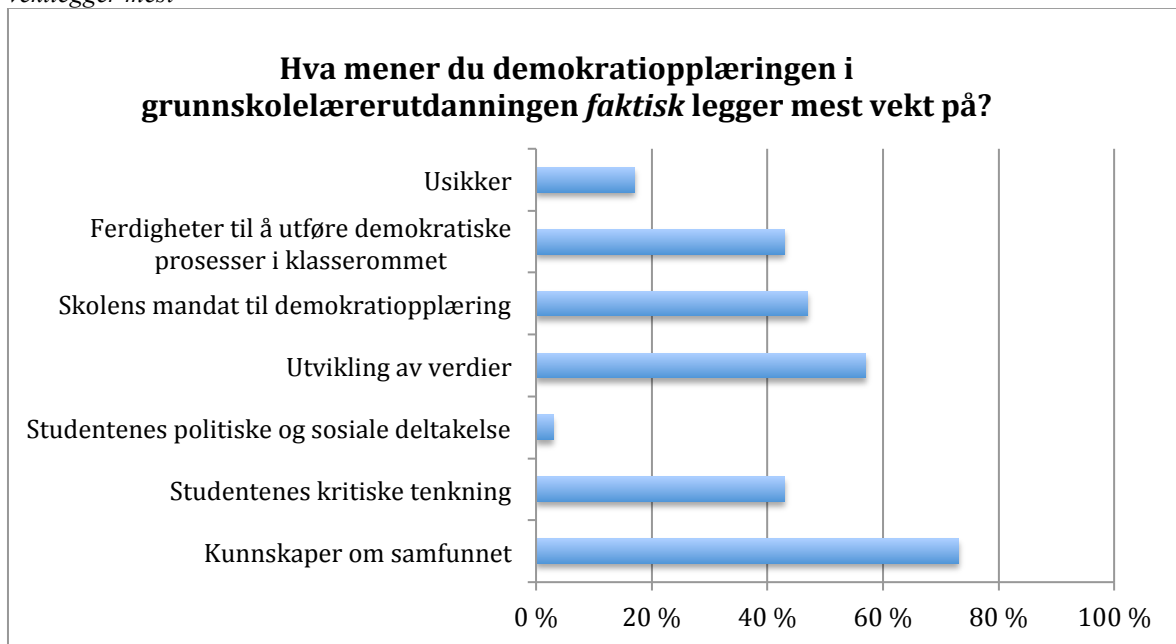

I figuren ser vi at svarene er svært varierende. Etter min mening burde forelesere ved en grunnskolelærerutdanning være trygge på at utdanningen samlet sett bidrar med. Derfor er det interessant at såpass mange ikke vet i hvilken grad det legges opp til at studenter skal få erfaring med demokratiopplæring i praksisdelen. Her kan vi igjen se tendens til ansvarsfraskrivelse. Det mest oppsiktsvekkende ved dette funnet er at nærmere 70% ikke mener det legges opp til at studenter skal få erfaring med demokratiopplæring i praksisdelen av utdanningen. Dette samsvarer med studentenes svar på i hvilken grad de har blitt oppfordret til å utprøve demokratiske prosesser med elever i klasserommet (se figur 6.4.3.1, s. 88).

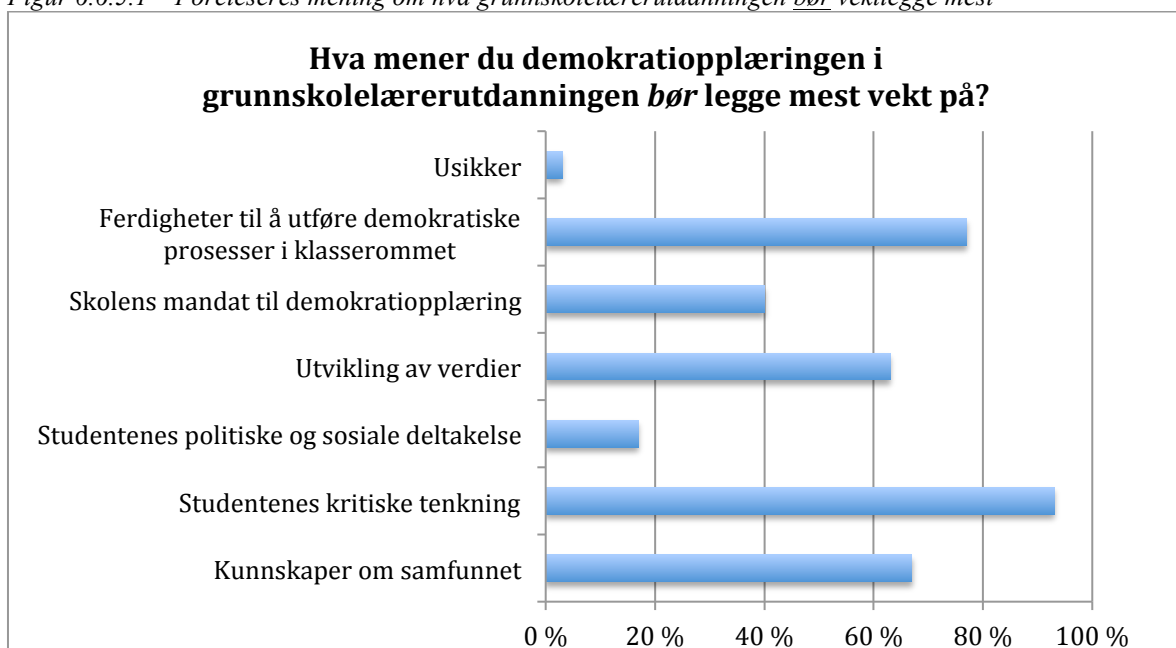
6.6.5 Foreleseres meninger om hva demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen *faktisk* legger mest vekt på, kontra hva de mener den *bør* legge mest vekt på

På lik linje med studentene, ble foreleserne også bedt om å ta stilling til hva demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen *faktisk* legger mest vekt på, i forhold til hva de mener den *bør* legge mest vekt på. Figur 6.6.5 og 6.6.5.1 viser forelesernes oppfatning av dette:

Figur 6.6.5 Foreleseres mening om hva demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen *faktisk* vektlegger mest

Figur 6.6.5.1 Foreleseres mening om hva grunnskolelærerutdanningen *bør* vektlegge mest

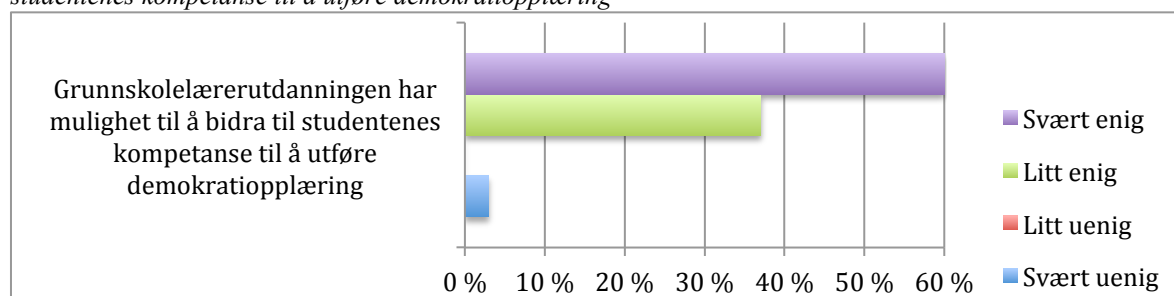

Hvis vi sammenligner forelesernes meninger og studentenes (se figur 6.4.4 og figur 6.4.4.1 s. 90) er det stort sett enighet. Det er helt tydelig at studenter og forelesere mener det er mest fokus på *kunnskaper om samfunnet*. *Studentenes politiske og sosiale deltakelse* kommer dårligst ut i begge figurene. Da samsvarer også forelesernes svar med funnene basert på svar fra Civic-undersøkelsen (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001). Både studenter og forelesere mener grunnskolelærerutdanningen *bør* legge mest vekt på ferdigheter til å utføre demokratiske prosesser i klasserommet. I tillegg mener både studenter og forelesere at *studentenes kritiske tenkning bør* vektlegges mest. Et særlig interessant funn er at studentene mener grunnskolelærerutdanningen *bør* legge mest vekt på *skolens mandat til demokratiopplæring* i forhold til hva den *faktisk* gjør. Det er derimot færre forelesere som mener dette er noe som *bør* legges mest vekt på, enn de som mener det *faktisk* blir lagt mest vekt på dette.

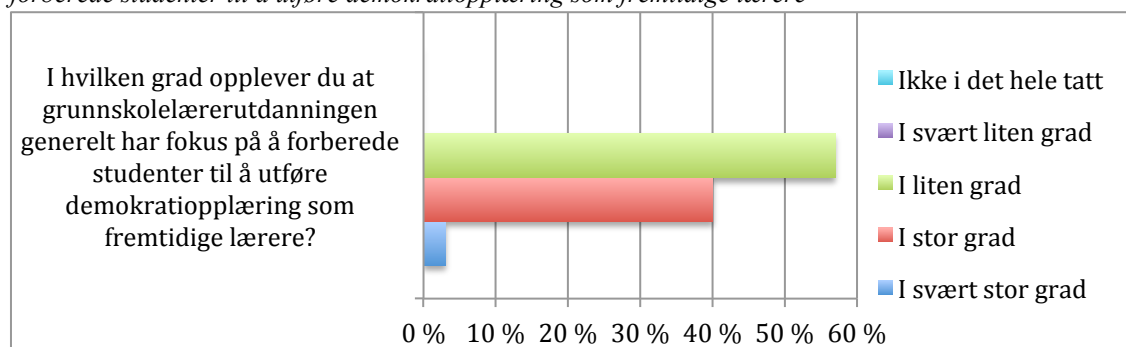
6.6.6 I hvilken grad opplever foreleserne at grunnskolelærerutdanningen generelt bidrar til å kvalifisere studenter for å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere?

For å undersøke i hvilken grad foreleserne opplever at grunnskolelærerutdanningen generelt bidrar til å kvalifisere studenter for å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere har de blitt bedt om å ta stilling til påstanden og spørsmålet i figurene nedenfor:

Figur 6.6.6 Foreleseres oppfatning av i hvilken grad grunnskolelærerutdanningen har mulighet til å bidra til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring

Figur 6.6.6.1 Foreleseres opplevelse av i hvilken grad grunnskolelærerutdanningen generelt har fokus på å forberede studenter til å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere

Basert på resten av funnene kan vi, etter min oppfatning, betrakte dette diagrammet som en kort oppsummering av hva jeg har presentert og drøftet i dette kapitlet. Noen studenter, og noen forelesere, opplever et godt kompetansebidrag fra grunnskolelærerutdanningen. Men stort sett ser vi at det er samfunnsfagstudenter som sitter igjen med det største læringsutbyttet når det gjelder demokratiopplæring. Det er i store trekk svært stor variasjon i studenter og foreleseres oppfatning av hvordan grunnskolelærerutdanningen bidrar til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring, også innad i forelesernes faggrupper. 53% av foreleserne som deltok i spørreundersøkelsen opplever at grunnskolelærerutdanningen *i liten grad* generelt har fokus på å forberede studenter til å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere.

Det kan virke som mine funn indikerer at lærerutdanningsinstitusjonen ikke har et godt nok kollektivt fokus på demokratiopplæring og kompetansebidraget det forventes at grunnskolelærerutdanningen gir studentene, til tross for at dette mest sannsynlig er et lærested hvor følgegruppen for lærerutdanningsreformen har sett at det fokuseres på demokratiopplæring i PEL-faget. Det er også mulig at mine funn gjenspeiler nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene som ble skrevet under tidspress. Jeg er enig i at vi trengte en forbedret grunnskolelærerutdanning. Men selv om jeg ikke har mulighet til å generalisere, vil jeg likevel understreke at funnene mine indikerer at dette lærestedet med gode hensikter kan forbedre sitt fokus på studenters kompetanse til å utføre demokratiopplæring. Kanskje flere lærerutdanningsinstitusjoner bør gjøre det samme?

7 AVSLUTTENDE KOMMENTAR

Hensikten med denne masteroppgaven har vært å undersøke hvordan den nye grunnskolelærerutdanningen, ved ett lærested, basert på studenters og foreleseres oppfatninger, holdninger og praksis, forbereder studenter til å utføre demokratioppgdraget de står ovenfor som fremtidige lærere. Jeg har forsøkt å følge opp mine to hovedproblemstillinger gjennom tidligere forskning og kartlegging, teoretisk rammeverk, oppgavens forskningsspørsmål, kvantitativ metode og undersøkelse av lokale fagplaner. Med dette grunnlaget vil jeg som avsluttende kommentar trekke frem oppgavens to hovedproblemstillinger og forsøke å følge disse opp basert på hovedfunn fra forskningen min.

7.1 Hvordan forbereder grunnskolelærerutdanningen studenter til å utføre demokratiopplæring?

Tidlig i oppgaven forsøkte jeg å gi en kort avklaring av kompetansebegrepet. Jeg forklarte at jeg ønsket å undersøke hvordan det jeg mener er grunnskolelærerutdanningens ansvar for den *profesjonelle kompetansen* til å utføre demokratiopplæring, inviterer til et møte med studentenes *personlige kompetanse*. I tillegg har jeg drøftet hva grunnskolelærerutdanningen skal bidra med for å kvalifisere studenter jobben. Jeg har konkludert med at grunnskolelærerutdanningen ikke ene og alene kan gi studentene de nødvendige kvalifikasjonene, men som forberedende arena må den bidra med nødvendige kunnskaper og ferdigheter. Jeg har også drøftet hvordan læring innebærer å relatere ny kunnskap og nye erfaringer med det vi allerede kan fra før. Slik jeg ser det vil studenters *personlige kompetanse*, deres kvalifikasjoner og for forståelse av demokratiopplæring, kunne videreutvikles til yrkesrelevant kunnskap og praktiske ferdigheter, til det jeg kaller *profesjonell kompetanse*. For at grunnskolelærerutdanningen skal kunne gi studentene dette nødvendige kompetansebidraget må det legges til rette for at studentene tilegner seg nødvendige verdier, holdninger, kunnskaper og ferdigheter.

Basert på studentenes og forelesernes svar i spørreundersøkelsene, og innholdet i lokale fagplaner, kan det virke som studentenes forhåndsbagasje, deres *personlige kompetanse*, veier mer enn grunnskolelærerutdanningens bidrag til den nødvendige *profesjonelle kompetansen*. Studentene har eksempelvis fornuftige tanker om hva de mener det *bør* være fokus på i demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen, kontra hva de mener det *faktisk* er

fokus på. Det samme gjelder forelesernes oppfatninger. Oppfatningene av hva det *bør* være mest fokus på, samsvarer i stor grad med formålet med demokratiopplæring i sentrale politiske styringsdokumenter. Dette samsvarer også med flere funn fra Civic Education Study (Mikkelsen, Berge, Ellingsen, Fjeldstad, & Sund, 2001) og ICCS-undersøkelsen (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011).

I oppgavens teorikapittel stilte jeg spørsmål ved om vi ønsker å utdanne demokratiske medborgere som kun deltar i demokratiet ved å avgi sin stemme ved valg. Basert på funnene omkring studentenes og forelesernes holdninger til *demokratisk deltakelse*, ønsker jeg å stille spørsmålet; Lever vi i et demokrati hvor man i for stor grad er ”vant til” at politikere tar beslutninger for oss, men som vi kan støtte oss til dersom vi ønsker det? Det er mulig demokratiet vårt i for liten grad gjenspeiler et deltakerdemokratisk perspektiv. Kan dette ha innvirkning på hvordan man eksempelvis opplever hensikten med å være aktivt deltakende for å eksempelvis beskytte menneskerettighetene?

Selv om nesten halvparten av studentene mener at svarene deres kan være basert på kunnskaper og holdninger grunnskolelærerutdanningen har gitt dem, er det nødvendigvis ikke alle kunnskaper og holdninger fra utdanningen som samsvarer med formålet med demokratiopplæringen. Et eksempel på dette *kan* være at studentene som besvarte spørreundersøkelsen ikke oppfatter at aktiv deltakelse er like viktig som det å støtte et arbeid andre utfører.

Funnene tyder på en underliggende praksis av en demokratiforståelse som gjenspeiler et representativt demokratiperspektiv. Dette kommer frem av studentenes og forelesernes holdninger til ulike påstander. Dette viser seg også når det gjelder studentenes og forelesernes meninger om hva demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen *bør* legge mest vekt på. Studentenes meninger om hva som *bør* vektlegges mest samsvarer som nevnt i stor grad med formålet med demokratiopplæringen. Vektlegging av *studentenes politiske og sosiale deltakelse* kom likevel dårligst ut basert på både studentenes og forelesernes svar. Disse funnene er også i samsvar med funn fra ICCS-undersøkelsen (Mikkelsen, Fjeldstad, & Lauglo, International Civic and Citizenship Education Study, 2011).

Det er viktig at lærere stimulerer til en demokratiforståelse som i større grad bygger på deltakelsesaspektet enn det som kommer frem av studentenes og forelesernes svar i

spørreundersøkelsene. Studentene viser eksempelvis større engasjement for å støtte arbeid om menneskerettigheter, i forhold til det å faktisk være *aktivt* deltakende for å beskytte dette. Formålet med demokratiopplæringen peker på så mye mer enn å oppdra til valgdeltakelse. Opplæringen skal forberede elever på deltakelse i demokratiske beslutningsprosesser og stimulere til samfunnsengasjement. Elevene skal få erfaring med ulike former for deltakelse og medvirkning i demokratiske prosesser, både i det daglige arbeidet og ved deltakelse i representative organer (Kunnskapsløftet, 2006).

Skolens mandat til demokratiopplæring bygger i større grad på de to brede demokratiperspektivene jeg har valgt å løfte frem som fruktbare for demokratiopplæringen, nemlig *deltakerdemokrati* og *dialogdemokrati*. Mine funn kan være viktige indikasjoner på at grunnskolelærerutdanningen i større grad må bevisstgjøre studentene hvilke demokratiperspektiv som bør fremmes for å nå målet med demokratiopplæringen. Det er også viktig at grunnskolelærerutdanningene praktiserer disse perspektivene, og gir studentene erfaringer med slike demokratiforståelser.

Funnene nevnt ovenfor, sammen med studentenes oppfatning av i hvilken grad Kunnskapsløftet har blitt brukt i forelesninger, kan også tyde på at studentene ikke er godt nok kjent med den generelle delens føringer for demokratiopplæring. Det samme gjelder foreleserne. Jeg vil gi PEL-faget et særlig ansvar for å tilrettelegge for studentenes innsikt i egen rolle som bidrag til deres profesjonelle kompetanse. Jeg vil begrunne dette ut fra til St.meld.nr.11(2008-2009) – *Læreren, rollen og utdanningen*, som skriver at det er en grunnleggende forutsetning at lærere har god innsikt i egen rolle og skolens betydning i samfunnet for å sikre at samfunnets forventninger til skolen realiseres (St.meld. nr. 11 (2008-2009), 2009, p. 12). Likevel skal den generelle læreplanen integreres i alle fag, og dermed er det nødvendig at alle forelesere har kjennskap til intensjoner med opplæringen.

Mine funn, basert på studentsvar, forelesersvar og innhold i lokale fagplaner, tyder også på at grunnskolelærerutdanningen ved dette lærestedet gir størst kompetansebidrag til samfunnsfagstudentene. Til tross for at de fleste studentene og foreleserne er innforstått med at samfunnsfaglærere ikke er de eneste med ansvar for demokratiopplæring, er det likevel samfunnsfagstudentene som helt åpenbart har fått det største kompetansebidraget. I tillegg er det kun forelesere fra Samfunnsfag som er samstemte om at demokratiopplæring *i svært stor grad* har relevans for faget. Hos andre faggrupper er det mer varierte oppfatninger rundt dette.

Dersom det stort sett er samfunnsfagstudenter som får kompetanse til å utføre demokratiopplæring er faren at mange elever i grunnskolen ikke dannes som demokratiske medborgere, slik Den generelle delen av læreplanen legger føringer for.

Samfunnsfagstudenter skal naturlig nok i kunne formidle kunnskap *om* demokrati i større grad enn andre studenter. Men *alle* lærere skal ha kompetanse til å utføre en opplæring *gjennom* demokratiske prosesser, og formidle verdier og holdninger *for* demokrati, for å oppdra elever *til* demokratisk deltakelse.

Demokratiopplæring er ikke en integrert del av skolehverdagen dersom det er en tendens at samfunnsfaglærere får dette ansvaret alene. Det skal likevel være sagt at funnene peker mot at PEL-faget kan ha bidratt noe til studentenes kompetanse. Likevel ytrer studentene behovet for mer fokus på demokratiopplæring også i dette faget. Særlig skolens mandat til demokratiopplæring blir viktig å bevisstgjøre studentene om, i tillegg til ferdigheter gjennom praksisopplæringen i regi av PEL-faget.

Både PEL, Norsk og Matematikk er fag med eksplisitt ansvar for demokratiopplæring i følge Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene. At det i flere fag burde vært tydeligere fokus på demokratiopplæring i disse føringene er det ingen tvil om. Når det gjelder føringer for RLE, kan man tolke de nasjonale retningslinjene slik at man *kan* legge til rette for demokratiopplæring også i dette faget, til tross for at faget nevner flere momenter som er viktige for skolens demokratioppdrag. Studenter med bakgrunn fra fagene Norsk, RLE og Matematikk viser størst usikkerhet omkring hva som er det viktigste med demokratiopplæring. Dessverre har ikke nok studenter deltatt i spørreundersøkelsen til at jeg kan trekke inn tendenser fra flere fag, eller har generaliseringsmuligheter. Men jeg velger likevel å stille spørsmål til hvorfor det er slik.

I Kunnskapsløftet er målet med demokratiopplæringen stort sett ytret i Den generelle delen av læreplanen, men også i Prinsipper for opplæringen og i Formål med fagene. Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene skal være i samsvar med gjeldene læreplanverk og lovverk. Basert på mine funn, de nasjonale retningslinjene for grunnskolelærerutdanningene, samt innholdet i lokale fagplaner ved lærerutdanningsinstitusjonen, er jeg fristet til å stille spørsmålene: Glemte man å fokusere godt nok på den generelle delen av læreplanverket når man under tidspress skulle legge føringer for en ny grunnskolelærerutdanning? Eller er Den generelle delen av læreplanen for

”svevende” til at man klarer å bryte ned overordnede mål til lokale mål ved lærerutdanningsinstitusjoner? Er det i så fall riktig å rise PEL-faget for å ikke fokusere godt nok på skolens demokratioppdrag? Kanskje det er en god blanding. Jeg vil igjen understreke at demokratiopplæring er et felles ansvar. Skoler må også ta sin del av ansvaret. La oss si at grunnskolelærerutdanningen hadde gitt studenter tilfredsstillende kompetansebidrag til å utføre demokratiopplæring, da hadde det vært helt nødvendig at skoler også fokuserte på dette for å kunne videreutvikle kompetansen. Dette er et gjensidig avhengighetsforhold.

Slik jeg ser det er det ikke rettferdig å klandre PEL-faget *for* mye, når det etter min mening ikke kommer godt nok frem i Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene at demokratiopplæring skal være en integrert del av skolehverdagen. Likevel viser mine funn at fag med eksplisitte målformuleringer for demokratiopplæring, ikke følger opp sitt ansvar for å kvalifisere studenter til å utføre demokratiopplæring. Her viser det seg også usikkerhet blant foreleserne. Det kan tyde på at ett emne i PEL tar ansvar for dette dersom vi ser på lokale fagplaner og sammenligner disse med funn fra undersøkelsene. Men når demokratiopplæring skal være en integrert del av skolehverdagen, er det da nok at grunnskolelærerstudentene får opplæring til dette i kun ett, isolert emne? Burde det ikke være en integrert del av grunnskolelærerutdanningen, slik som demokratiopplæring skal være en integrert del av skolehverdagen?

Funnene kan tyde på at vi ikke kan ta for gitt at andre fag har fokus på demokratiopplæring, til tross for Kunnskapsløftets generelle del. Det som man, etter min mening, kan være kritisk til er om fagene trekker inn Kunnskapsløftets generelle del i stor og god nok grad, både som fokusområde i forelesinger og i praksisopplæringen. Alle fagplaner de nasjonale retningslinjene for grunnskolelærerutdanningene legger føringer for, nevner riktignok at studentene skal kjenne til fagets formål i læreplanverket. Men kan vi forvente at dette skjer dersom læreplanen ikke trekkes inn i forelesninger eller som pensumlitteratur?

Basert på svar fra studentene som deltok i min spørreundersøkelse, har under halvparten av studentene blitt introdusert for Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring. Det er i tillegg svært få fag som har læreplanen som pensumlitteratur basert på offentlige, lokale fagplaner. Ikke minst er det oppsiktsvekkende at flere forelesere ikke mener at demokratiopplæring har relevans for sitt fag i grunnskolelærerutdanningen. Her vil jeg påstå det er grunnlag for å forbedre grunnskolelærerutdanningens fokus på demokratiopplæring,

slik at alle er trygge på formålet med demokratiopplæring for å sikre et nødvendig kompetansebidrag.

7.2 Hvordan oppfatter studentene utdanningens bidrag til å kvalifisere dem til å utføre demokratiopplæring?

Basert på studentenes besvarelser er det noe variasjon på hvilke områder de opplever at grunnskolelærerutdanningen bidrar til å kvalifisere dem til å utføre demokratiopplæring. I store trekk kommer det frem at de fleste studentene ikke opplever at grunnskolelærerutdanningen bidrar tilstrekkelig til deres kompetanse til å utføre demokratiopplæring.

Innledningsvis skrev jeg at én intensjon med denne oppgaver å undersøke om det er sammenheng og/eller spenning i grunnskolelærerutdanningen mellom opplæring *om*, *gjennom*, *for* og *til* demokrati. Studentene som deltok i spørreundersøkelsen viser i stor grad forståelse og vilje til å utføre opplæring både *om*, *gjennom*, *for* og *til* demokrati. De har en god forståelse for viktigheten av dette, noe som blant annet kommer frem av hvilke fag de mener er viktige for demokratiopplæringen. Alle fagene er representert nokså jevnt blant både studentenes og forelesernes besvarelser. Naturlig nok er noen fag vektlagt høyere enn andre, i samsvar med både Kunnskapsløftet og Nasjonale retningslinjer for fag i grunnskolelærerutdanningen.

Når det gjelder innholdet i lokale fagplaner er det i litt mindre grad fokus på demokratiopplæring enn i de nasjonale retningslinjene. Slik jeg ser det virker det som én hovedutfordring er å knytte innholdet i forelesninger og i praksisopplæringen til Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring, og særlig den generelle delen. Dette baserer jeg også på funn som viser at nesten halvparten av foreleserne i liten grad har trukket frem Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring i sin undervisning. Dette skjer til tross for at nærmere 80% av foreleserne mener de har mye kjennskap til Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring.

Mine funn viser at over halvparten av studentene opplever at grunnskolelærerutdanningen i størst grad har bidratt til kunnskaper *om* demokrati. Når det gjelder grunnskolelærerutdanningens bidrag til kunnskaper om demokratiopplæring var det kun 35%

av studentene som mente at utdanningen i stor grad hadde bidratt. Under halvparten av studentene opplever at grunnskolelærerutdanningen har bidratt til deres oppslutning om verdier og holdninger *for* demokrati. I samsvar med disse funnene er det litt over halvparten av studentene som tror svarene deres *kan* være påvirket av kunnskap og holdninger de har møtt i grunnskolelærerutdanningen. Dersom jeg hadde hatt mulighet til å generalisere ville jeg stilt spørsmålet; Er man som lærerutdanningsinstitusjon fornøyd med at kun halvparten av studentene tilegner seg forventet kompetanse etter endt utdanning? Men ettersom jeg ikke har mulighet til det, vil jeg i stedet stille dette spørsmålet: Er man som lærerutdanningsinstitusjon fornøyd med at ca. 40 av 73 studenter ikke opplever å ha blitt godt nok kvalifisert til jobben de skal utføre, og som grunnskolelærerutdanningen *skal* gi studentene kompetansebidrag til? Jeg ønsker å sette dette litt på spissen. Hvis man ser for seg at disse lærerne underviser for flere skoleklasser, med i gjennomsnitt 20 elever hver, er det svært mange elever som ikke får den opplæringen de har krav på dersom lærerne ikke har kompetansen som kreves.

Kun 26% av studentene opplever at grunnskolelærerutdanningen *i stor grad* har bidratt til å gi dem ferdigheter til demokratiopplæring. I en utdanning, hvor dette er en viktig del av studentenes forventende generelle kompetanse, vil jeg hevde at dette ikke er tilstrekkelig. I følge studentene som deltok, har særlig praksisopplæringen et svært viktig og stort forbedringspotensial. Jeg vil belegge dette med det jeg tør kalle diffuse nasjonale retningslinjer, og oppfatninger blant foreleserne. I tillegg er det, med unntak av et fåtall, kun samfunnsfagstudenter som både har opplevd fokus på demokratiopplæring i praksisopplæringen, og blitt oppfordret til å utprøve demokratiske prosesser med elever i klasserommet. Basert på slike funn har praksisopplæringen en svært viktig jobb å gjøre når det gjelder opplæring gjennom demokratiske prosesser. Dette er viktig ettersom denne delen av utdanningen skal betraktes som en læringsarena på lik linje med annen undervisning ved lærestedet (Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, 2010). Det er et stort gap mellom teori i forelesninger og studentenes erfaring fra praksisopplæringen.

Jeg vil avslutte med å understreke at faren ved at studentenes kvalifikasjoner, deres personlige kompetanse, ikke videreutvikles til profesjonell kompetanse, kan bli at studenter ikke underviser slik det legges føringer for i formålet med demokratiopplæring. Dette er svært uheldig ettersom de viser stor vilje til å utføre opplæring *om, gjennom, for* og *til* demokrati. Praksisopplæringen gir viktig trygghet til ferdigheter for et videre arbeid når studentene skal jobbe som lærere. Jeg vil anta at gode erfaringer fra praksisopplæringen er noe de fleste

studenter tar med seg inn i det videre arbeidet som lærer. Det er helt nødvendig å se og erfare en sammenheng mellom teori og praksis. Jeg tror det er viktig at grunnskolelærerutdanningsinstitusjoner vurderer om bidraget til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring er godt nok.

Alt i alt kan det virke som at både ulike politiske styringsdokumenter, Kunnskapsløftet, Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene, i tillegg til studenter og forelesere, er samstemte om at skolen skal fremme demokrati ved å stimulere til demokratiforståelse og deltakelse. Det finnes derimot lite håndfaste føringer, og dermed usikkerhet, om hvordan dette skal gjøres og hvor kompetansebidraget skal komme fra. Studentenes kvalifikasjoner, grunnskolelærerutdanningens kompetansebidrag, og den enkelte skoleledelses fokus er et viktig samspill. Men denne oppgaven hadde som formål å undersøke hvordan grunnskolelærerutdanningen, ved ett lærested, forbereder studenter til å utføre demokratiopplæring. Mine funn indikerer en tendens som tilsier at denne grunnskolelærerutdanningsinstitusjonen har et stort forbedringspotensial.

SITATER FRA RESPONDENTER

”Tror at høgskolen oppfattes som lite lydhør til studentenes meninger og kritikk, og at dette gjør at studenter ikke ser mening i demokrati i skolen. Studentene ser liten effekt av de på høgskolen, så ser ikke hvordan elever i grunnskolen da skal se effekt av demokratiske prosesser der. I tillegg tror jeg at mange lærerstudenter er redd for å ha diskusjoner i klasserommet og på skolen om verdier og samfunnsdiskusjoner og – dilemmaer. Det blir i stedet veldig fokus på teoretisk kunnskap, og kun i gitte timer som handler om dette, inne noe som integreres i resten av undervisningen i skolen”

- Student

”Mer erfaring og utprøving av demokratiopplæring i praksis”

- Student

”Det bør i større grad undervises i den generelle delen av KL06, det har jeg reagert på. I og med at så mange velger fag fritt er det viktig at PEL, som fellesfag underviser i disse målene”

- Student

(Se vedlegg 1)

”Vi kunne nok jobbet enda mer med å ruste studentene til å drive undervisning i demokrati- altså drøftet skolens krav om opplæring i møte med elevdemokrati for eksempel”

- Foreleser

” Min erfaring er at mange studenter vegrer seg for å delta aktivt i klasserommet, ved å dele deres tanker og undringer. Det å høre stemmen til alle studenter i et klasserom er en forutsetning for å få til gode demokratiske prosesser. Dette henger høyt sammen med lærerens evne og vilje til å invitere studentene inn i en dialog. Jeg synes alle lærere burde vise i praksis hvordan og hvilken betydning det har, når læreren tar ansvar for å invitere til den dialogen. Dette for å vise demokratiske prosesser i praksis og fremstå som gode rollemodeller for studentene. Lærerutdannere bør tilstrebe høyt samsvar og overensstemmelse mellom teori og praksis”

- Foreleser

(Se vedlegg 2)

LITTERATURLISTE

- Arneberg, P. (1994). *Kan skolen oppdra til demokrati?* (E. Moen, Red.) Ad Notam Gyldendal .
- Backe, E. H. (2010). Skolen som arena for demokrati og medvirkning blant elevene? I A. T. Kjørholt, *Barn som samfunnsborgere - til barnets beste?* (ss. 172-190). Oslo: Universitetsforlaget AS.
- Berge, K. L., & Stray, J. H. (2012). *Demokratisk medborgerskap i skolen*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Briseid, L. G. (2012). Demokratiforståelse og intensjoner i demokratioppdragelsen - Norske læreplaner mellom 1974 og 2010. I N. F. Forskning, *Nordic Studies in Education* (ss. 50-66). Oslo: Universitetsforlaget.
- Dale, L. E. (2007). Pedagogikkutdanning og erkjennelsesinteresser. I T. Kvernbekk, *Pedagogikk og lærerprofesjonalitet* (1.utgave, 3. opplag. utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Engh, R. (2004, juni). *www.idunn.no*. Hentet November 17., 2014 fra Norsk pedagogisk tidsskrift 06/2004:
http://www.idunn.no.ezproxy.hioa.no/ts/npt/2004/06/kompetanse_i_skolen
- Europarådet. (2010). *Europarådets pakt for menneskerettighetsundervisning og opplæring til demokratisk medborgerskap*. Kunnskapsdepartementet.
- Følgegruppen for lærerutdanningsreformen. (2011, Mars). *Følgegruppen for lærerutdanningsreformen*. Hentet september 11, 2014 fra Publikasjoner:
<http://ffl.uis.no/getfile.php/Følgegruppen%20for%20lærerutdanningen%20%28FFL%29/Forsidebannere/Rapport%201%20frå%20Følgjegruppa%20mars%202011.pdf>
- Følgegruppen for lærerutdanningsreformen. (2012, Mars 21.). *Følgegruppen for lærerutdanningsreformen*. Hentet september 11., 2014 fra Publikasjoner:
<http://ffl.uis.no/getfile.php/Følgegruppen%20for%20lærerutdanningen%20%28FFL%29/Rapport%202%20fra%20Følgegruppen.pdf>
- Forskrift om rammeplan for grunnskolelærerutdanningene. (2010, Mars 1.). *Regjeringen.no*. Hentet September 22., 2014 fra Kunnskapsdepartementet:
http://www.regjeringen.no/pages/2263054/Forskrift_rammeplan_grunnskolelaererutdanningene.pdf
- Forskrift til opplæringsloven. (2006, Juni 23.). *Lovdata*. Hentet September 15., 2014 fra Forskrift: <http://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-06-23-724>
- Haug, P. (2010). Kvalifisering til læreryrket. I P. Haug , *Kvalifisering til læreryrket* (ss. 9-24). Oslo: Abstrakt forlag as.

Jacobsen, D. I. (2000). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.

Koritzinsky. (2010, Februar 05). Lærerreformen må utsettes. *Dagsavisen* .

Koritzinsky, T. (2014). *Samfunnskunnskap. Fagdidaktisk innføring*. (4. utgave. utg.). 0105: Universitetsforlaget AS.

Kunnskapsdepartementet. (2010, August 31.). *Regjeringen.no*. Hentet september 11., 2014 fra Rapporter: <http://www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/kd/Nyheter-og-pressemeldinger/nyheter/2010/ny-nettside-med-informasjon-om-oppfolgin.html?id=613213>

Kunnskapsdepartementet. (2006). *Udir.no*. Hentet September 25., 2014 fra Generell del av læreplanen: <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/Generell-del-av-lareplanen/>

Kunnskapsloftet. (2013). Hentet September 25., 2014 fra Læreplan for fag: <http://www.udir.no/Lareplaner/Finn-lareplan/>

Kunnskapsloftet. (2006). *Udir.no*. Hentet September 25., 2014 fra Prinsipper for opplæringen: <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/Prinsipp-for-opplaringa/>

Kunnskapsloftet. (2013). *Udir.no*. Hentet September 25., 2014 fra Læreplaner: <http://www.udir.no/Lareplaner/Finn-lareplan/>

Lønstad, H. D. (2008). *Elevmedvirkning og demokrati. En metodebok for lærere*. (M. Saabye, Red.) Pedlex Norsk Skoleinformasjon.

Madsen, J., & Biseth, H. (2014). *Må vi snakke om demokrati? Om demokratisk praksis i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Mikkelsen, R., Berge, E. B., Ellingsen, H., Fjeldstad, D., & Sund, A. (2001). *Demokratisk beredskap og engasjement hos 9.-klassinger i Norge og 27 andre land: Civic Education Study Norge 2001*. Institutt for lærerutdanning og skoleutvikling. Oslo: Universitetet i Oslo.

Mikkelsen, R., Fjeldstad, D., & Lauglo, J. (2011). *Morgendagens samfunnsborgere. Norske ungdomsskoleelevers prestasjoner og svar på spørsmål i den internasjonale demokratiundersøkelsen ICCS*. Oslo: Institutt for lærerutdanning og skoleforskning.

Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 1.-7.-trinn. (2010, Januar 20.). *Regjeringen.no*. Hentet September 22., 2014 fra Kunnskapsdepartementet: http://www.regjeringen.no/upload/KD/Rundskriv/2010/Retningslinjer_grunnskolelærerutdanningen_1_7_trinn.pdf

Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningen 5.-10.trinn. (2010, Januar 20.). *Regjeringen.no*. Hentet September 22., 2014 fra Kunnskapsdepartementet:

http://www.regjeringen.no/upload/KD/Rundskriv/2010/Retningslinjer_grunnskolelaererutdanningen_5_10_trinn.pdf

Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene. (2010, Januar 20.). *Regjeringen.no*. Hentet September 22., 2014 fra Kunnskapsdepartementet: http://www.regjeringen.no/upload/KD/Rundskriv/2010/Retningslinjer_grunnskolelaererutdanningen_5_10_trinn.pdf

NOU 2011: 20. (2011, Desember 13.). *Ungdom, makt og medvirkning*. Hentet Oktober 13., 2014 fra Regjeringen.no: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/bld/dok/nouer/2011/nou-2011-20.html?id=666389>

Opplæringsloven. (2008, Juni 20). *Lovdata*. Hentet September 15., 2014 fra Lover: http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61#KAPITTEL_1

Pettersvold, M. (2014). Demokratiforståelser og barns demokratiske deltakelse i barnehagen. I N. F. Forskning, *Nordic Studies in Education* (ss. 127-147). Oslo: Universitetsforlaget.

Smeby, J. C. (2010). Studiekvalitet, praksiskvalitet og yrkesrelevans. I P. Haug, *Kvalifisering til læreryrket*. Oslo: Abstrakt forlag as.

Solhaug, T., & Børhaug, K. (2012). *Skolen i demokratiet - demokratiet i skolen*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

St.meld. nr. 11 (2008-2009). (2009, Februar 06.). *Læreren. Rollen og utdanningen*. Hentet September 18., 2014 fra Regjeringen.no: <http://www.regjeringen.no/pages/2150711/PDFS/STM200820090011000DDDPDFS.pdf>

St.meld. nr. 20 (2012-2013). (2013, Mars 15.). *På rett vei. Kvalitet og mangfold i fellesskolen*. Hentet September 15., 2014 fra Regjeringen.no: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-20-20122013.html?id=717308>

Stray, J. H. (2010). *Demokratisk medborgerskap i norsk skole? En kritisk analyse*. Oslo: UiO.

Terum, L. I., & Heggen, K. (2010). Lærerkvalifisering og lærerkompetanse. I P. Haug, *Kvalifisering til læreryrket* (ss. 75-98). Oslo: Abstrakt forlag as.

Tufte, P. A. (2011). Kvantitativ metode. I K. Fangen, & A.-M. Sællerberg, *Mange ulike metoder* (Vol. 1.utgave , ss. 71-97). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Utdanningsdirektoratet. (2011, Desember 21.). *Udir.no*. Hentet September 25., 2014 fra Kunnskapsløftet: <http://www.udir.no/Lareplaner/Kunnskapsloftet/Generell-del-av-lareplanen/>

Utdanningsforbundet. (2010, Juni 04.). *Utdanningsforbundet* . Hentet September 15., 2014 fra Fag og utdanning:
<http://www.utdanningsforbundet.no/Hovedmeny/Grunnskole/Fag-og-utdanning/Oplaringsloven/>

Vestby, G. M. (2003). Medvirkning i skolen som byggestein i demokratiutvikling? I F. Engelstad, & G. Ødegård, *Ungdom, makt og mening* (ss. 49-68). 0130, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Østrem, S. (2010). Lærerstudenters forestillinger om det framtidige arbeidet sitt. I P. Haug, *Kvalifisering til læreryrket* (ss. 53-71). Oslo: Abstrakt forlag as.

Øystese, O. (1970). *Demokrati i skolen*. A/S Lunde & CO's Forlag.

Vedlegg 1 – Sitater fra studentenes spørreundersøkelse

Rask statistikk

Undersøkelse 241314 'Tanker og oppfatninger blant studenter i grunnskolelærerutdanningen om demokratiopplæring'

Felt-sammendrag for F10

Som tillegg/ evt. utdyping, hvilke tanker har du om hva grunnskolelærerutdanningen bør bidra med, eller fokusere på, for å forberede studenter til demokratiopplæring? Skriv svaret ditt i boksen nedenfor.

Svar	Antall	Prosent
Svar	14	18.92%
Ubesvart	60	81.08%
Ikke vist	0	0.00%

ID	Svar
13	Tror at høgsolen oppfattes som lite lydhør til studentenes meninger og kritikk, og at dette gjør at studenter ikke ser mye mening i demokrati i skolen. Studentene ser liten effekt av det på høgsolen, så ser ikke hvordan elever i grunnskolen da skal se effekt av demokratiske prosesser der. I tillegg tror jeg at mange lærerstudenter er redd for å ha diskusjoner i klasserommet og på skolen om verdier og samfunnsdiskusjoner og -dilemmaer. Det blir istedet veldig fokus på teoretisk kunnskap, og kun i gitte timer som omhandler dette, ikke noe som integreres i resten av undervisningen på skolen.
16	-
43	Mer erfaring og utprøving av demokratiopplæring i praksis.
45	Få det inn i profesjonsrekka, forutsatt at studentene får en grunnleggende forståelse for at dette er viktig. Det bør inn i pel-faget.
46	Bør innlemme det i flere fag. For min del har jeg møtt på det i samfunnsfagundervisning, som nå er mitt fjerde år.
47	Jeg vil bare påpeke at det meste av demokratiopplæringen jeg har fått på studiet er gjennom faget Lærerarbeid i fellesskolen, et valgfag man har mulighet for å ta 4.år. dette faget var ikke på listen over fag jeg kunne velge, så derfor utdypes jeg det her. I dette faget har vi fått konkrete verktøy for å gjennomføre demokratiopplæring i praksis.
53	Jeg synes det burde vært tatt opp tydeligere i alle praksisperioder, at demokratiopplæring var et eget punkt man skulle fokusere på under alle praksisperiodene. Jeg tror det hadde vært nyttig med innsikt i hva de ulike skolene legger i begrepet.
58	Erfaring - bl.a. gjennom å oppleve å medvrike gjennom elevråd o.l.
69	Jeg har hatt samfunnsfag og fordypning i pedagogikk som fag. Det var hovedsakling i disse fagene at jeg har lært om demokratiopplæring i skolen. I tillegg har jeg nettopp skrevet en fordypningsoppgave om demokratiopplæring i skolen. Hadde jeg ikke hatt disse fagene, vet jeg ikke om jeg hadde hatt god nok kunnskap om demokratiopplæring i skolen. Det burde integreres i alle fag man velger på høgsolen.
73	hvordan gjennomføre demokratiske prosesser i undervisningssammenheng, spesifisere hva demokrati egentlig er og innebærer (f.eks. forvekslingen at flertalsstyre = demokrati --> at om flertallet alltid vil spille fotball er det mest demokratiske å spille fotball)
85	Arbeidsmåter og aktiviteter vi kan bruke i undervisning
90	Dette spsm:"En god demokratisk medborger viser respekt for valgte politiske ledere" føler jeg kan tolkes på to måter. Jeg har respekt for at en person er folkevalgt, men har nødvendigvis ikke respekt for en persons handlinger/ytringer
103	Man bør kanskje drøfte om rammene for demokratiopplæring er gode i den faktiske skolehverdagen, i en tid der basisfag, grunnleggende ferdigheter osv får mest oppmerksomhet og vektlegges.
113	Det bør i større grad undervises i den generelle delen av KL06, det har jeg reagert på. I og med at så mange velger fag fritt er der viktig at PEL, som fellesfag, underviser i disse målene.

Vedlegg 2 – Sitater fra forelesernes spørreundersøkelse

Rask statistikk

Undersøkelse 815634 'Tanker og oppfatninger blant forelesere i grunnskolelærerutdanningen om demokratiopplæring'

Felt-sammendrag for H3

Som tillegg/ evt. utdyping, hvilke tanker har du om hva grunnskolelærerutdanningen bør bidra med, eller fokusere på, for å forberede studenter til demokratiopplæring? Skriv svaret ditt i boksen nedenfor.

Svar	Antall	Prosent
Svar	9	30.00%
Ubesvart	21	70.00%
Ikke vist	0	0.00%

ID	Svar
18	At det er dannelseseoretiske perspektiv som ligger til grunn for valg av innhold i undervisningen - sammen med kompetansemål og LK06 for øvrig. At utvikling og vedlikehold av elevenes læringsmiljø er helt sentralt sammen med lærerrollen og klasseledelse.
19	Kritisk refleksjon om egen demokrati-oppfatning for alle studenter (PEL) og opplæring med pensum i tverrfaglige opplegg, gjerne med samfunnsfag som regifag.
29	Bevissthet om at det tar tid og at man trenger trening. Forelesninger og store studentgrupper fungerer dårlig når studentene skal tilegne seg ferdigheter, som dette handler om, ikke bare kunnskaper.
30	Jeg tror det varierer mye hva studentene får med seg. For norskfaget handler det mindre om å definere begreper enn å gi studentene erfaringer med hvordan de selv kan bli hørt og ha påvirkning på faglig innhold og også forhåpentligvis få gode holdninger og praktisk kunnskap om hvordan man som lærer kan bidra til elevmedvirkning i arbeid med faget.
33	Vi kunne nok jobbet enda mer med å ruste studentene til å drive undervisning i demokrati- altså drøftet skolens krav om opplæring i møte med elevdemokrati for eksempel.
36	fremheve at elevenes faglige deltagelse er viktig gjennom å vektlegge at alle bidrag er verdifulle - om de er " riktige" eller " feil". Alle er sensemakers, feil svar kan bidra til refleksjon og ny forståelse. Ved å lære elevene å lytte til hverandres forklaringer og uttrykk (jeg snakker her om mitt fag, som ofte framstår som svært autoritært), lære dem å stille spørsmål til medelever utsagn og forklaringer, til å be om medelevenes hjelp til å finne ut av et problem - vektlegge tenketid (waittime) både for lærere og elever. Så sånt sett er selvsagt alle fag viktige!
42	Det er mange ledende spørsmål i denne undersøkelsen slik det også er i lærerutdanningen. Det legges generelt mer opp til at alle skal være enige i "det som er bra", mens det burde være mer undersøkelse av det, mer kritisk innstilling og åpenhet for motforestillinger.
54	øke refleksjonsnivå rundt grunnleggende spm: bør vi ha demokrati? Er demokrati styreformen å foretrekke? hva slags type demokrati har vi? hva slags type demokrati bør vi ha?
64	Min erfaring er at mange studenter vegrer seg for å delta aktivt i klasserommet, ved å dele deres tanker og undringer. Det å høre stemmen til alle studenter i et klasserom er en forutsetning for å få til gode demokratiske prosesser. Dette henger i høy grad sammen med lærerens evne og vilje til å invitere studentene inn i en dialog. Jeg synes alle lærere burde vise i praksis hvordan og hvilken betydning det har, når læreren tar ansvar for å invitere til den dialogen. Dette for å vise demokratiske prosesser i praksis og fremstå som gode rollemodeller for studentene. Lærerutdannere bør tilstrebe høyt samsvar og overensstemmelse mellom teori og praksis.

Vedlegg 3 – Spørreundersøkelse studenter

Tanker og oppfatninger blant studenter i grunnskolelærerutdanningen om demokratiopplæring

Svarene dine skal brukes i min masteroppgave i samfunnsfag. Undersøkelsen tar ca. 10 min å gjennomføre. Tusen takk for hjelpen. Ditt bidrag er svært viktig!

Det er 23 spørsmål i denne undersøkelsen.

Studentinformasjon

[ ]Kjønn *

Velg kun en av følgende:

- Kvinne
 Mann

[ ]Hvilken grunnskolelærerutdanning tar du? *

Vennligst velg alle som passer:

- 1.-7.trinn
 5.-10.trinn

[ ] Kryss av for hvilke fag du har hatt/ har i utdanningen. *

Vennligst velg alle som passer:

- Norsk
- Matematikk
- Samfunnsfag
- Naturfag
- RLE
- Engelsk
- Kunst og Håndverk
- Mat og Helse
- Kroppsøving
- Drama
- Musikk

[ ] Hvilket år er du på i utdanningen? *

Vennligst velg alle som passer:

- 1. året
- 2. året
- 3. året
- 4. året
- 4. året (master)
- 5. året (master)

Demokratisk medborgerskap

[ ]Ta stilling til påstandene nedenfor for å vise hvor viktig eller uviktig du mener de nevnte egenskapene er for å være en god demokratisk medborger. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Ikke viktig	Litt viktig	Ganske viktig	Svært viktig
En god demokratisk medborger gjør noe for å beskytte miljøet	☐	☐	☐	☐
En god demokratisk medborger støtter opp om arbeid med menneskerettigheter	☐	☐	☐	☐
En god demokratisk medborger kjenner landets historie	☐	☐	☐	☐

[ ]Ta stilling til påstandene nedenfor for å vise hvor viktig eller uviktig du mener det er for å være en god demokratisk medborger. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Ikke viktig	Litt viktig	Ganske viktig	Svært viktig
En god demokratisk medborger viser respekt for valgte politiske ledere	☐	☐	☐	☐
En god demokratisk medborger følger med på politiske spørsmål i media	☐	☐	☐	☐
En god demokratisk medborger er uvillig til å følge en lov som krenker menneskerettigheter	☐	☐	☐	☐

Demokratisk deltakelse

[ ] Fullfør påstandene nedenfor ved å vise hva du mener er mer eller mindre viktig for demokratisk deltakelse. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Ikke viktig	Litt viktig	Ganske viktig	Svært viktig
Å delta i fredelige protester mot lover som oppfattes som urettferdige	☐	☐	☐	☐
Å være aktiv i arbeidet for menneskerettigheter	☐	☐	☐	☐
Å være aktiv i arbeid for å beskytte miljøet	☐	☐	☐	☐
Å være aktiv i frivillige organisasjoner	☐	☐	☐	☐
Å stemme ved alle valg	☐	☐	☐	☐

Elevmedvirkning

[ ]Ta stilling til påstandene nedenfor ved å krysse av for hvor enig eller uenig du er. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært uenig	Litt uenig	Litt enig	Svært enig
Elever bør få være med å bestemme hvem de skal ha som lærer.	☐	☐	☐	☐
Elever bør få delta i undervisningsplanleggingen.	☐	☐	☐	☐
Elever bør få være med å bestemme hvordan man skal arbeide i timene.	☐	☐	☐	☐
Klasser bør ha egne timer til å ta opp elevrådssaker.	☐	☐	☐	☐
Elever bør få muligheten til å være med å diskutere hvilke regler som gjelder for skolens område.	☐	☐	☐	☐

[ ]Ta stilling til påstandene nedenfor ved å krysse av for hvor enig eller uenig du er. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært uenig	Litt uenig	Litt enig	Svært enig
Elever bør få være med å bestemme hvilke regler som gjelder for klassen.	☐	☐	☐	☐
Elever bør få være med å bestemme hvilke tema de skal undervises i.	☐	☐	☐	☐
Elever bør ha like mye makt som læreren i avgjørelser som angår klassen.	☐	☐	☐	☐
Elever bør få være med å bestemme hvilke tilbud skolen skal ha, som f.eks. kantine, lekeapparater o.l.	☐	☐	☐	☐
Elever bør få være med å bestemme hvor mye lekser de skal ha.	☐	☐	☐	☐

Demokratiopplæring

[ ]Ta stilling til påstandene nedenfor ved å krysse av for hvor enig eller uenig du er. Spørsmålene omhandler grunnskolen. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært uenig	Litt uenig	Litt enig	Svært enig
Skolen er lovpålagt å fremme demokrati.	☐	☐	☐	☐
Skolen skal bidra til elevenes dannelse og styrke demokratiske verdier og holdninger.	☐	☐	☐	☐
Allmenndannelse er nødvendig for å ivareta demokratiet.	☐	☐	☐	☐
Alle lærere må ha kompetanse til å utføre demokratiopplæring.	☐	☐	☐	☐

[ ]Ta stilling til påstandene nedenfor ved å krysse av for hvor enig eller uenig du er. Spørsmålene omhandler grunnskolen. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært uenig	Litt uenig	Litt enig	Svært enig
Samfunnsfag er det eneste faget med ansvar for demokratiopplæring.	☐	☐	☐	☐
Elever har rett til å medvirke og delta i demokratiske prosesser på skolen.	☐	☐	☐	☐
Det viktigste med demokratiopplæring er å formidle kunnskap om demokrati.	☐	☐	☐	☐
Det viktigste med demokratiopplæring er å la elevene delta i demokratiske prosesser på skolen.	☐	☐	☐	☐
Det viktigste med demokratiopplæring er å skape oppslutning blant elevene om demokratiske verdier og holdninger.	☐	☐	☐	☐
Det viktigste med demokratiopplæring er både å formidle kunnskap om demokrati og å la elevene få delta i demokratiske prosesser på skolen, samt å skape oppslutning blant elevene om demokratiske verdier og holdninger.	☐	☐	☐	☐
Jeg er usikker på hva det viktigste med demokratiopplæring er.	☐	☐	☐	☐

[ ]Ta stilling til påstandene nedenfor ved å krysse av for hvor enig eller uenig du er. Spørsmålene omhandler grunnskolen. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært uenig	Litt uenig	Litt enig	Svært enig
Elever som får mulighet til å medvirke i beslutninger som angår dem i opplæringen, kan få bedre forståelse for verdien av demokratisk deltakelse i samfunnet.	☐	☐	☐	☐

[ ]Hvilke fag i grunnskolen mener du er de viktigste i demokratiopplæringen? *

Vennligst velg alle som passer:

- Matematikk
- Samfunnsfag
- Naturfag
- Norsk
- Engelsk
- RLE
- Kunst og Håndverk
- Mat og Helse
- Kroppsøving
- Musikk

Demokratiopplæring i grunnskolelærerutdanningen

[]

Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad	Ikke i det hele tatt
I hvilken grad tror du svarene dine i denne undersøkelsen så langt kan være påvirket av kunnskap og holdninger du har møtt i grunnskolelærerutdanningen?	☐	☐	☐	☐	☐

[]

Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen oppfatning.

*

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad	Ikke i det hele tatt
I hvilken grad har du i løpet av grunnskolelærerutdanningen blitt introdusert for Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring?	☐	☐	☐	☐	☐

[ ] Ta stilling til påstandene nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad	Ikke i det hele tatt
Jeg har fått mer kjennskap til begrepet "demokratiopplæring" gjennom grunnskolelærerutdanningen.	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har fått mer kjennskap til begrepet "demokratisk medborgerskap" gjennom grunnskolelærerutdanningen.	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har fått mer kjennskap til begrepet "elevmedvirkning" gjennom grunnskolelærerutdanningen.	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg har fått mer kjennskap til begrepet "demokratisk deltakelse" gjennom grunnskolelærerutdanningen.	☐	☐	☐	☐	☐

[ ] Hvilke fag i grunnskolelærerutdanningen mener du er de viktigste for studentenes kompetanse til demokratiopplæring? *

Vennligst velg alle som passer:

- PEL
- Matematikk
- Samfunnsfag
- Norsk
- Engelsk
- Naturfag
- RLE
- Kunst og Håndverk
- Mat og Helse
- Drama
- Kroppsøving
- Musikk

[]Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen opplevelse. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad	Ikke i det hele tatt
I hvilken grad har du gjennom praksisopplæringen opplevd fokus på demokratiopplæring?	☐	☐	☐	☐	☐
I hvilken grad har du gjennom praksisopplæringen blitt oppfordret til å utprøve demokratiske prosesser med elever i klasserommet?	☐	☐	☐	☐	☐

[]Svar på spørsmålene nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	Til en viss grad	I liten grad	I svært liten grad	Ikke i det hele tatt
Opplever du at grunnskolelærerutdanningen har bidratt til å gi deg kunnskaper om demokratiopplæring?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Opplever du at grunnskolelærerutdanningen har bidratt til å gi deg ferdigheter til demokratiopplæring?	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Opplever du at grunnskolelærerutdanningen har bidratt til din oppslutning om demokratiske verdier og holdninger?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

[ ]Hva mener du demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen faktisk legger mest vekt på? *

Vennligst velg alle som passer:

- Kunnskaper om samfunnet
- Studentenes kritiske tenkning
- Studentenes politiske og sosiale deltakelse
- Utvikling av verdier
- Skolens mandat til demokratiopplæring
- Ferdigheter til å utføre demokratiske prosesser i klasserommet
- Usikker

[ ]Hva mener du demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen bør legge mest vekt på? *

Vennligst velg alle som passer:

- Kunnskaper om samfunnet
- Studentenes kritiske tenkning
- Studentenes politiske og sosiale deltakelse
- Utvikling av verdier
- Skolens mandat til demokratiopplæring
- Ferdigheter til å utføre demokratiske prosesser i klasserommet
- Usikker

[ ]Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen opplevelse. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad	Ikke i det hele tatt
I hvilken grad opplever du at grunnskolelærerutdanningen generelt har bidratt til å kvalifisere deg for å utføre demokratiopplæring som fremtidig lærer?	○	○	○	○	○

[ ] Som tillegg/ evt. utdyping, hvilke tanker har du om hva grunnskolelærerutdanningen bør bidra med, eller fokusere på, for å forberede studenter til demokratiopplæring? Skriv svaret ditt i boksen nedenfor.

Vennligst skriv her:

Takk for ditt bidrag!

31.8.2015 – 00:00

Send undersøkelse.

Takk for at du fullførte denne undersøkelsen.

Vedlegg 4 – Spørreundersøkelse forelesere

Høgskolens skjemagenerator - Tanker og oppfatninger blant forelesere i grunnskolelærerutdanningen om demokratiopplæring

29.10.2015, 20.09

Tanker og oppfatninger blant forelesere i grunnskolelærerutdanningen om demokratiopplæring

Svarene dine skal brukes i min masteroppgave i samfunnsfag. Undersøkelsen tar ca. 10 min å gjennomføre. Tusen takk for hjelpen. Ditt bidrag er svært viktig!

Det er 18 spørsmål i denne undersøkelsen.

Bakgrunnsinformasjon

[ ]Kjønn *

Velg kun en av følgende:

- Kvinne
- Mann

[ ]Hvilket fag er du foreleser i? *

Vennligst velg alle som passer:

- Pedagogikk og elevkunnskap
- Matematikk
- Norsk
- Samfunnsfag
- Naturfag
- RLE
- Engelsk
- Kunst og Håndverk
- Mat og Helse
- Kroppsøving
- Drama
- Musikk

Demokratiopplæring

[ ]Ta stilling til påstandene nedenfor ved å krysse av for hvor enig eller uenig du er. Spørsmålene omhandler grunnskolen. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært uenig	Litt uenig	Litt enig	Svært enig
Skolen er lovpålagt å fremme demokrati.	☐	☐	☐	☐
Skolen skal bidra til elevenes dannelse og styrke demokratiske verdier og holdinger.	☐	☐	☐	☐
Allmenndannelse er nødvendig for å ivareta demokratiet.	☐	☐	☐	☐
Alle lærere må ha kompetanse til å utføre demokratiopplæring.	☐	☐	☐	☐

[ ] Ta stilling til påstandene nedenfor ved å krysse av for hvor enig eller uenig du er. Spørsmålene omhandler grunnskolen. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært uenig	Litt uenig	Litt enig	Svært enig
Samfunnsfag er det eneste faget med ansvar for demokratiopplæring.	☐	☐	☐	☐
Elever har rett til å medvirke og delta i demokratiske prosesser på skolen.	☐	☐	☐	☐
Det viktigste med demokratiopplæring er å formidle kunnskap om demokrati.	☐	☐	☐	☐
Det viktigste med demokratiopplæring er å la elevene delta i demokratiske prosesser på skolen.	☐	☐	☐	☐
Det viktigste med demokratiopplæring er å skape oppslutning blant elevene om demokratiske verdier og holdninger.	☐	☐	☐	☐
Det viktigste med demokratiopplæring er både å formidle kunnskap om demokrati og å la elevene delta i demokratiske prosesser på skolen, samt å skape oppslutning blant elevene om demokratiske verdier og holdninger.	☐	☐	☐	☐
Jeg er usikker på hva det viktigste med demokratiopplæring er.	☐	☐	☐	☐

[ ]Hvilke fag i grunnskolen mener du er de viktigste i demokratiopplæringen? *

Vennligst velg alle som passer:

- Matematikk
- Norsk
- Samfunnsfag
- Naturfag
- Engelsk
- RLE
- Mat og Helse
- Kunst og Håndverk
- Kroppsøving
- Musikk

[ ]Ta stilling til påstandene nedenfor ved å krysse av for hvor enig eller uenig du er. Spørsmålene omhandler grunnskolen. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært uenig	Litt uenig	Litt enig	Svært enig
Elever som får mulighet til å medvirke i beslutninger som angår dem i opplæringen, kan få bedre forståelse for verdien av demokratisk deltakelse i samfunnet.	☐	☐	☐	☐

Demokratiopplæring i grunnskolelærerutdanningen

[]Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad
I hvilken grad tror du grunnskolelærerutdanningen kan påvirke studenters verdier og holdninger?	☐	☐	☐	☐

[]Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært mye	Mye	Lite	Svært lite
Hvor mye kjennskap har du til Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring i skolen?	☐	☐	☐	☐
I hvilken grad har du trukket frem Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring i din undervisning?	☐	☐	☐	☐

[]Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad	Usikker
I hvilken grad opplever du at Kunnskapsløftets føringer for demokratiopplæring er relevant for din undervisning?	☐	☐	☐	☐	☐

[ ]Svar på spørsmålene nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad	Ikke i det hele tatt
I hvilken grad tror du studenter har fått mer kjennskap til begrepet "demokratiopplæring" gjennom ditt fag i lærerutdanningen?	☐	☐	☐	☐	☐
I hvilken grad tror du studenter har fått mer kjennskap til begrepet "demokratisk medborgerskap" gjennom ditt fag i lærerutdanningen?	☐	☐	☐	☐	☐
I hvilken grad tror du studenter har fått mer kjennskap til begrepet "demokratisk deltakelse" gjennom ditt fag i lærerutdanningen?	☐	☐	☐	☐	☐
I hvilken grad tror du studenter har fått mer kjennskap til begrepet "elevmedvirkning" gjennom ditt fag i lærerutdanningen?	☐	☐	☐	☐	☐
I hvilken grad opplever du at demokratiopplæring har relevans for ditt fag i lærerutdanningen?	☐	☐	☐	☐	☐

[ ]Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad	Vet ikke
I hvilken grad legges det opp til at studenter skal få erfaring med demokratiopplæring i praksisdelen av utdanningen?	☐	☐	☐	☐	☐

[ ]Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad	Ikke i det hele tatt
I hvilken grad opplever du at grunnskolelærerutdanningen generelt har fokus på å forberede studenter til å utføre demokratiopplæring som fremtidige lærere?	☐	☐	☐	☐	☐

[ ]Hvilke fag i grunnskolelærerutdanningen mener du det er de viktigste for studentenes kompetanse til demokratiopplæring? *

Vennligst velg alle som passer:

- PEL
- Matematikk
- Samfunnsfag
- Norsk
- Engelsk
- Naturfag
- RLE
- Kunst og Håndverk
- Mat og Helse
- Kroppsøving
- Drama
- Musikk

[ ]Hva mener du demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen faktisk legger mest vekt på? *

Vennligst velg alle som passer:

- Kunnskaper om samfunnet
- Studentenes kritiske tenkning
- Studentenes politiske og sosiale deltakelse
- Utvikling av verdier
- Skolens mandat til demokratiopplæring
- Ferdigheter til å utføre demokratiske prosesser i klasserommet
- Usikker

[ ]Hva mener du demokratiopplæringen i grunnskolelærerutdanningen bør legge mest vekt på? *

Vennligst velg alle som passer:

- Kunnskaper om samfunnet og
- Studentenes kritiske tenkning
- Studentenes politiske og sosiale deltakelse
- Utvikling av verdier
- Skolens mandat til demokratiopplæring
- Ferdigheter til å utføre demokratiske prosesser i klasserommet
- Usikker

[ ]Ta stilling til påstanden nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	Svært uenig	Litt uenig	Litt enig	Svært enig
Grunnskolelærerutdanningen har mulighet til å bidra til studentenes kompetanse til å utføre demokratiopplæring.	☐	☐	☐	☐

[ ]Svar på spørsmålet nedenfor basert på din egen oppfatning. *

Vennligst velg passende svar til hvert alternativ:

	I svært stor grad	I stor grad	I liten grad	I svært liten grad
I hvilken grad opplever du at utdanningen generelt bidrar til å kvalifisere studentene for å utføre demokratiopplæring som fremtidig lærere?	☐	☐	☐	☐

[ ]Som tillegg/ evt. utdyping, hvilke tanker har du om hva grunnskolelærerutdanningen bør bidra med, eller fokusere på, for å forberede studenter til demokratiopplæring? Skriv svaret ditt i boksen nedenfor.

Vennligst skriv her:

Takk for ditt bidrag.

3.8.2015 – 00:00

Send undersøkelse.

Takk for at du fullførte denne undersøkelsen.

Vedlegg 5 – Bekreftelse på endringsmelding fra NSD

Fra: Kjersti Haugstvedt kjersti.haugstvedt@nsd.uib.no
Emne: Prosjektnr: 40528. Hvilken forståelse for demokratiopplæring har grunnskolelærerstudenter, og hvordan legger grunnskolelærerutdanningen til rette for kompetanse til å utføre skolens demokratioppdrag?
Dato: 3. november 2015 kl. 14.53
Til: sara_grodem@hotmail.com, Theo.Koritzinsky@hioa.no

KH

BEKREFTELSE

Personvernombudet viser til endringsmelding mottatt 18.10.15, samt spørreskjema mottatt 02.11.15. Vi har nå registrert at daglig ansvarlig for studien er Theo Koritzinsky. Vi har videre registrert at data samles inn gjennom et spørreskjema, og at intervjuer utgår. Det opplyses at man anvender verktøyet Limesurvey for å gjennomføre spørreundersøkelsen, og at svarene ikke kan kobles til respondenten. Personvernombudet legger til grunn at respondentene har mottatt informasjon om studien i tråd med det informasjonsskriv som var vedlagt opprinnelig prosjektmelding. Vi legger videre til grunn at prosjektet for øvrig er uendret. Enkelt personer vil ikke kunne identifiseres i oppgaven.

--

Vennlig hilsen
Kjersti Haugstvedt
Spesialrådgiver
(Special Adviser)

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
(Norwegian Social Science Data Services)
Personvernombud for forskning
Harald Hårfagres gate 29, 5007 BERGEN

Tlf. direkte: (+47) 55 58 29 53
Tlf. sentral: (+47) 55 58 81 80
Email: kjersti.haugstvedt@nsd.uib.no
Internettadresse www.nsd.uib.no/personvern

Vedlegg 6 - Kvittering fra NSD

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfages gate 29
N 5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Marit Storhaug
Institutt for grunnskole- og faglærerutdanning Høgskolen i Oslo og Akershus
Postboks 4, St. Olavs plass
0130 OSLO

Vår dato: 01.12.2014

Vår ref. 40528 / 3 / KH

Deres dato:

Deres ref.:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 30.10.2014. Meldingen gjelder prosjektet:

40528	<i>Hvilken forståelse for demokratiopplæring har grunnskolelærerstudenter, og hvordan legger grunnskolelærerutdanningen til rette for kompetanse til å utføre skolens demokratioppdrag?</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Høgskolen i Oslo og Akershus, ved institusjonens øverste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Marit Storhaug</i>
Student	<i>Sara Grødem</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.11.2015, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Kjersti Haugstvedt

Kontaktperson: Kjersti Haugstvedt tlf: 55 58 29 53

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Avdelingskontorer / District Offices

*OSLO NSD: Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47 73 59 19 07. kjerne.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVI, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47 77 61 43 36. nsdmaa@svi.uio.no*